הודעה על תרגום זה

ספר זה הוא תרגום מכונה של הטקסט המקורי באנגלית, שהופק באמצעות כלי תרגום אוטומטיים. הוא לא נבדק או תוקן על ידי המחבר או על ידי אדם אחר. לכן, עלולים להתרחש שגיאות, אי דיוקים, ניסוח לא נוח או בעיות עיצוב. המהדורה המקורית באנגלית נותרה הגרסה המוסמכת.

זן יהדות

ד"ר אבי ציון

© אבי ציון , 2008-9.

מוגן על ידי אמנות בינלאומיות לזכויות יוצרים.
כֹּל הַזְכוּיוֹת שְׁמוּרוֹת.
אין לשכפל או לאחסן במערכת אחזור מידע או להעביר חלקים מהספר הזה, ללא אישור מפורש מהמחבר-המוציא לאור.
למעט במקרה של ציטוטים קצרים עם הוקרה כראוי.

פורסם לראשונה 2008-9.
מאת אבי ציון בז'נבה, שוויץ.

מספר זיהוי אלקטרוני: 978-1495939433

תַקצִיר

יהדות הזן היא הרהור גלוי על המתחים בין תבונה לאמונה בהקשר הידע של ימינו, ועל הצורך להחדיר מדיטציה דמוית זן ליהדות.

עבודה זו עוסקת גם בכמה סוגיות באתיקה ובתאודיציה.

ספר זה לקוח מתוך ספרו הגדול יותר של המחבר, ***"הרהורים לוגיים ורוחניים"*** .

הערת המחבר

אנשים חכמים חושבים על מחשבותיהם;

טיפשים מכריזים עליהם. (ה. היינה [1])

אין לי שום רצון או כוונה להחליש או להרוס את היהדות; להיפך, אני רוצה לחזק אותה ולהציל אותה. אבל אני סבור שיש לקחת בחשבון עובדות אובייקטיביות והיגיון קפדני; אי אפשר פשוט להתעלם מהן, כפי שחלק מנסים לעשות. נסיגה מסוימת היא לעתים קרובות הכרחית; אבל נסיגה אינה תבוסה. יש הרבה מה להרוויח מאימוץ "גישה זן" אל מול ההסתגלות ההכרחית הזו למציאות. כלומר, על ידי הסתכלות על אמיתות לא נעימות כפי שמתרגל מדיטציה מסתכל על שינוי והפרעה. ללא הפרעה, קר רוח, ללא התנגדות, עם שוויון נפש.

[1] מתוך *"Gendanken und Einfalle"* (ציטוט שנמצא באינטרנט בכתובת Beliefnet.com). אני מוסיף ציטוט זה בציפייה לביקורת שתופנית בצדק נגדי על כתיבת יצירה זו, שהיא תערובת של היגיון, מדע, יהדות ובודהיזם. אולי כדאי שאוסיף את הווידויים האישיים הבאים: אני מודה בחוסר סמכותי באוניברסיטה, ישיבה או מנזר זן כלשהו; חוסר תהילה וקבלה רחבות כאיש אקדמיה או סופר; חוסר מלגות, ידע תלמודי או גובה מדיטטיבי. אני פשוט מחפש כן שחולק בכנות את מחשבותיו.

תּוֹכֶן

1.	אלוהים והבריאה	5
2.	תורה ואמונה	11
3.	טקסט מקראי ופרשנות	22
4.	מסורת מול חדשנות	38
5.	אחוזת הרבנים	45
6.	חוסר היגיון יהודי	50
7.	מדיטציה יהודית	63
8.	הארה ללא עבודת אלילים	75
9.	אנשים טובים	82
10.	עולם של רחמים	88
11.	הבנת אי צדק	92
12.	סליחה	100
13.	פעולות ותגובות	106
14.	נספח 1 מספרים עגולים בסטטיסטיקה של התורה	113
15.	נספח 2 תפילה באי ודאות	145
16.	תוספת (2009)	163
17.	היגיון בהגנה על הציונות	177
18.	נס אורות חנוכה	191
	הפניות	204

1. אלוהים והבריאה

רעיון האל . קיומו של אלוהים מוצע על ידי קיומה של הנשמה האינדיבידואלית שכל אחד מאיתנו חש במסגרת הקוגניציות והרצונות שלו, כמו גם על ידי טיעונים אינטלקטואליים שונים [2]. רעיון האל הוא סביר מבחינה פילוסופית, *כאקסטרפולציה והסבר* של העובדה האינטואיטיבית של נשמה - שכן כשם שהמקרים המפוזרים של נפש וחומר דורשים באופן הגיוני איחוד מונסטי כלשהו, כך גם המקרים המפוזרים של נשמה; ואכן, איחודים רבים אלה צריכים בתורם להתאחד בסופו של דבר יחד.

התובנה החשובה שיש להבין כאן היא שהנשמה *האישית* , בעלת כוחות התודעה, הרצון וההערכה, אינה ניתנת להסבר באמצעות התייחסות למשהו *לא אישי*. בסיס רוחני של הוויה, נטול כוחות תודעה, רצון והערכה דומים וגדולים יותר, שהם התזה האתאיסטית הבודהיסטית, ועוד פחות מכך לפוסטולט מטריאליסטי בלבד.

הרעיון של אל חי ואישי, עם דרגות קיצוניות ככל הנראה של אותם כוחות (כלומר, ידיעת כל, כל יכולת ושלמות מוסרית), נראה כהסקה הגיונית

---

[2] תואר ונדון בעבודות קודמות שלי. ראה בעיקר: *לוגיקה יהודית* , פרקים 2:4 ו-14:1-2, ותוספות 10 ו-11. *אי-לוגיקה בודהיסטית* , פרק 10. *פנומנולוגיה* , פרק 9. *רצון ומושגים סיבתיים קשורים* , פרקים 1:1, 2:1-4 ו-15:2-3. *מדיטציות* , פרקים 5, 6, 8 ו-33.

מקיומנו הסופי. זהו יותר מסתם אקסטרפולציה - זהו הסבר, שבלעדיו העובדה הברורה באופן פנימי של נשמה אישית נותרת מפתיעה ובלתי מוסברת.[3]

רעיון האל נראה הגיוני לחלוטין ובלתי נמנע לכל מי שמתבונן בבהירות בניסי הקיום, של הגיוון והשינוי, של התודעה, של הסיבתיות והרצון, בעולם הזה. ללא קסם כזה, כלומר, אם אדם מקבל את כל זה כמובן מאליו בטירוף ואינו מופתע מכל זה, הוא כבול אינטלקטואלית לסוג כלשהו של אתאיזם. תאיזם (כלומר מונותאיזם, אמונה באלוהים) הוא תוצר של פליאה מטאפיזית.

אם אדם שואל מספיק שאלות ומחפש תשובות אמינות, סביר להניח שיאמין באלוהים. חוסר אמונה תלוי בשמירה על מחשבה סגורה במידה מסוימת לנושא, כלומר, בסוג של טמטום כפוי.

רעיון הבריאה . הצדקת רעיון האל אינה מצדיקה כשלעצמה את רעיון הבריאה כשלעצמו, ובטח שלא השקפה מסוימת (כמו זו שבבראשית) על רצף האירועים הכרוכים בבריאה. מבחינה פילוסופית, הבריאה היא סוגיה נפרדת, המחייבת אותנו להציג ראיות וטיעונים נוספים. בהקשר זה, נטען קודם כל שכמו שלבני האדם יש לנו כוח קוגניטיבי ורצוני על החומר, כך גם באנלוגיה או בהסקה, לנשמה הגדולה יותר המשוערת שהיא אלוהים יש כוחות כאלה, וזאת במידה רבה יותר.

זהו טיעון בעד מושג הבריאה האלוהית, כלומר, של האפשרות שלאלוהים להיות בעל כוח כזה על החומר. אך כמובן, זה לבדו אינו מספיק מבחינה לוגית כדי לבסס את עובדת הבריאה האלוהית. מצד שני, גם חוסר היכולת של טיעון זה להוכיח בריאה אינה מפריכה אותה.

---

[3] שימו לב לדמיון ולהבדיל בין טיעון זה למען אלוהים, לבין זה שהציע דקארט.

יתר על כן, האנלוגיה אינה מושלמת, משום שבעוד שאנו יכולים לסדר מחדש חומר קיים רק בדרכים שונות, אנו מניחים שאלוהים ברא חומר *יש מאין* (או לפחות מאי-חומר). עם זאת, ניתן להסביר את חוסר השלמות האמור באנלוגיה על ידי הצעה שנשמות אינדיבידואליות קטנות וחלשות מדי כדי לייצר חומר, למרות שהן מסוגלות ליצירות שכליות (דמיון), בעוד שנשמתו האוניברסלית של אלוהים גדולה וחזקה מספיק כדי לייצר חומר כמו גם תודעה. במונחים של לוגיקה סיבתית: סיבה שלמה עשויה לגרום לתוצאות שסיבה חלקית לא יכולה.

נוכל גם לטעון שבכל פעולה קטנה של רצון אנושי (או בעל חיים), מעורבת מידה מסוימת של בריאה. כלומר, ניתן לתפוס את פעולת הרצון כרוח האדם המניעה חומר על ידי הזרקת אנרגיה חדשה לתוכו. ניתן לראות הזנת אנרגיה כזו כשווה ערך לבריאה, שכן בסופו של דבר אנרגיה וחומר הם אחד. מנקודת מבט זו, ניתן לתפוס את הבריאה הגדולה של העולם החומרי על ידי אלוהים באנלוגיה מהפעולות היצירתיות הקטנות הכרוכות ברצון היומיומי שלנו.[4]

טיעון נוסף שאנו יכולים להציע כדי לתמוך ברעיון הבריאה הוא מוניזם. פילוסופיה זו מבוססת על הצורך הלוגי באחדות מוחלטת בין החומרים או התחומים המרכיבים את עולם החוויה שלנו, כלומר חומר, נפש ונשמה. מתן אחדות בסיסית כזו מצטמצם במידה ניכרת המרחק האונטולוגי בין אלוהים (כבסיס משותף לכל הנשמות) לבין חומר ותודעה נתפסים, מה שהופך את הבריאה למקובלת יותר על ההיגיון.

בנוסף, אנו יכולים להביא את העובדה הנצפית של ארעיות של תופעות חומריות ומנטליות לתמיכה בהשערת הבריאה. כיצד כן? ארעיות אינה מרמזת כמובן באופן הגיוני על בריאה, אך היא מרמזת עליה במידה מסוימת אם נודה שהארעיות הפנומנלית הבסיסית היא קביעות הממלכה הרוחנית. זה מתייחס לקביעות של החומר הרוחני שממנו עשויות נשמותינו

---

[4] לניתוח מפורט של טבעו ומכניקתו של הרצון, ראו את עבודתי *"רצון ומושגים סיבתיים קשורים"* .

האינדיבידואליות, כלומר זה מתייחס לאלוהים, נשמת השורש הגדולה, ולא אלינו בני האדם כרוחות אינדיבידואליות.

אם דברים ארעיים נובעים מהקבוע, ניתן לומר שהאחרון הוא הבסיס או הסיבה לראשון. ניתן להניח קשר סיבתי זה כקשר של בריאה, אם ניקח בחשבון שלנשמה האוניברסלית הנצחית יש (כמונו ואף יותר מכך) *אישיות* , בעלת כוחות קוגניציה, רצון והערכה, כפי שנטען קודם לכן.

שני מעשי אמונה . עם זאת, שני הרעיונות העוקבים של אלוהים ושל הבריאה עדיין תלויים באמונה. הטיעונים הקודמים לטובתם, וכל סיבה דומה אחרת שאנו עשויים להציע, מהווים רק אבני בניין אינדוקטיביות; הם אינם מספיקים כדי להיחשב כהוכחה בלתי ניתנת לערעור. הוכחה מוחלטת כזו נראית בלתי נתפסת עבור אינטלקטים מוגבלים כמו שלנו - רק אלוהים יכול לדעת בוודאות שהוא קיים והוא ברא את שאר העולם.

כל תומכי הרעיונות המונותאיסטיים הללו יכולים וצריכים להודות בכך בחופשיות, כדי למנוע כל רושם שיריביהם עשויים לתת, לפיו חוסר הוכחה מלאה מהווה הפרכה. שכן תומכי אתאיזם משתמשים לעתים קרובות בכשל זה כדי להערים על התמימים, וטוענים שמכיוון שלא ניתן להוכיח באופן סופי את המונותאיזם, התזה ההפוכה חייבת להיות נכונה. טיעון כזה מתעלם או מבטל את העובדה שאתאיזם הוא גם בלתי אפשרי להוכיח באופן סופי!

באשר לעמדת הביניים של אגנוסטיות, היא אינה בלתי מכובדת, שכן גם מונותאיזם וגם אתאיזם מבוססים על מידה מסוימת של אמונה. אבל השעיית שיפוט אינה העמדה היחידה שההיגיון יכול להמליץ עליה, שכן אז כמעט כל מה שאנו טוענים כידע יידחק ללימבו אינטלקטואלי דומה. בני אדם נדרשים על פי מצבם הטבעי לקבל החלטות ולפעול ; אם הם באמת היו נמנעים מכך, הם פשוט היו מתים. לפיכך, אגנוסטיות אינה מתרחשת בפועל - אנשים שבאופן תיאורטי הולכים לשם עדיין חייבים מדי יום ללכת

בדרך זו או אחרת (בדרכם של מאמינים או של אתאיסטים), בין אם הם מודים בכך ובין אם לאו.

2. תורה ואמונה

סיפור התורה . סיפורי האל והבריאה המופיעים בתורה (התנ"ך היהודי), או במסמכים דתיים אחרים, אינם מובטחים על ידי הטיעונים הפילוסופיים ומעשי האמונה שצוינו קודם לכן. אמונה בסיפורים דתיים אלה דורשת *מעשי אמונה נוספים* , משום שהם כוללים פרטים תיאוריים נוספים שאינם כלולים בסיפור הבסיסי המוצע על ידי תיאולוגיה גרידא.

לכן, מבחינה רציונלית בהחלט אפשרי להאמין באלוהים ובבריאה, מבלי בהכרח לפקפק בציר הזמן של המפץ הגדול , או באבולוציה של המינים, ובתיאוריות מדעיות מודרניות אחרות, הסותרות את הפרשנות המילולית של הסיפור המקראי על העולם והאנושות. באופן דומה, בוודאי יהיה פער מסוים בין החוקים המוסריים, החברתיים והרוחניים המפורסמים בספרי קודש, לבין אלה שההיגיון עשוי למצוא משכנעים.

יש לשקול כל מקרה לגופו, ללא דעות קדומות ועם ראש פתוח. אין פירוש הדבר שהתבונה תמיד תסכים עם אמונה. ספרינו הקדושים, שהועברו אלינו מאבותינו, מלאים בחוכמה ובטוב, ויש בהם כדי להמשיך להוות לנו השראה לכל הדורות. העוני הרוחני של החילונים, החומרנות העמוקה שלהם וצרותם חסרת התקווה של נקודות המבט שלהם, ניכרים. אך עדיין יש לאפשר לתבונה להעריך את המצב ולהביע את דעתה, ואף לעיתים

לחלוק על כך. אז תלוי באדם לקבל את בחירותיו ולקחת את הסיכונים הכרוכים בכך, כך או אחרת.

הטיעון המסורתי לפיו התגלות אלוהית מובטחת על ידי העובדה שהיא נראתה על ידי משה ונביאים, או על ידי עם ישראל שהתאסף למרגלות הר סיני ובזמנים ובמקומות אחרים, או על ידי חכמים מאוחרים יותר - זהו כמובן *טיעון מעגלי* . אנו (אנשים פשוטים כיום) עדיין נדרשים לקבל על עצמנו אמונה במשהו שמישהו אחר טוען (או נטען) שחווה; זוהי עדות ממקור שני, לא ממקור ראשון עבור כל אחד מאיתנו. כמובן, גם ייתכן שאם לא נאמין (באמונה), ניאלץ לשלם את התוצאות הקשות (או בחיים אלה או בחיים שאחריהם); לפיכך, כל אדם צריך להחליט במה להאמין.

התורה היא כמובן, בשלמותה, חיונית ליהדות. להטיל ספק בתורה, אפילו באופן חלקי, כפי שנעשה כאן, נתפס באופן מובן על ידי רבים ככפירה. איש אינו אוהב להיות ממותג ככופר, אך להתעלם (להתעלם, לזנוח) עובדות ברורות וטיעונים הגיוניים אינה עמדה מקובלת. מקובל להאמין במשהו שלא הוכח (כלומר, לא הוכח כלא קיים), אך קשה להצדיק אמונה בדברים שהופרכו (כלומר, הוכחו כלא קיימים) על ידי ניסיון ו/או היגיון. יש... לשמור על אובייקטיביות ושיקול דעת בכל עת ; זהו כבודנו וכבודנו כבני אדם. אלוהים בוודאי מכבד ואינו מתרעם על אהבת האמת ויושרה אינטלקטואלית.

ייתכן שהפתרון לבעיה המודרנית של הפער ההולך ומתרחב בין תיאור הטבע בתורה לבין זה של המדע החילוני הוא לאמץ עמדה אידיאליסטית אפלטונית, ולומר שהתורה הארצית הקונקרטית היא השתקפות לא מושלמת אך עדיין בעלת ערך של "תורה שמימית" אידיאלית. משמעות הדבר היא שהנביאים, ובמיוחד משה רבנו, תפסו את התורה השמימית בצורה נכונה, אך כאשר ניסו לנסח אותה על הכתב כאן למטה, הם נטו לערבב כמה מהאמונות התרבותיות של זמנם ומקומם. לא היה מדובר בניסיון מודע להוסיף לתורה, אלא פשוט נטייה טבעית של כל בני האדם

לדון במונחים של הרגישויות והקטגוריות של סביבתם ותקופתם ההיסטורית.

נקודת מבט זו כבר קיימת במידה מסוימת ביהדות, אך ייתכן שיהיה צורך לאמץ אותה בצורה רדיקלית יותר אם ברצוננו להכיר בכנות ובחן בתגליות ובהתקדמות מדעית, ובכל זאת לשמור על היסודות המוסריים והרוחניים - ואפילו הפולחניים - של היהדות. ניתן להשתמש באותה גישה כדי להסביר ולהתעלות מעל טעויות עובדתיות תלמודיות. דתות אחרות יכולות לטעון באופן דומה, וכך גם להסתגל להקשר הידע המשתנה של האנושות.

לא די לומר, כפי שעושים חלק [5], שדת ומדע הם שני תחומים נפרדים, האחד עוסק בנושאים מוסריים ורוחניים והשני באירועים מנוסים ובחוקי טבע, שכן גישה זו אינה מתמקדת מספיק בקשיים הפסיכולוגיים הכרוכים בכך. מאמין בתורה המילולית מתקשה להפריד בין הטענות בנוגע לטבע ולהיסטוריה בה לבין המסר המוסרי והרוחני שלה. נדרש רציונל עמוק יותר כדי לאפשר *חשיבה ביקורתית במצפון נקי* .

יתר על כן, אני בספק רב אם נוכל לשמור באופן עקבי על מרחק כה גדול בין תחומי ה"יש " וה"צריך" זה מזה, או שזה חכם לנסות לעשות זאת. העובדה היא שהאמונות האתיות שלנו תלויות במידה רבה באמונות האלתיות שלנו. מה שאנחנו חושבים שאנחנו צריכים לעשות תלוי במידה רבה באופן שבו אנו תופסים ותופסים את עצמנו ואת העולם סביבנו. שני תחומים אלה של עניין אנושי קשורים זה לזה , וחקר הקשרים המדויקים ביניהם קיים ונקרא לוגיקה דאונטית או דאונטולוגיה.

מסיבה זו, עניינים שנראים מוסריים, רוחניים או פולחניים גרידא עשויים להיראות לא משכנעים לתפיסה מודרנית יותר. נוהג הקרבת קורבנות בעלי חיים הוא דוגמה לכך. הרמב"ם הביע בצדק ספק לגבי ערכם של חידושם בעתיד. אם נבחן את ההיסטוריה של הדתות, נגלה שמנהגים כאלה נפוצים בתרבויות רבות ושונות, כמו הודו או דרום אמריקה. סוג זה של פולחן

---

[5] לדוגמה, גולד בספרו *"סלעי ימי הביניים"* .

אישי או קולקטיבי באמצעות בעלי חיים עבר ככל הנראה בירושה מאבותינו הפרהיסטוריים משותפים. אמונות תפלות שונות ללא ספק מעורבות בו, לפחות באופן תת-מודע.

נוהג נוסף ביהדות המקראית, שנראה כי יש לו שורשים שמאניסטיים עמוק בהיסטוריה, הוא אוסף הטקסים (המתוארים בויקרא, *תזריע-מצורה*) המשמשים לניקוי "מכת הצרעת" באנשים או בבגדים ובבתים. מנהגים עתיקים ומיושנים בעליל כאלה בהחלט ניתנים להטלת ספק מנקודת מבט מדעית, גם אם הם דתיים בתוכנם ולא טבעיים. אם היינו נתקלים במחלה כזו, היינו פשוט מזהים אותה כפטרייה (או כל דבר אחר), ומוצאים לה תרופה חומרית. לכן, לא מדויק לתאר את הבעיה כדיכוטומיה פשוטה של יש-ראוי.

העברות פואטיות של חוכמה. חלקים מסוימים בתורה ניתנים לקריאה פשוטו כמשמעו, אך לא את כולם. לאור הפערים החמורים בין סיפורים כמו אלו של בריאת העולם והמבול לבין תיאורים מדעיים והיסטוריים מקבילים, עלינו ללמוד לא לקרוא קטעים כאלה בתורה פשוטו כמשמעו. הרבנים מתעקשים על פרשנות מילולית כזו, ובונים את כל מערכת תפיסת העולם שלהם על הנחה זו. אך אנו נאלצים מבחינה הגיונית לראות בהם מעתה ואילך *המצאות פואטיות* . הם חוברו באופן חופשי, בזמנים מסוימים, על ידי אדם כלשהו, מתוך כוונה לתת צורה קונקרטית לאמונה מופשטת כלשהי וללמד לקח כלשהו.

המשוררים הנוגעים בדבר ביטאו את מה שנראה, לדעתם, בזמן שסיפרו או כתבו את הסיפורים, כתרחיש סביר, או לפחות כזה (אם כי אולי חלקית בדיוני) ששימש להמחשת התורות שביקשו להעביר. אין ספק שהייתה הצטברות של אמונות לאורך זמן, כלומר מסירה מדור לדור של חלקים מהסיפור, אשר לאחר מכן הדהדו והוסיפו לבשר, עד שהסיפור קיבל את הצורה המוכרת לנו. למעשה, תהליך הפירוט לא הסתיים בכתיבת התורה

(בכל פעם שזה קרה) אלא נמשך עם התפתחויות ותוספות נוספות במדרש, בזוהר וכן הלאה.

זהו שיח מיתולוגי, המצוי בכל תרבות. אין צורך לפרש אותו כאמת מילולית, אלא כמעידה על כמה אמיתות מופשטות יותר. לפיכך, הנקודה החשובה בסיפור הבריאה אינה הנרטיב המדויק שניתן בטקסט, אלא הטענה שאלוהים ברא את היקום בכללותו ואת האנושות בפרט . התגליות המדעיות של המפץ הגדול, של 13.7 מיליארד שנות קיומו ואבולוציה של העולם מאז, של 4.5 מיליארד שנות גילו של כדור הארץ, של כל מיני החיים שקמו עליו ב-4 מיליארד השנים האחרונות, של האבולוציה האחרונה מאוד של מינים דמויי אדם, אולי לפני כ-2 מיליון שנה - אף אחת מהתגליות והתיאוריות המדעיות הללו אינה מחליפה באופן הגיוני את הטענה לאלוהים ולבריאה.

באופן דומה, סיפורי אדם וחוה, קין והבל, המבול ורבים אחרים - כולם מכילים *שיעורים מוסריים נצחיים ואוניברסליים* , על ענווה (לא לאכול את פרי עץ הדעת), על רצח ("האם אני שומר אחי ?"), על חטא ועונשו (לידת המבול), וכן הלאה. הם נותרים נכונים *במהותם* , גם אם לא *ממש* נכונים. השוו, למשל, את הרעיון המקראי של עץ הדעת הטאבו הקדמוני לדוקטרינה הבודהיסטית שבשורש מצוקתו של האדם נמצאת אחיזה הזויה בסוג שטחי של ידע שהוא למעשה מהות הבורות.

סיפורים קונקרטיים בדרך כלל נוגעים ללב ומעוררי השראה יותר מחשיפות יבשות ומופשטות. אפילו לאחר שנים של קריאה וקריאה חוזרת של חלק מהסיפורים בתורה ובנ"ך, אני עדיין מוצא את עצמי נוגע ונרגש עמוקות. דמעות של עצב ושמחה עולות בעיניי כאשר השונמית שאיבדה זה עתה את בנה הצעיר פונה לנביא אלישע לעזרה (מלכים ב' ד', ח'-ל"ז). שוב ושוב , בכל פורים, סיפור אסתר מצית את מלוא טווח הרגשות שלי. סיפורים כאלה מתארים עבורנו מהם בני אדם יפים וכיצד הם מתנהגים. כיצד היינו יודעים את האפשרויות הרוחניות הפתוחות בפנינו, אחרת? אנו כמעט ולא פוגשים אנשים כה מעוררי השראה בחיים האמיתיים.

כל עוד אנו חוששים לנטוש קריאות מילוליות של התורה (או התנ"ך הנוצרי, או הקוראן וכו') כאשר המדע הופך זאת להכרח מבחינה לוגית, אנו תקועים ביקום "פונדמנטליסטי" שחייב לגרום לסכסוך וכאב. עם ראש פתוח יותר, נוכל לקרוא את ספרנו הקדוש כשירה וללמוד ממנו את החוכמה שהוא באמת נועד להעביר.

נוהג האמונה . המונח "אמונה" מתייחס בעיקר לאמונה - בדרך כלל, לאמונה החורגת *מהמלצות* ההיגיון, ובמקרים מסוימים *סותרת את* המלצות אלה.

אמונה שרק חורגת מההיגיון, או מעזה למלא פערים בידע שההיגיון משאיר מאחור, היא סבירה - כלומר עדיין בגבולות הרציונליות במובן הרחב יותר. לדוגמה, אמונה באלוהים ובבריאה אינה סותרת את ההיגיון; שכן למרות שההיגיון אינו מוכיח אמונות אלה, הוא גם אינו מפריך אותן.

אבל אמונה המנוגדת להיגיון נמצאת בעמדה אפיסטמולוגית חלשה יותר . כמובן, ההיגיון יכול לטעות, ולכן לא בלתי נתפס לחלוטין לאמץ עמדות אנטי-רציונליות. אבל, למרות שזה נכון אמפירית שההיגיון טועה מדי פעם, אין זה נובע מהעובדה שההיגיון סביר מאוד שהוא טועה במקרה הספציפי הנדון. לדוגמה, חוסר אמונה שלכדור הארץ שלנו יש היסטוריה של כ-4.5 מיליארד שנים, ושמיני בעלי חיים התפתחו במהלך תקופה זו, זה מתיחת האמונה קצת רחוק מדי.

אמונה נחשבת בדרך כלל כסגולה בדת; היא מזכה בנקודות רוחני אחד. הסיבה לכך היא, שכמו כל סגולה, כמו כל מקור לרווח או התקדמות רוחנית, היא מקרבת את האדם (או מאמינים שהיא מקרבת אותו) *לאלוהים* (בכל אופן שבו האמונה נתפסת). אמונה דומה להקרבה - זוהי הקרבה של זהירות אינטלקטואלית או חוסר אמון במידה מסוימת. זוהי גם פעולה של ענווה וצניעות.

אמונה דתית מסמלת מערכת או קבוצה של *אמונות* , כלומר עמדה רצונית של היכולת הקוגניטיבית בהיבטים שונים. אך היא מרמזת על יותר מכך. היא מרמזת גם על קבוצה של *עמדות וכוונות* , כלומר מיצוב ואוריינטציה של כושר הרצון; ויתרה מכך, היא מרמזת על מכלול של *קשרים רגשיים* . וכמובן, *מחשבות ופעולות ספציפיות* נובעות מתנאים מוקדמים אלה.

כלומר, אמונה (למשל, באלוהים [6]) אינה רק הפעלת היכולות הקוגניטיביות של האדם בכיוון מסוים, אלא גם באופן רחב יותר כרוכה ביכולות הרצוניות והרגשיות של האדם. שלושת ההיבטים של הנפש האנושית מעורבים - קוגניציה, רצון והערכה. אימוץ אמונה פירושו להכפיף את עצמך לדרישות מעשיות בכל החזיתות הללו.

בתוך היהדות, למשל, זה אולי מרומז באמירה [7]: "ואהבת את ה' אלוהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך" (דברים ו, ה) - אם נפרש את "לבבך" כמתייחס להערכות, את "נפשך" *כמתייחס* להכרות, ואת "כוחך" כמתייחס לרצונות. "הכל" (מלבבך, *נפשך וכוחך*) נועד להדגיש את הצורך בעקביות בכל עיסוקיו של האדם.

היהודי (וכך גם היהודייה, כמובן) מקבל על עצמו הצהרת אמונה זו, והוא מחליט שליבו יפעם מערכים ודאגות יהודיות; שתשומת ליבו של נשמתו תופנה לתצפיות וללימודים אינטלקטואליים התואמים ורלוונטיים לאהבת האל; ושהוא ישתמש בכוחותיו הפיזיים, השכליים והרוחניים במאמצים המתאימים למטרות אלה.

אבל אין לראות בכך קריאה לשקר לעצמך או לאחרים – או לאלוהים. או לעוות את האמת, או להתעלם מעובדות וטיעונים שהם בבירור (או אפילו לכאורה) רלוונטיים ואמינים. כנות בוודאי נותרה חובה. אמונה דומה לקפיצה אל החלל הריק – קפיצה כזו יכולה להיות אמיצה, אך היא יכולה

---

[6] כדי לתת דוגמה נוספת: עבור בודהיסטים, מעשה האמונה הבסיסי יתייחס לאפשרות של שחרור מגלגל הקארמה.

[7] וזה, כמובן, חלק מתפילת *שמע ישראל החשובה* . פירושים אחרים מלבד אלה המוצעים כאן נמצאים גם במסורת.

להיות גם טיפשית. צריך למצוא את שביל הזהב, גם בכך כמו בכל דבר אחר.

שימו לב בכל מקרה שניתן לקיים *מצוות בעקשנות* גם מבלי להאמין באמת במקורן האלוהי. אין בכוונתי כאן להרחיק יהודים מקיום אף אחת מהמצוות. כל אדם אחראי לבחירותיו. אל תאשימו אותי בבחירותיכם.

3. טקסט מקראי ופרשנות

על פירושים מקראיים . התבוננות בפירושים של *המדרש* או של אישים רבניים שונים (תלמודיים או מאוחרים יותר) ביחס לכל קטע בתורה. (או *חומש* , כלומר חמשת חומשי משה) או חלקים אחרים של *התנ"ך* (התנ"ך בכללותו), נראה ברור שכל אחד מהם *ממלא באופן דמיוני פערים נרטיביים או מציע פתרונות לסתירות לכאורה בטקסט* .

לעתים קרובות, השפה המשמשת בטקסט המקראי מעורפלת מספיק, כך שפרשנויות רבות אפשריות אפילו לעלילה העיקרית, עוד לפני שניסינו להוסיף פרטים. זה נקרא *הגדה* , סיפור .

הפרשנויות הלשוניות השונות, עיטורי הסיפור או הסברי סתירות או קשיים אינם בהכרח הרמוניים זה עם זה, למרות שכל רב מנסה לגבש קו חשיבה עקבי פנימי (הנקרא *שיטה*). אך כולם מכובדים באותה מידה ונכללים כנכונים במסורת; התעמלות מחשבתית זו מוצדקת באמירה ש"לתורה שבעים פנים" (מבלי להתחשב בהשלכות האפיסטמולוגיות והאונטולוגיות של טענה כזו).

כל עוד הם נראים אמינים[8] בדרכים שונות (למשל, מעוררי השראה מבחינה דרשה או חושפניים מבחינה פסיכולוגית), הם מתקבלים באופן מסורתי כאמיתות אפשריות, ומשם כנכונות בצורה כלשהי, כלומר כפן כלשהו של האמת כולה. עליהם כמובן להיות גם תואמים את הדוקטרינה והערכים היהודיים. כך, למשל, יש לתאר את הגיבורים באור טוב; גם אם הם מוצגים ככישלון רגעי, חייב להיות מוסר השכל לכישלון זה.

עם זאת, מנקודת מבט אפיסטמולוגית ניטרלית, כל הפרשנויות הללו הן בסך הכל *ספקולציות שנוצרו סביב מסד נתונים מוגבל וסטטי* , דהיינו הטקסט הכתוב הנתון. על פי הלוגיקה האינדוקטיבית, פרשנויות אלו, בהיותן כולן עקביות באופן סביר עם הנתונים הנתונים ועקביות פנימית, הן אכן *השערות ניתנות להעלות על הדעת באותה מידה* . אך *אין זה* הופך אותן בהכרח לנכונות, גם אם הן נראות אפשריות. ואין זה *מרמז* שהן בהכרח תואמות זו את זו.

אם נגביל את שיפוטנו לטקסט הכתוב, ונניח שהספקולציות (או ההשערות) השונות נוסחו היטב, אין לנו דרך לבחור ביניהן או לאמת או לפסול אף אחת מהן. עם זאת, אם נתייחס ללוגיקה, לראיות היסטוריות, להתפתחויות מדעיות ולשיקולים פילוסופיים, ייתכן שנוכל לערער או לבטל חלקן או את כולן, ואף במקרים מסוימים להטיל ספק או לדחות את מסד הנתונים עצמו (כלומר, את הטענות המרכזיות בטקסט הכתוב).

הלוגיקה אינה מקבלת את היחסות כעיקרון ריאלי. אם נוסחאות ההסבר המוצעות על ידי רבנים שונים סותרות, ייתכן שלא כולן ייחשבו נכונות, מבחינה מדויקת, זו לצד זו. הן עשויות להיחשב לא *ודאיות במידה שווה או שונות* , אך לא *נכונות באותה מידה* . סתירה (אם, כמובן, סתירה אכן קיימת במקרה נתון) אינה מקובלת מבחינה לוגית. למרבה הצער, עיקרון זה של

---

[8] אמינות היא כמובן יחסית להקשר של ידע והבנה של אדם. ישנם פירושים מדרשים שאני מוצא דמיוניים להפליא, אם כי אני בהחלט מדמיין שלאנשים מסוימים הם נראים או נראו (במיוחד בתקופות קדומות) אמינים למדי.

מוחלטות האמת הסופית אינו תמיד מתקבל בבירור באפיסטמולוגיה הרבנית.

יתר על כן, אפיסטמולוגיה חייבת לשאול את הרבנים ממי או מהיכן קיבלו את המידע שלהם . לפעמים, המקורות ההיסטוריים ברורים וידועים. אבל ברוב המקרים, מידע שלא היה ידוע קודם לכן הופיע לפתע! אם מידע זה מעולם לא הוזכר בכתב על ידי פרשנים קודמים במשך מאות או אפילו אלפי שנים, כיצד קיבלו אותו הפרשנים המאוחרים יותר? נרמז כי העברה בעל פה שימרה את המידע מאז סיני. אבל אין הוכחה לטענות כאלה; לכן הן קביעות שרירותיות, סתם כך. *עיקרון שלא הוכח לא יכול לשמש כהוכחה בלתי ניתנת לערעור של טענות אחרות שלא הוכחו* .

בנוסף, כאשר פרשן מפרש קטע תורה, הערותיו לעיתים קשורות מעט מאוד לטקסט עצמו. במקרים כאלה (כלומר, לעתים קרובות, אך לא תמיד) הטקסט משמש יותר כתירוץ או קרש קפיצה לסטייה. הקשר בין הטקסט לפירוש הוא יותר קשר של שיוך רעיונות מאשר קשר של סיבתיות. עם זאת, ברגע שנאמר - גם אם הערה זו אינה רלוונטית ישירות או מתאימה מבחינה לוגית לטקסט, גם אם היא חסרת קוהרנטיות - ההערה נחשבת באופן דוגמטי כחיונית ובלתי ניתנת להפרכה. באופן זה, הטקסט מאבד את פשטותו ובהירותו המקוריות ומוקף בקרום בלתי ניתן להזזה של פרשנות.

יתר על כן, פרשנים בודדים מביאים את גישתם האישית לפרשנויותיהם. לכולם כמובן יש במשותף: אהבת ה', התורה, היהודים וארץ ישראל, ובוז לאויבי ערכים אלה. אבל, למשל, בעוד שרש"י נוטה לפנות לנסים לעתים קרובות יותר מהנדרש מבחינה הגיונית, הרמב"ן (שכתב, יש להודות, יותר ממאה וחצי מאוחר יותר) הוא יחסית אנליטי ורציונליסטי הרבה יותר בפירושיו לאירועים.

לדוגמה, רש"י . אין ספק, הפרשן הפורה, המשפיע והאהוב ביותר של התנ"ך (והתלמוד) היה רבי שלמה יצחקי, המכונה רש"י (צרפת,

1040-1105). רוב פירושיו אכן מאירים עיניים, אך רבים (אם נלקחים פשוטו כמשמעו) חייבים להיחשב כפנטסטיים ומיושנים. קחו לדוגמה כמה מטענותיו בנוגע לפרק הראשון של ספר בראשית.

בהתייחסו לשימוש הבלעדי בשם האלוקי 'אלוקים' בפרק זה (שם המקושר באופן מסורתי לצדק - בניגוד לשם בן ארבע האותיות 'יקוו"ק', הנחשב כסמל לתכונת הרחמים, ומופיע רק החל מהפרק השני), רש"י אומר שאלוהים ברא תחילה את העולם על בסיס צדק קפדני, ואז החליט שהוא לא יכול להתקיים על בסיס זה בלבד, ולכן הנהיג את הרחמים. זה נשמע כמו הסבר מסודר, עד ששואלים את השאלה: האם יעלה על הדעת שבורא יודע-כל יעסוק בניסוי וטעייה? בוודאי, הוא ידע מראש מה יעבוד ומה לא! לכן הסבר כזה אינו נסבל מבחינה לוגית [9].

בהמשך, רש"י טוען שהשמש והירח נבראו במקור בגודל שווה, אך אז הירח התלונן שהוא לא גדול יותר מהשמש, ולכן הוא נעשה קטן יותר. ניתן לראות זאת כשיעור לדוגמה , כדי ללמד אותנו ענווה. אך באשר להיסטוריה האמיתית של עצמים אסטרונומיים אלה, בעוד שניתן היה לשער זאת כך בימי רש"י, ידוע בוודאות שהיא שגויה כיום. הירח היה מרגע היווצרותו ישות קטנה בהרבה מהשמש. אך יתרה מכך, האם עלינו להאמין שלירח הייתה העדפה ודרך לבטא אותה? האם הירח ניחן בתודעה, בחירה ודיבור? בעת העתיקה, אנשים האמינו בכך וייחסו מעמד אלוהי לכדורים; אך אם רש"י היה יודע-כל (כפי שחלק מאמינים למעשה), הוא היה צריך לדעת טוב יותר.

לאחר מכן, רש"י טוען שהכוכבים נבראו כלווייניים של הירח, כדי לנחם אותו על אובדן מעמדו עקב התכווצותו. אם נניח בצד את הייחוס, שוב, של רגשות אנושיים לחומר דומם - עלינו לציין שהכוכבים ידועים כיום כגדולים באופן עצום (ועתיקים בהרבה) מהירח. ישנם כוכבים כה עצומים עד שהשמש שלנו (כוכב בפני עצמו) היא רק גרגר אבק בהשוואה; קל

[9] הסבר חלופי מוצע על ידי ספורנו (איטליה, בערך 1475 - 1550), המקשר את הטטרגרמטון לנצח.

וחומר , הירח (שהוא בעצמו גרגר אבק בהשוואה לשמש). הסיבה שהכוכבים נראים קטנים יותר היא פשוט שהם רחוקים הרבה יותר. רש"י כנראה ביסס את אמונותיו על תצפית עין בלתי מזוינת של השמיים; לא היה לו ידע מיוחד.

וכן הלאה – נוכל להמשיך ולהציג את אי הדיוקים והאבסורדים ברבים מהערותיו של רש"י, ואף של פרשנים אחרים, על קטע זה בתנ"ך, ועל רבים אחרים. ספר שלם של הערות יכול להיכתב על כך; אך לא אמשיך כאן בנושא , בהתחשב בכך שכל קורא משכיל וישר מסוגל בהחלט לעשות את המלאכה ללא עזרתי.

> שימו לב, עם זאת, שלמרות שהיהדות מלמדת אותנו לשאול שאלות, היא אינה מעריכה שאלות מתעקשות יתר על המידה. אנו רשאים לחפור, אך לא לעומק יתר על המידה. אמונה ופשטות רוח מומלצות - כלומר, נאיביות מצווה, כדי להימנע מאתגרים או ביקורת מביכים. אם אדם מתעקש על תשובות אמינות, הוא למעשה נחשד בכשלים מוסריים. זהו *טיעון אד הומינם* **.** איום של גמול אלוהי מרחף באוויר, ומפחיד את הסרבן לכניעה. זהו *טיעון אד בקולום* או *אד מום* **.**

לגבי הטקסט המקראי . כמובן, אפשר להעמיק יותר מזה ולאתגר את הנרטיב המקראי, ורבים מעזים לעשות זאת כיום. ואכן, ספקות כה רבים בנוגע למסמך זה נזרעו במאות האחרונות, עד שיהיה זה לא ישר לא לבחון את הנושא כלל. לחלק מהספקות הללו יש מניעים נסתרים והוא בבירור פתוח לדיון; אך נראה שחלקם קשה להתגבר עליהם.

כשמסתכלים על עבודתם של פרשנים, ניתן לראותם כסופרים יעילים, המעשירים עובדות מקובלות בסיפורות מורכבות. בדיוק כפי שכיום, סופרי רומנים היסטוריים (או אפילו היסטוריונים אקדמיים, במידה מסוימת)

משתמשים בדמיונם כדי לבטא בצורה נרטיבית את התיאוריות שלהם בנוגע לאירועים היסטוריים פחות או יותר ודאיים, כך גם פרשני התנ"ך.

אך יתרה מזאת, התנ"ך *עצמו* עשוי להיות רומן, רומן בסגנון סאגה גדולה. או אולי ליתר דיוק, כפי שרבים טוענים, אוסף של רומנים, שחלקם אוחדו יחד כדי שייראו יותר כמו אחד. רומן גדול זה כולל את סיפורה של משפחה מסוימת (משפחת האבות) ושל אומה מסוימת (בני ישראל, היהודים), כמו גם אוסף של אמונותיהם (כולל, למשל, מונותאיזם ובריאתנוזם), מנהגים (למשל, מערכת המשפט היהודית וטקסי הקרבה) וערכים (למשל, עבודת האל ואהבת צדקה) .

חלק מהסיפורים והטענות בספר זה הינם ללא ספק או סביר מאוד שהם עובדתיים, אך חלקם ללא ספק או סביר מאוד שהם בדיוניים. חלקם אוששו באופן חלקי או מלא על ידי מחקר מדעי, היסטורי, ארכיאולוגי ואחר; אך חלקם הוטלו בספק רב, אם לא הופרכו לחלוטין. רבים, כמובן, אינם ודאיים כך או כך.

כמובן, לא כל ההיסטוריונים והמבקרים המודרניים הם אובייקטיביים; חלקם מונעים על ידי אג'נדה אנטי-דתית ואינם יכולים להיחשב סמכותיים. אך באופן כללי , המגמה ברורה: ישנן סיבות חווייתיות ורציונליות רציניות לספק לגבי התרחישים הדתיים. אלו שבוחרים להתעלם מהנימוקים הללו אינם אובייקטיביים או כנים.

תרחיש אפשרי להיווצרות התורה הוא שהיו מסורות שבעל פה מרכזיות במחזור, כגון מוצא אבותיהם של העם היהודי או סיפור תקופת העבדות במצרים. ייתכן שחלק מהסיפורים הללו היו מיתיים במלואם או בחלקם, אך חלקם היו ללא ספק עובדתיים. סיפורת תמיד מבוססת על עובדה כלשהי.

סיפורים אלה נכתבו בסופו של דבר על ידי סופר אחד או יותר, סופרים דתיים או היסטוריים, ללא ספק אנשים בעלי כוונות טובות שביקשו לחזק

את הזיכרון הקולקטיבי. ייתכן שסופרים אלה העלו על הכתב את המסורות שבעל פה מילה במילה, או מלכתחילה העשירו אותן במידה מסוימת.

מאוחר יותר, ייתכן שהפרשנים הראשונים שילבו את עיטוריהם הנוספים ישירות בטקסט, והרחיבו אותו במידה מסוימת. עם זאת, בשלב מסוים שינויים כאלה בטקסט המרכזי הפכו לבלתי מקובלים, משום שעד אז הטקסט כבר היה ידוע מספיק כדי שהשינויים יאבדו את אמינותם.

הפרשנות עברה אפוא לתחום אחר של המסורת – תחילה, שוב בעל פה, ואז שוב בכתב (כמו התלמוד וכו'). בסופו של דבר נטען כי דבר זה מוסמך כמו הטקסט המקורי. דוגמה טובה ומאוחרת למדי לשלב זה היא הזוהר . בהקשר זה, לעתים קרובות מוזכר הטיעון של מסירה נסתרת.

לאורך תהליך זה של צמיחה ולכן שינוי מסורת, *חלוף הזמן* משחק תפקיד מוביל. ככל שהאירועים מתקדמים אחורה בזמן , כך הם נראים אמינים יותר, משום שקשה יותר להטיל בהם ספק. לא ניתן להוכיח אותם בקלות, אך גם לא ניתן להפריך אותם בקלות. או כך נראה, אם כי במקרים מסוימים אמונות עתיקות אכן הופרכו באופן משכנע בעת החדשה (למשל, האמונה בעולם בן פחות מ -6,000 שנה). כשם שיין מתיישן הופך טעים יותר, כך מסמכים דתיים הופכים מושרשים וכשרים יותר עם חלוף הזמן.

אבל אפילו דוקטרינה או מסמך חדש לגמרי יכולים להופיע פתאום בהיסטוריה, ולהיחשב מחייבים, בתנאי שיטענו שהם ישנים. במלכים ב' כ"ב:8-13 (ובדברי הימים ב' לד:14-21), נאמר לנו שבמהלך שלטונו של המלך יאשיהו הכהן הגדול חלקיהו "מצא את ספר התורה" בבית המקדש. ספר זה מזוהה באופן מסורתי כספר *דברים* .

שאלה מתבקשת עולה, אם סיפור זה נכון: האם היה זה גילוי מחדש של מסמך קיים אך אבד זמנית, או שמא היה מדובר בהכנסה של מסמך חדש שנכתב במסווה של גילוי מחדש? כי כיצד יעלה על הדעת שספר תורה כה חשוב נהרס בכל מקום, ואף נשכח על ידי רוב האנשים, למעט עותק אחד שחלקיהו החביא לזמן מה או פשוט נמצא במקרה?

העובדה שהתרחיש התקבל באותה תקופה אינה מוכיחה זאת. ייתכן שהאנשים הנוגעים בדבר היו אמינים מספיק כדי להאמין לכל מה שנאמר להם. הם פשוט עברו תקופות קשות, זכרו. רבים היו אולי בורים, ולא יכלו לחשוב על נושאים כאלה. חלקם, אולי יאשיהו ביניהם, ידעו את האמת, אך מצאו לנכון מבחינה פוליטית או אחרת לתת לתעלול לעבור מבלי להתנגד.

אז, בסיפור הזה מספרי ההיסטוריה של היהדות עצמה, ייתכן שיש לנו דוגמה לאופן שבו חומר ראשוני חדש *עשוי*... הוזרקו לזרם המסורת. (למרות זאת, אני מכבד את הספר החמישי בתורה כהמשך אמיתי של ארבעת הספרים הראשונים, שאינם מסיימים את הנרטיב בצורה ברורה כפי שהוא מסיים. כוונתי כאן היא רק להמחיש תהליך, לא לטעון טענות ספציפיות.)

כל התהליך הזה של התפתחות המסורת חל באותה מידה, ובמובנים רבים באופן ברור יותר, על השלוחות המאוחרות יותר של היהדות, ובמיוחד התנ"ך הנוצרי והקוראן המוסלמי [10]. אותה תפנית אירועים נמצאת גם בדתות אחרות, כמו ההינדית והבודהיסטית. זוהי הדרך שבה מסמכים ומסורות דתיות מתפתחות באופן טבעי בהיסטוריה האנושית.

אפולוגטיקה . חשוב לאלו המעוניינים להגן על הדת לא להסתבך באפולוגטיקה טיפשית. מונח זה מתייחס לניסיון אחרון להציל פרשנויות מילוליות קודמות של חלק מהטקסט מהספק שנוצר על ידי תגליות או טיעונים מדעיים אחרונים. דוגמה נפוצה לכך היא ההתעקשות על שישה ימי בריאה פשוטו כמשמעו לפני כ-6,000 שנה, וסדר הבריאה שניתן בספר

[10] באשר לקוראן, הוא נערך לכאורה מרשימות שהותיר אחריו "הנביא" מוחמד, בעשרים השנים שלאחר מותו. אך העריכה, על ידי סופרים בהדרכתו של החליף עות'מאן (חתנו של מוחמד), הייתה סלקטיבית. רשימות רבות הוצאו במכוון מהאוסף, ונמחקו, נשרפו או הוסתרו. נאמר כי אנשים מסוימים דוכאו בשל התנגדותם לעריכה מוטה שכזו. (ראו בר-זאב, עמ' 26-24). אנו רואים בדוגמה זו כיצד מסמך עשוי להיווצר על ידי כוונות מכוונות (רוחניות, פוליטיות או אישיות) של אדם אחד או יותר.

בראשית, בניגוד לאמונה המדעית המבוססת כיום ביקום חומרי בן לפחות 13.7 מיליארד שנה עם סדר מוצע שונה מאוד של אירועים עוקבים.

הפרשן האפולוגטי מתנגד לשינוי על ידי הצגת תרחישים אמינים רק באופן שטחי. אם נבחן אותם מעט יותר לעומק, נוכל בקלות לזהות את השגיאה/ות הפרשניות הכרוכות בכך. לדוגמה : בהינתן האישורים האמפיריים של תורת האבולוציה (שאולי אינם מוכיחים בוודאות את התיאוריה, אך בהחלט הופכים אותה *לעדיפה באופן אינדוקטיבי על כל השערה אחרת* שהועלתה עד כה), קשה לראות כיצד ניתן לקבל את סיפור אדם וחוה כפשוטו.

ייתכן שהאפולוגט יודה כעת בפרהיסטוריה ויודה שהיו יצורים אחרים דמויי אדם על פני כדור הארץ לפני אדם וחוה, וזאת במשך עשרות או מאות אלפי שנים, אך הוא מציע שמשפחה אחת של בני אדם כאלה נבחרה על ידי אלוהים לפני כ-6,000 שנה וקיבלה נשמה מיוחדת אשר מאוחר יותר ייחדה אותה. זה אולי נראה במבט ראשון כמו פיוס בלתי מזיק וניתן להעלות על הדעת, אך לאחר מחשבה לא ניתן לתמוך בכך באופן סביר.

האמת האמפירית היא שמחקרים גנטיים הראו בבירור שבני האדם הקיימים כיום אינם *כולם* צאצאים של זוג אחד (כלומר אדם וחוה, או מי שלא יהיה) לפני כ-6,000 שנה. אבותיהם הגנטיים, אף על פי שהם קרובים גנטית, מפוזרים הרבה יותר מבחינה גיאוגרפית ועתיקים במגוון צורות. מכאן נובע שהתרחיש המוצע "להציל" את סיפור בראשית המילולי אינו מוצלח למעשה.

סוג מסוים של אפולוגטיקה מורכב מטענה אנכרוניסטית שהכותב/ים ופרשני התורה בעבר *ידעו כל הזמן* שטענה היסטורית או מדעית זו או אחרת נועדה רק באופן מטאפורי, אלגורי או מיסטי, ולא באופן מילולי. זהו טיעון נוח *לאחר* מעשה בו השתמשו רבנים מאוחרים יותר כאשר כל שאר האפולוגטיקות נכשלות, על מנת לשמור על אמינות התורה שבכתב ובעל פה.

אבל מכל בחינה כנה של הצהרות רבניות קודמות, ניכר כי הרשויות הקודמות, שלא היו תחת לחץ חיצוני לחזור בהן, בהחלט ראו את כל הטענות שהועלו כנכונות מילולית. ואכן, רבים עדיין עושים זאת כיום. ואכן, רוב הרשויות, אם היו דוחפים אותם לקיר, היו מסכימים עם העיקרון שהפשט (או הקריאה המילולית הפשוטה) תמיד נכון, גם אם מוצעות משמעויות פיגורטיביות או אזוטריות נוספות.

תובנה זו חשובה, משום שאם נעקוב אחר ההיגיון שלה , עלינו להודות שאם רשויות עבר רבות טעו בנוגע לטענות היסטוריות ומדעיות רבות, אזי *גם טענותיהם הדתיות, המשפטיות והפולחניות* פתוחות במידה מסוימת לספק. העובדה שרשויות עדכניות יותר הודו בטענה שאינה נכונה מילולית אינה משנה את העובדה שרשויות *העבר* האמינו בה מילולית. הפסיכו-אפיסטמולוגיה של התומכים *המוקדמים* נותרת בספק, *גם אם* רשויות מאוחרות יותר מסייגות את דבריהן באופן אפולוגטי.

בהתחשב, למשל, בכך שרבים מסופרי *המדרשים הדמיוניים* (סיפורים שנכתבו בתקופת התלמוד) היו בו זמנית גם סמכויות *הלכתיות* (מחוקקים יהודים), אנו עשויים לתהות האם ניתן לסמוך על אנשים כאלה (שכנראה לא יכלו להבחין בבירור בין דמיונם למציאות) שינהלו את חיינו (בטענה שכל פסיקותיהם מקורן בסופו של דבר אלוהי).

אילו היו אומרים במפורש: "זו כמובן מטאפורה, אל תקחו את מה שאני אומר פשוטו כמשמעו", אמינותם הייתה שלמה; אך בדרך כלל הם לא נתנו שום הסתייגות כזו. ואכן, רוב האנשים, אם לא כולם, קיבלו את דבריהם פשוטו כמשמעו במשך מאות שנים לאחר מכן, ורבים עדיין עושים זאת.

יתר על כן, ההסתייגויות המאוחרות יותר מנוסחות באופן כזה שההשלכות הדתיות נראות מקומיות וחסרות משמעות. הרבנים המודרניים המודים בטעויות עובדתיות של הסמכויות בעבר אינם מסיקים מסקנות שיטתיות ורדיקליות מהודאותיהם. בהתחשב במגבלות האפיסטמולוגיות של קודמיהם, הם אינם מעריכים מחדש את מלוא טווח הדוקטרינות והאמונות שהתקבלו מהם.

תחבולה בולטת אחת בה משתמשים פרשנים רבניים בהקשרים כאלה היא הטיעון "הטבע השתנה" (*נישטנה הטבע*). לנוכח חילוקי דעות חמורים בין קביעה כלשהי בתורה או הנחותיהם של פוסקי דין קודמים בנוגע להיבט מסוים של הטבע, לבין הידע המדעי הנוכחי בנושא, פוסקי דין מאוחרים יותר מפרשים מחדש מדי פעם את קביעה זו או מתקנים את החוק, בטענה שהיא אינה רלוונטית עוד משום ש"הטבע השתנה" - כלומר, העובדות או חוקי הטבע המעורבים הפכו פשוטו כמשמעו שונים.

הם אינם מספקים הוכחה כלשהי לכך שהטבע השתנה - אך בעיניהם נראה ברור מאליו ש"הוא בטח השתנה", משום שלדעתם התורה או פוסקים קודמים לא יכלו לטעות. עמדה זו, שהטבע נתון לשינויים יותר מההלכה , היא כמעט בלתי נמנעת אם נתחיל מההנחה שברגע שהחוק הוכרע, הוא נחרץ אחת ולתמיד. הפוסקים נחשבים למעשה כחסיני טעות והחלטותיהם כבלתי הפיכות. הדרך היחידה, אם כן, לעקוף אותן היא להתייחס לתנאים המעורבים כשונים או לתנאים ככאלה שהשתנו איכשהו.

פרשנים רבניים הם אדונים באמנות טוויע טיעונים סבוכים שנותנים את הרושם שכל הקשיים לכאורה מסוג זה נפתרים ומטופלים באופן משביע רצון. אך אם נבחן מקרוב יותר, ועם הקשר רחב יותר, אנו עשויים למצוא לעיתים את נימוקיהם רדודים למדי, אם לא חסרי יושר. דת, בשל נוקשותה הטבועה, מבוססת למרבה הצער לעתים קרובות על מניפולציה של דעות.

לסיכום , אין לבסס את אמונתו באלוהים, בבריאה ובערכי התורה על פרשנות מילולית מדי של טקסט התורה והפירושים הבאים אחריו. יש להישאר פתוחים וגמישים; פתוחים להיגיון ולניסיון, ומוכנים להתאים את אמונתו בהתאם. להיצמד ליסודות ולפעול בצורה בוגרת.

במילים אחרות, עלינו *להרחיב* את אמונתנו, ולהפוך אותה לפחות קשורה לתרחיש מסוים . אנו רשאים, ואני מעז לומר, להישאר בהשראת התורה ומודרכים עליה, בכל דרך; אך איננו יכולים עוד להתעקש באופן אמין על

אמת מילולית בכל מקום בה. באופן דומה, אנו רשאים להישאר אסירי תודה להארה של הטקסט שהפרשנים הביאו לנו, אך יחד עם זאת עלינו להישאר ביקורתיים במידה מסוימת ולהיות מוכנים להפעיל שיפוט עצמאי.

אותה גישה חלה על התנ"ך הנוצרי, הקוראן המוסלמי וטקסטים דתיים אחרים ופרשנויות להם. פונדמנטליסטים, המסרבים להסתגל להקשר הידע המשתנה, עושים עוול לדת, וגורמים לה להיראות בלתי סבירה לחלוטין, במקום רק חלקית.

4. מסורת מול חדשנות

איני עוסק כאן בספורט האופנתי של גנאי דתות, אלא רק מציין את מה שנראה מובן מאליו, לאור *שגיאות העובדה וההיגיון הרבות והבולטות* בכל המסמכים והמסורות הללו, ולאור השיקולים ההיסטוריים הסובבים. אך תובנות כאלה לא צריכות לגרום לנו לנטוש לחלוטין את המסורות הדתיות שלנו. הייתי בוחר בעמדה בינונית, לא דתית פנאטית ולא חילונית אגרסיבית.

שימו לב, גישתי לדת אינה של יריב שרוצה לפגוע באמינותה ולהשפיל את תומכיה. אני מעדיף "גישת זן" - גישה של אדם המתרגל מדיטציה, הצופה בסבלנות ובביטחון במחשבות זורמות. איני מצפה לתשובות מיידיות ומוגדרות לכל השאלות. איני קשור לתוצאות, בעד או נגד. במקום זאת, אני מתרגל מדיטציה, ואני אסיר תודה כשמגיעות תובנות חדשות. בדרך זו, חוסר המשוא פנים, האובייקטיביות והאמינות שלי תמיד נשמרות.

אף אחת מהביקורות על הדת אינה צריכה להתפרש כשלילת האפשרות של אלוהים בידע האנושי. הפגמים הרבים בדת אינם שוללים אפילו את האפשרות של מפגשים אנושיים (אינדיבידואליים או קולקטיביים) עם אלוהים, כמו אלה שמאמינים שהתרחשו בסיני לפני כ-3,300 שנה. אנו יכולים לשמור על ראש פתוח כך או כך. אין שום הצדקה הגיונית לסרב

לכל "ספקולציה מטאפיזית" כלאחר יד ולתמיד [11]. ספקולציה היא אחת הכוחות המופלאים של המוח האנושי - טיפשי לחסום אותה באופן דוגמטי. מדיניות כזו יכולה רק לרושש את המחשבה וההוויה האנושית.

יש להבין את תהליך ההתפתחות הדתית שתואר לעיל במהותו, כתהליך של *העברת ערכים חיוניים שונים*. אסור לנו לזרוק את התינוק עם מי האמבטיה ולדחות את המסורת באופן גורף בגלל פגמיה המדעיים, ההיסטוריים ואחרים. דחייה חסרת הבחנה שכזו עלולה להוביל רק למבוי סתום מוסרי ורוחני כפי שאנו רואים סביבנו כיום. אין מה להרוויח מלבד פשיטת רגל של ערכים אנושיים, אם חוכמת העבר נטושה לחלוטין.

> בהקשר זה ראוי להעיר הערה בנוגע לאנטישמיות. סיבה עיקרית לכך שיהודים שנואים לעתים קרובות על ידי לא יהודים (במיוחד נוצרים ומוסלמים, אך נראה שהמחלה מתפשטת עוד יותר בימינו), ולמעשה מדוע יהודים דתיים שנואים לעתים קרובות על ידי לא דתיים (מה שנקרא יהודים שונאים את עצמם) היא שהיהדות הביאה לעולם את נטל המודעות לאל - "עול מלכות שמים".
>
> רבים נתפסים בכך כהטלה מלאכותית של חובות ועכבות לא רצויות, והאנשים שגרמו למטרד הזה לקרות (היהודים) חשים על כך טינה עמוקה. כמובן, לא לכולם יש תגובה שלילית כזו, אך לצערנו יש אנשים שכן. בכל מקרה, עלינו לזכור שרבות מהביקורות על הדת הן פשוט התנגדות להטלות האתיות שלה. המבקר מחפש דרכים להיפטר מהנטל.

גרוע מכך, אלו המתנגדים באופן קיצוני לכל דת בסופו של דבר תומכים *באופן מעוות* בהפך הגמור ממידות טובות וערכים דתיים. מה שהיה טוב וצדיק הופך לאכזר ורע, ולהיפך. זוהי רוח זמננו, *התקופה שלנו*. לדוגמה, כיום, ישראל מוצגת על ידי קבוצות שמאל רבות וכלי תקשורת (חלקם

---

[11] בניגוד למה שברטרנד ראסל ואחרים התעקשו.

מעורבים ביהודים) כתוקפן כלפי הערבים ולא כקורבן שלהם. שוב, הומוסקסואליות הפכה לאופנה במקום להיתפס כאחת המנהגים המתועבים ביותר האפשריים לגברים ולנשים.

עלינו ללמוד לזהות את לב העניין בכל תחום שמעסיק את המסורת הדתית, את מקורה הרוחני. עלינו למצוא בו את תורת החוכמה היקרה, ולהתעלם מהבדיות ההיסטוריות ומההצטברויות האקראיות, כיוון שכבר אינן חשובות כפי שנראו פעם. יש להכיר בעובדות שגויות ובנימוקים כוזבים ולגנות אותן ככאלה, מבלי לנקוט באפולוגטיקה מעוותת ובלי עוינות. עלינו בהחלט לדחות את מה שנראה אבסורדי או בלתי נסבל [12]; אך אין זה אומר לדחות הכל. להפריד את הכסף מהסיג. לדוגמה, להכיר בכבודן השווה של נשים במקום בו נראה כי באופן מסורתי הוא הוטל בספק.

כמובן שזו לא משימה קלה. האם עליי להתעלם מחוקי הכשרות, למשל? אם כן, על סמך אילו סיבות, מלבד נוחות אישית? אולי, במקום לנטוש את חוקי *הכשרות* , עלינו לבחור בתזונה צמחונית מגבילה והומנית יותר (שהיא, אגב, גם כשרה). כיצד נוכל להיות בטוחים שהתובנות והמניעים הבסיסיים שלנו בבחירה ובחירה הם רוחניים גרידא? אך זהו לב ליבו של האתגר העומד בפני יכולת ההערכה האנושית - כיצד להבחין בין

---

[12] פרשנות רבנית אחת שאני מתקשה מאוד לעיכול נוגעת לדברים כב:ו-ז (הציווי המקראי לגרש את האם לפני לקיחת ביצים מהקן שלה). חוק זה נראה על פניו כשיעור באנושיות - כלומר, לא להתאכזר לבעלי חיים, להיות מודע גם לרגשותיהם. במקום זאת, התלמוד הופך אותו לציווי לצאת מגדרו ולקחת ביצים מהקן (גם אם לא צריך ביצים היום!), כדי לעשות את ה'מצווה' הלא רציונלית של גירוש האם תחילה. הם מתעקשים שאין לקרוא את החוק הזה כדרישה של אנושיות כלפי בעלי חיים, ומעדיפים להודות בכך כבלתי מוסבר. כמובן, הם חייבים לעשות זאת משום שהם מגנים על התפיסה הטורפת שבעלי חיים עלולים להיפגע במידה מסוימת (כמובן, ככל שצריך, אך לא יותר) מכיוון שהם מותרים כמאכל לבני אדם. לקורא נאיבי כמוני, החוק מותנה *:* פירושו " *אם* תחפש ביצים ותמצא את האם יושבת עליהן, *אז* תרדוף אחרי האם לפני שתקח את הביצים". הרבנים משנים זאת לחוק *בלתי מותנה* : "בכל פעם שאתה הולך ביער, ותראה ציפור אם יושבת על ביציה, *עליך* לצאת מגדרך ולגרש את הציפור מהקן ולקחת את הביצים". איזו קריאה אמינה יותר, לדעתך?

אינטליגנציה וחוכמה לבין טיפשות וטיפשות. טוהר, כנות, אינטואיציה צלולה והיגיון כנה נחוצים כדי להימנע מסטייה.

אני בבירור לא מתכוון כאן לפתח הגנה על התנועות השמרניות, הרפורמיות או תנועות מודרניות אחרות שמקורן ביהדות - שלא לדבר על נגזרותיה הנוצריות והמוסלמיות, וגם לא לצורך העניין על הדת הפסאודו-מדעית האתאיסטית-חילונית הרווחת כיום. כל אלה ראויים גם הם לביקורת רבה, כל אחד בדרכו. אני לא טוען בעד מבנה אינטלקטואלי מתוקן כלשהו או פסאודו-רוחניות חדשה כלשהי, או מתירנות מוגברת או קנאות חדשה. אני מחפש את הברור מאליו באופן אינטואיטיבי, את האמיתי בבירור.

המסורות שהועברו אלינו על ידי אבותינו הרוחניים מציעות *רמזים* . תמונה של האצבע המצביעה אל הירח עולה בראש. אל תתקבעו יותר מדי על האצבע, אלא הפנו את תשומת לבכם לירח שאליו היא מצביעה. אל תתנו למסורת לשעבד אתכם ולדכא אתכם, אלא השתמשו בה כדי לשחרר אתכם ולהאיר אתכם. זו יכולה להיות משימה קשה מאוד, כי כל דבר ביהדות דורש קונפורמיזם מוחלט. נדרש אומץ רב כדי להתגבר על הכוח העוצמתי הזה, תוך כדי להישאר בהישג ידו. לתת לו להשפיע עליכם לטובה, מבלי לתת לו לשלוט בכם בכוח.

אז מה אם יתברר סוף סוף שהתנ"ך (וכל טקסט דומה אחר) מכיל היבטים בדיוניים? גם יצירה בדיונית יכולה לעורר השראה. הדבר החשוב הוא העברת האמת הרוחנית שהיצירה מכוונת אליה ומוציאה לפועל. כמו כן, בדיונית מבוססת לעתים קרובות על עובדות. אכן, בדיונית צריכה להתבסס על עובדות מסוימות; אין דבר כזה בדיה טהורה. לעתים קרובות, בדיונית היא הדרך הטובה ביותר להעביר עובדות, שכן אם הן מוצגות רק באופן שיטתי בצורה של נתונים יבשים, נשמתן עלולה ללכת לאיבוד.

אם אני מאמין באלוהים ורוצה לבטא את האמונה הזו באמצעות פולחן, ייתכן שאגלה שאני זקוק לסוג של עיצוב ותרחיש דתי כדי לעשות זאת

בצורה משכנעת. אני יכול "להמציא את הדת שלי" [13]- אבל למה להמציא את הגלגל מחדש, כשיש לרשותי את המנהגים הדתיים הנכבדים של אבותיי היהודים או מסורות אחרות שאני יכול לשאוב מהן (אולי לגזור ולהדביק קצת כפי שנראה לי מתאים בנסיבות הנוכחיות)? יש אנשים שאכן ממציאים את הדת שלהם; אחרים מעדיפים פשוט להתפלל בדרכים מוכחות.

הדבר הכי חשוב, אני חושב, הוא להבין שרוחניות "טובה בשבילך", כלומר לטובתך במובן העמוק והארוך של המונח. אתה מנהל את הגורל שלך, וזה טיפשי לנהל אותו בצורה לא נכונה. קח את האחריות והתפתח בצורה חיובית. זהו לקח שהיהדות (ודתות דומות) יכולה ללמוד מהבודהיזם (או כמה ענפים שלו).

היהדות נוטה לדרוש ציות מסור לחוקיה באמצעות אי-הסכמה וצורות כבדות אחרות של לחץ חברתי ופסיכולוגי (אם כי לא באופן בלעדי). היא כופה הליכון לכל החיים עם מעט מקום להתנגדויות. הבודהיזם, לעומת זאת, נותן לך בחירה; הוא אינו פוסל אותך על כך שעשית את הדברים הלא נכונים או על כך שאינך עושה את הדברים הנכונים, אלא מזכיר לך בעדינות שזה טיפשי להתנהג כך ומייעץ לך לבחור בחוכמה. השיטה הידידותית יותר להניע אנשים נראית מתאימה יותר בימינו .

---

[13] כמו שהמליץ טימותי לירי. דוגמה עדכנית היא *ספר אורנטיה* , שנכתב בתחילת המאה ה-20 בארה"ב . יש עוד אינספור כאלה. אכן, האם לא כל הדתות הן בסופו של דבר המצאות של גברים ונשים?

5. האחוזה הרבנית

בעוד שרובם המכריע של הרבנים הם ללא ספק בני אדם ויהודים צדיקים, אהובים, מעל הממוצע, כמעמד מקצועי ניתן לאפיין אותם *כביורוקרטים של הרוח* [14]. תפקידם הוא רק ליישם כללים ותקנות קיימים, לא להסביר מדוע או להטיל ספק בדוגמות.

הרבנים הם בעלי תפקידים שאומנו להיות קונבנציונליים, להתאים את עצמם לתורה ולפרשנויות העבר והנוכחיות שלה המקובלות בדרך כלל במקצוע. הם לומדים לתפקד בתוך מסגרת קבועה זו, לקשר באופן נוקשה כל דבר שהם נתקלים בו באופן בלעדי אליה. הם לומדים לחזור ללא ביקורת על קלישאות מסורתיות או לנסח המצאות אפולוגטיות חדשות.

אסור להם לפקפק בשום נתון מסורתי – או לא למשך זמן ארוך יותר מהנדרש כדי למצוא את התשובה לשאלתם במקורות המסורתיים, שיש לקבלם באמונה גם אם הם נראים לא מדויקים מבחינה עובדתית או לוגית, או פשוט שרירותיים או מופרכים. לרבנים אין סמכות לחקור לעומק או

[14] את אותה הערה מזלזלת ניתן להעיר לגבי בעלי תפקידים דומים בדתות אחרות.

לחדש באופן רדיקלי. אם אי פעם הם מעזים לצאת מהמעגל, עמיתיהם ומנהיגיהם קוראים להם במהירות לסדר (תחת איום גירוש, כנראה) [15].

אחת התוצאות של חינוך רדום וקצר זה היא שהרבנים אינם יכולים לפתח אומץ אינטלקטואלי מלא וכנות. עמדתם הקוגניטיבית פגומה מטבעה. הם אינם מסוגלים להבין או להתמודד באופן מעשי עם עובדות וטיעונים חדשים, או מצבים היסטוריים חדשים, שמסגרת ההתייחסות הסגורה שלהם הותירה אותם בלתי מוכנים כלל.

במקרים כאלה, הם מגיבים *על ידי התעלמות מעובדות וטיעונים, או על ידי ערפול ותהייה זמנית* . בהיעדר יכולת לתת תשובות סבירות, הם פשוט מתעלמים מהשאלות שנשאלות, או מבטיחים לענות מאוחר יותר אך אינם עושים זאת, או מעמידים פנים שהם נותנים תשובות, או מצווים על "אמונה". ובהיעדר יכולת לנקוט בפעולות מתקנות שלא נצפו מראש על ידי החוק, הם מעמידים פנים שהבעיות אינן קיימות או שאינן חמורות כפי שנטען.[16]

הדבר ניכר היטב בנושאים מדעיים רבים, כגון תגליות מודרניות הנוגעות לגודל וגילו של היקום או תורת האבולוציה הביולוגית [17]. הדבר בא לידי ביטוי גם בהשלכות של התפתחויות טכנולוגיות מודרניות, כגון האכזריות כלפי בעלי חיים הטבועה בחקלאות תעשייתית ובשחיטה או האיום על מיני דגים הנגרם מדיג ממוכן, או שוב בעלייה הבלתי מבוקרת של הומוסקסואליות בחברה בכללותה בשנים האחרונות. אך הדבר נכון גם בנושאים בנאליים הרבה יותר.

---

[15] ראינו מקרה כזה לפני מספר שנים בישראל, כאשר לא פחות מאדין שטיינזלץ נאלץ לחזור בו מדברים מסוימים שאמר על ידי רבנים חשובים אחרים.

[16] עבורי באופן אישי, כל זה הובהר בבירור מהיעדר תגובות מצד רבנים לספרי *"היגיון יהודי"* .

[17] אני בטוח שאלו דברים אלה לעולם לא נלמדים בישיבות, אם כי הם עשויים להילקח בחשבון לרגע ולדחות אותם כבדרך אגב אם תלמיד שואל שאלות.

רוב הרבנים שפגשתי מסרבים ללמוד ספרי פילוסופיה, מדע והיסטוריה מודרניים – לא מתוך עצלות, אלא מתוך פחד לגלות טעויות באמונות המסורתיות. (בניגוד לכך, אני, מצידי, נמנעתי מבית לימוד התורה, מחשש שאהפוך לאתאיסט! כשאני כן מגיע לבית מדרש , ורואה כמה מעט האנשים שם יודעים על פילוסופיה, מדע והיסטוריה עכשוויים, וכמה אבסורדיים ומלאכותיים חלק מהטיעונים שלהם, אני מעדיף לשתוק כדי לא לפגוע ברגשותיהם, למרות שזה מעציב אותי.)

לאחר שאמרתי את כל האמור לעיל בנוגע לממסד הרבני, אין בכוונתי להביע סלידה אישית כלפי אף אדם או כלפי המקצוע בכללותו . אין לי גם שום דוקטרינה להתנגד לה. למעשה, יש לי כבוד רב לדתי ולשומרי המוסד שלה; אני אומר זאת בכנות, ללא פחד או מניעים דיפלומטיים. אני רק מנסה להיות צופה אובייקטיבי ומבקר כן.[18]

אני מתייחס כאן כמובן לרבנים המוכרים בדרך כלל כאורתודוכסים או מסורתיים, ולא למה שנקרא [19]רבנים של תנועות שמרניות, רפורמיות או תנועות מתנגשות אחרות. בעוד שהבעיה בצד האורתודוקסי היא אולי נוקשות מוגזמת (בדרך כלל), הבעיה בצד השני היא רפיון מוגזם. האחרונים מדללים את היהדות כרצונם - מתאימים את החוק לרצונות הרווחים של התקופה - עד שכמעט ולא נותר ממנו דבר. מתירנות שרירותית שכזו היא הונאה. דרך ביניים היא הכרחית - דרך שקולה ואמיצה יותר, שלוקחת בחשבון את ההתפתחויות בידע ובחברה מבלי ללכת לקיצוניות הנגדית.

כאשר הפוסקים הרבניים *מקבלים* החלטה שנראית מחמירה מדי – או במקרים מסוימים, מקלה מדי – ברור שהם עשו כמיטב יכולתם להתאים את עצמם לתנאי היהדות ולהתחשב בצרכים האנושיים של היהודים. איני

---

[18] מיותר לציין, גם שהבעיות והכשלים המפורטים כאן אינם שמורים לרבנים בלבד. ניתן למצוא אותם גם בקבוצות אחרות, בין אם דתיות, פוליטיות או מדעיות לכאורה.

[19] אני אומר "שם כך", כי הם גזלו לעצמם תואר שהיה קיים הרבה לפני שהם הגיעו לזירה. הם היו צריכים לקרוא לעצמם בשם אחר, אם היו כנים.

מטיל ספק בכך. הם, אפשר לומר, קורבנות של המערכת. הם, באופן מובן, מפחדים לחטוא ולגרום לאחרים לחטוא. היקף השינוי הצר הוא כמעט בלתי נמנע, לאור התנאי ההיסטורי והמבנה של היהדות.

היהדות טוענת כי התגלתה בסיני, בעיקר בתורה שבכתב, ובמקביל בתורה שבעל פה (שנאמר כי ניתנה גם בסיני והועברה בשלמותה ליוצרי התלמוד). אף אחת מהטענות הללו אינה ניתנת לאימות; וגם כאשר מוכח שחלק מהתוכן מוטל בספק עובדתית או לוגית או אבסורדי, איננו רשאים לפסול אותו. גם אם הרבנים הראשיים היו מתאחדים ומחליטים אחרת, תמיד היו כמה מתנגדים קדושים יותר. ספק אם אי פעם ניתן לתקן מצב טרגי זה. לכן, נראה כי יהודים דתיים נידונים לסבול זאת עד הסוף.[20]

[20] כליאה דוקטרינלית דומה ניכרת בדת המוסלמית, מאותן סיבות. לבני אדם יש היסטוריה, וקשה להם מאוד להתנער מהקארמה של העבר.

6. חוסר היגיון יהודי

כתבתי ספר בשם *"לוגיקה יהודית"* לפני למעלה מעשור. קראתי לו כך משום שהיהדות אכן כרוכה באופן טבעי בחשיבה לוגית תקפה פורמלית רבה (כמו הטיעון *קל וחומר*), ולמגיניה הרבניים יש נטייה להיגיון. אך ציינתי באותו ספר שרבנים משתמשים גם בצורות רבות של טיעון שהן לא תקפות מבחינה לוגית, בהיותן או בלתי-רצויות או סותרות את עצמן. הדבר הודגם באופן פורמלי, כלומר במונחים של X ו-Y - דרכים ואמצעים שתוצאותיהן בלתי ניתנות לערעור כמו הוכחות מתמטיות. לכן, ישנה הסתמכות ניכרת על חוסר היגיון ביהדות, כמו גם על לוגיקה.

כמו כן, הראיתי כי לוגיקה רבנית היא לעתים קרובות אינדוקטיבית ולא דדוקטיבית. הרבנים עצמם אינם מודעים להבחנה זו, למרות שהם תרמו תרומות חשובות ללוגיקה האינדוקטיבית - בעיקר עם העיקרון ה-13 של רבי ישמעאל. זהו אחד מעקרונות ההרמוניזציה, וישנם עקרונות תקפים אחרים; אך ישנם גם כמה לא תקפים. זה משמעותי, משום שמסקנה עשויה להיות חוסר רצף בלוגיקה דדוקטיבית, ועדיין להיות היסק תקף בלוגיקה אינדוקטיבית. יתר על כן, סתירה בשיח דדוקטיבי עשויה בהחלט להיפתר באמצעות שיטות אינדוקטיביות. הרבנים, אם לחזור ולומר, הצליחו בצורה יוצאת דופן בטכניקות לוגיות מתקדמות יותר כאלה, אם כי לא באופן מודע

מספיק. כתוצאה מכך, הם לא פיתחו מערכת לוגיקה עקבית לחלוטין וממצה מספיק.

למרות תרומותיי החשובות וגם אתגריי הלוגיקה היהודית, מאז פרסום הספר לא זכיתי להד רב. חלק מהאקדמאים הגיבו בחיוב, אך בדרך כלל עם חשש ברור מתמיכה ציבורית גלויה. בדרך כלל, אף רב לא הודה לי או גער בי, לפי העניין . למרות שביקשתי תגובות מקומיות ובינלאומיות באופן אישי ובדואר, התגובה מצד אותו גורם הייתה מתחמקת באופן אחיד. מכיוון שאינם מסוגלים לענות על שאלות או התנגדויות, הם נמנעים מהנושאים. זה גם לא הגיוני, כמובן.

כשלים בלתי פורמליים . במהלך השנים, שמתי לב גם לכשלים בלתי פורמליים רבים שנהוגים על ידי הרבנים. להלן מספר דוגמאות נפוצות שציינתי בכתיבה שכדאי להפנות את תשומת לבכם אליהם.

- הרבנים מרבים לתת (או לקבל) הסברים שהם למעשה ***הסברים מדומה*** . כלומר, מניסיון או מהיגיון הם אינם מסבירים את התופעה הנדונה; אך עצם הצעתם כדברי הסבר נותנת את הרושם השגוי שניתן הסבר אמיתי. לדוגמה, בהתייחסו לויקרא ב', יג', הקובע " *עם כל קרבנותיך תקריב מלח* ", מציע רבי אבן עזרא כי פעולה אחרת תהיה "אות של זלזול" (*שונצינו חומש* , עמ' 611). לא נאמר לנו כאן מדוע למלח יש קשר כלשהו לביזוי; הקשר בין שני הדברים הללו רק אושר, כאילו היה ברור מאליו לאחר שהתברר.[21]

  דוגמה חשובה יותר בהקשר של ימינו היא האיסור הרבני על קריאה לנשים לקריאת התורה. למרות שזה נחשב בעיניהם מותר באופן עקרוני, הם אוסרים זאת משום שזה נוגד את "כבוד

[21] שימו לב היטב שאני לא תומך בבוז, אלא רק שואל מדוע יש לראות את החומר הנקרא מלח כהוכחה לגישה הנפשית של חוסר כבוד. ככל שאני יכול לראות, אין קשר טבעי ברור בין שני הדברים הללו - כך שלא ניתן לראות את האחד כמסבר לשני.

הציבור" (ולא מסיבה כלשהי הקשורה לסכנות שבאינטראקציה הדוקה בין גברים לנשים). כאשר נשאלים באופן ספציפי יותר באיזו דרך כבוד זה עלול להיפגע, כלומר מה בדיוק התוכן של המילה "כבוד" כאן, הם אינם יכולים לתת תשובה. טענתם היא אפוא מעגלית: היא מבישה רק משום שאנו אומרים זאת. ההתייחסות לכבוד היא רק תירוץ; אין לכך סיבה ממשית.

- דומה להסבר כוזב שכזה, ביחס לסיבתיות במובן האונטולוגי, היא ***ההוכחה המדומה*** למסקנה ידועה מראש באמצעות הנחות יסוד משוערות שאינן מרמזות עליה באופן לוגי. נוהג זה האחרון, המהווה הסבר מדומה במובן אפיסטמולוגי, נמצא לעתים קרובות גם בשיח הרבני. לפעמים, זה נובע מכך שהרבנים מבלבלים בין הנמקה אינדוקטיבית לדדוקציה. לפעמים, הם מצדיקים זאת באמצעות עיקרון הרמנויטי ידוע, שיכול להיות תקף מבחינה לוגית או לא (למשל, טיעון *גזרה שווה* , המבוסס על אנלוגיות מילוליות בטקסט). ולפעמים הם עושים זאת ללא כל הצדקה, באופן לא מודע או בדרך של תחבולה דיסקורסיבית.

- כשל נפוץ נוסף הוא ***הסבר או הוכחה לא עקביים*** . לדוגמה, הרבנים אוסרים אכילה ואפילו שתייה (למעט חריגים קלים) לפני תפילת שחרית, באומרם שזה לא מכבד לפנות לאלוהים על קיבה מלאה או שיכורה. הם גם מלמדים שיש לומר את תפילת הערב לפני ארוחת הערב. יפה ויפה, ההסבר שניתן נראה משכנע - אבל אם הוא נכון, מדוע להחיל אותו רק על תפילות שחרית וערב? מדוע התפילה הנוספת בימים מיוחדים ותפילת הצהריים היומית אינן מוגבלות בצורה כה חמורה? במקרים כאלה, הבעיה היא מאמץ לא מספיק להרמוניזציה.

- חלק מהפסיקות המשפטיות (שבדרך כלל נטען שניתנו בעל פה בסיני) מבוססות על ***פרשנות צרה*** של המניעים המעורבים בפעולה המדוברת. זוהי פרשנות שגויה, שכן היא מתעלמת ממידע עובדתי מסוים .

לדוגמה, הן אוסרות ישיבה או עמידה ישרה, בהנחה שתנוחה כזו היא סימן של יהירות או גאווה. כמובן, זהו מניע אפשרי *אחד* לתנוחה כזו, אך גם אחרים אפשריים. לדוגמה, ניתן לשקול (כפי שמלמדת מדיטציה) שתנוחה גופנית זקופה מקדמת תפקוד גופני בריא, מבטאת ומשפרת ערנות נפשית, ומעודדת כוח מוסרי ומשמעת. לעומת זאת, יציבה כפופה אינה מוכיחה שניצח אדם את הגאווה - ניתן לזייף אותה.[22]

- פרשנים רבניים נוטים ***להתעלם או לעקוף בשקט שאלות שהם לא יכולים לענות עליהן*** . הם מתגאים בכך שיש להם תשובות כמעט לכל השאלות, אבל זה בגלל שהם מתמקדים רק בשאלות הקלות. את השאלות הקשות הם או לא שמים לב, או מעמידים פנים שלא שמעו, או נמנעים מאלה ששואלים אותן. הם חושבים או אומרים ש"בוודאי יש תשובה לכל שאלה כזו, גם אם אני לא יודע אותה" - ובכך הם מתכוונים לתשובה בהכרח התואמת את אמונותיהם הנחמדות, אבל כמובן שהנחה נוחה שכזו אינה מוצדקת מבחינה אפיסטמולוגית.

דוגמאות ברורות לשאלות קשות הן כל הפערים הידועים כיום בין, מצד אחד, מדע והיסטוריה, לבין, מצד שני, הטקסט המקראי והפרשנויות הבאות, כגון בן כמה כדור הארץ, מתי נוצר המין האנושי וכן הלאה. אך ישנן גם בעיות פנימיות מביכות, שאפילו לא מוזכרות, שלא לדבר על פתרון . פרשנות אחת שקראתי מבהירה זאת, וקובעת כי "אסור" להכיר במפורש בסתירה

---

[22] האידיאל הרבני של האדם (היהודי) נראה כיצור כפוף ועגמומי - כפוף מלימוד מתמשך של ספרי קודש בתוך הבית ומצטער על כל החטאים שנעשו. הרבנים כנראה התרעמו (חשו מושפלים על ידי?) על כל מי שהחזיק את גופו ישר יותר מהם. מדוע לחשוב שאלוהים מעדיף יציבה גופנית לא בריאה? די היה להתעקש על ענווה *נפשית* והימנעות מגאווה כשעומדים מולו. הרבנים טעו עובדתית כשראו את היציבה הזקופה כנגרמת *בהכרח* מגישות מגונות. הם לא הבחינו שיכולים להיות לה מקורות פסיכולוגיים אחרים, שהם לגיטימיים למדי ואף רצויים מבחינה דתית. היציבה הפיזית היא רק האפקט השטחי - מה שחשוב הוא הגישה הבסיסית שמולידה אותה.

טקסטואלית שאין לה פתרון נראה לעין, עד שאם אי פעם אכן יימצא לה פתרון (ההצדקה ניתנת היא העיקרון ה-13[23] של ר' ישמעאל)[24].

- לעומת זאת, פרשנים רבניים - ובמיוחד אלו שבתלמוד - נוטים ***להמציא בעיות מלאכותיות*** . לדוגמה, הם פוסקים ששני כהנים *אינם* יכולים להיקרא לעלייה בתורה במקום הראשון והשני, משום שאנשים עשויים לחשוב שהשני נקרא לאחר הראשון, משום שנמצא כי האחרון אינו בעל כישורים מספקים. אין ספק שזו סיבה מפוברקת, *פלפול במובן המזלזל* - שכן מעטים היו חושבים כך, ויתרה מכך, הרבנים יכלו פשוט לפסוק שפירוש כזה של הרצף אינו נכון. (שימו לב שגם דוגמה זו משתלבת תחת הקטגוריה של 'פירוש מצומצם' המפורטת לעיל.)

סיבה מרכזית לרוב ההתנהגויות הלא הגיוניות הנ"ל היא העובדה שכל פרשנות, פרשנות או הסבר רבניים חייבים להישאר במסגרת פרמטרים מסוימים המוגדרים היטב בשתיקה . אסור לחשוב "מחוץ לקופסה". מחשבות מסוימות הן טאבו - מעבר לגבולות המסורתיים של "אפשרות". עדיף לא לשאול או לנסות לענות על שאלות מסוימות, כדי לא להסתכן בחציית גבולות אלה. זהו, לדעתי, חוסר באומץ, או אפילו באמונה - שכן

---

[23] ראה **נספח 1** לדוגמה של שאלות שלא נשאלו ולא נענו. בספר במדבר, שבו בני ישראל ממוספרים לכאורה במדויק, כל הנתונים הסטטיסטיים הנוגעים לשנים עשר השבטים ולשלוש משפחות הלוויים מסתיימים במספרים עגולים בלתי סבירים ביותר: בדרך כלל במאות ולעתים רחוקות מאוד בעשרות. כיצד זה ייתכן? מדוע משה היה מקרוב את המספרים, או מדוע אלוהים היה מעדיף באורח פלא מספרים עגולים?

[24] מצאתי את הפירוש הזה, המיוחס לרבי חיים סולובייצ'יק מבריסק, בספר בשם *"טללי אורות"* (כרך א'/בראשית, מהדורה צרפתית, עמ' 184). מעניין כאן שהכלל לכאורה הזה אינו *תואם* למעשה את ה-13 של רבי ישמעאל - שכן באחרון, כאשר נמצאת סתירה, הטענה *השנייה* מאומצת, עד שמתגלה טענה שלישית המיישבת את שתי הראשונות. אנו רואים בניסוח החדש קבלה מפורשת של חוסר היגיון מודע; הכחשת משהו גלוי מוצגת כאן כסגולה, כהוכחה ליראיות ואמונה, מקור לגאווה.

אם יש לאדם ביטחון ואמונה חזקים, הוא מתמודד עם כל האתגרים ללא פחד.

נראה לי שהדתות שלנו, היהדות וכל האחרות, חייבות לעשות את המאמץ כדי לאמת ולשפר את ההיגיון שלהן. בימים עברו, רוב בני האדם היו תמימים מאוד - אך כיום רבים פחות תמימים, ומגמה זו צפויה להימשך בעתיד. אם הדת רוצה לשרוד, עליה להסתגל לאבולוציה האנושית ולהפוך לקפדנית יותר מבחינה לוגית. במקום להכשיר ולהנציח רעיונות והרגלים טיפשיים, עליה להיות כלי להתפתחות והארה אנושית.

אני אומר את כל זה, שימו לב היטב, לא מתוך רצון לזלזל בדת ולכבות אותה, אלא להיפך, מתוך רצון לעזור לה לשרוד, שכן אני משוכנע שיש בה הרבה דברים טובים לבני האדם. דתות הן מאגרים של רוחניות אנושית, הערכים הנעלים ביותר של התרבות האנושית.

היהדות היא כמו פרויקט הנדסי עצום, המבוצע על ידי אינספור פועלים מסורים. המבנה המתקבל, בואו נודה בזה, נראה כמו מבנה רעוע ומבולגן. הן להיבטיו הנרטיביים והן להיבטיו המשפטיים יש סתירות פנימיות רבות ואי דיוקים עובדתיים, הרבה עמימות, עמימות ותוכן מפוקפק, ופערים וקצוות פתוחים רבים, שלא לדבר על אינספור תוספות ותחבולות בלתי מוסברות.

השלם מוחזק יחד באמצעות מה שניתן לאפיין רק כהיגיון מסוג "פלסטר", שיוצר אד-הוק במשך מאות שנים כדי למנוע מהמבנה הרעוע להתפרק. אף על פי כן, רוחניות עזה זורחת ממנו, וזו כמובן ההצדקה לכל זה.

תורה ומדע (*תורה עומדא*) . מגיני האורתודוקסיה המחמירה אינם אשמים רק בכשלים לוגיים: הם גם נוטשים את הניסיון כשזה נוח להם. אין ספק שהם היו מעדיפים להיות בהתאם מלאה גם להיגיון וגם לניסיון, וגם אנחנו היינו רוצים שהם יהיו כאלה, אך לעיתים הם נאלצים לנטוש את

האחד ו/או את השני, כדי לשמור על הנחותיהם התורניות וההלכתיות שלמות.

דוגמה טובה [25]לכך היא סוגיית *ה"מצה העשירה* ", לחם שבאופן מסורתי נטען שהוא לא חמץ משום שהוא מיוצר ממיץ פירות טהור. על פי הרשויות (כלומר תוספות), לחם כזה הוא לא חמץ (לא *חמץ*) בתנאי שלא נוספו לו מים , ולכן ניתן להחזיק בו ולאכול אותו במהלך הפסח. עם זאת, המדע המודרני מודיע לנו שמיץ פירות הוא בסך הכל מים מעורבבים עם פרוקטוז, כך שהוא מכיל בערך אותה כמות של שאור (מיקרואורגניזם פטרייתי זעיר) כמו מים טהורים. ניתן להוכיח זאת בניסוי ואינו נתון בספק.[26]

לפיכך, מבחינה מדעית, נראה כי הפטור ממעמד חמץ למצה עשירה מבוסס על טעות עובדתית - ויהודים המחזיקים ואוכלים אוכל כזה במהלך הפסח נראים כמפרים, בהיתר רבני אורתודוקסי, איסור תורה ברור. עם זאת, במקום להסתגל באופן אובייקטיבי לידע אמפירי מתפתח, ההלכה נשמרת כפי שהיא. זה מובן, שכן הכחשת פסיקה של הרשויות הנוגעות בדבר תטיל ספק בכל שיקול דעתן הרבים האחרים.

כאשר התעמתתי עם הרב הראשי של ז'נבה, רבי יצחק דיין, עם החידה הזו, הוא ענה לי תשובה מעניינת. הוא אמר, כזכור, שכל מה שההלכה קובעת ככשר או חמץ הוא, ותמיד היה כזה. כפי שהבנתי, הוא התכוון לכך שגם אם מיץ פירות טהור מכיל למעשה שאור, מצה עשירה נשארת כשרה לפסח - משום שההלכה המקורית בנוגע לחמץ שניתנה בתורה *בוודאי*

---

[25] לאחרונה לקחנו מידע ממאמר מעניין מאת דיוויד קסלר, שפורסם ב"חיגאיון" , כרך 3 (1995) - "מאמר סקירה: *תורה ומדע* מאת יהודה לנדא". הוא נותן גם דוגמאות נוספות. לדוגמה מורכבת יותר, ראו **נספח 2** לספר הנוכחי.

[26] רב אחד הציע לי שגם אם כמות השאור בערך זהה במיץ פירות טהור ובמים (או באופן דומה, מיץ פירות מעורבב עם מים), אולי השאור לא באמת תופח לחם כשהוא במיץ פירות. ובכן, זה לא בלתי נתפס - אבל בכל מקרה קל לבדוק את זה בניסוי. הכינו שתי כיכרות לחם, תוך שימוש בכמויות שוות של קמח ושני הנוזלים, וראו בעצמכם אם הן תופחות באותה מידה או לא.

התכוונה במרומז להיות היוצאת מן הכלל את השאור המצוי במצה עשירה שכזו.

במילים אחרות, למרות שהחוק המקורי עשוי להיראות כללי בקריאה מילולית, ניתן לפרש אותו לאחר מעשה כפרטני יותר ממה שנראה. כלומר, כאשר התורה אמרה לנו לא לאכול שאור במהלך הפסח, היא לא ראתה את כל המיקרואורגניזמים שאנו מכנים בדרך כלל 'שאור' הנמצאים במצה עשירה כשאור במובן המשפטי. המונח בו נעשה שימוש זהה, אך הוא אינו מציין בדיוק את אותה מערכת של דברים. עבור המדען, כל שאור נחשב לשאור. אבל עבור ההלכה, רק מה שההלכה הגדירה כשאור הוא למעשה כך.

לכאורה , זוהי עמדה לא סבירה – למעשה, היא עולה בקנה אחד עם הסמכות הגורפת שניתנה לכאורה על ידי התורה לרבנים עתידיים (דברים יז:ח-יג) ועם העיקרון הרבני הכללי שכל מה שהפוסקים מחליטים הוא חוק, גם אם לכאורה הם מכנים את השמאל ימין ואת הימין שמאל (ראו רש"י לדברים יז:יא). היא גם עולה בקנה אחד עם הטענה המסורתית[27] שכל התורה שבעל פה ניתנה בסיני יחד עם התורה שבכתב.

ובכל זאת, אנו עשויים לתהות האם למוכרעים הנוגעים בדבר (כלומר, תוספות, במקרה זה) היה שיקול דעת זהה אילו ידעו אז את העובדות האמפיריות על שאור הידועות כיום. שכן ברור, בכל זאת, שבעיני רוחם לא היה שאור במיץ פירות כל עוד לא נוספה לו טיפת מים.

עבור אלו מאיתנו המחוברים לרציונליות ולאמפיריציזם, החריג של מצה עשירה התבסס היסטורית על הנחה לא מדויקת בנוגע לדבר או אירוע פיזי לחלוטין. אבל (כנראה לנו) ההלכה מסתפקת למדי במבנים מלאכותיים ,

---

[27] טענה זו פותחה, אם אני זוכר נכון, על ידי סעדיה גאון, כדי להגן על התורה שבעל פה ועל הפרשנויות המסורתיות של התורה מפני מבקרים קראים. אני אישית רואה בה מיתוס: כפי שאני טוען ב"לוגיקה *יהודית*", נראה כי מבחינה היסטורית המסורת התפתחה (גדלה, ובמידה פחותה השתנתה במידה מסוימת) במהלך מאות ואלפי שנות החיים היהודיים.

המבוססים על הגדרות שרירותיות שיש להן קשר מועט יחסית לטבע כפי שהוא מובן בדרך כלל. מה מבדיל בין חומר התפחה המצוי במים לבין זה המצוי במיץ פירות טהור? מבחינה מדעית, שום דבר, הם מורכבים מאותם אורגניזמים; ההבדל היחיד ביניהם הוא הסביבה שבה הם נמצאים. אבל עבור ההלכה היהודית, זה מספיק כדי להבדיל ביניהם.

קשה להוכיח שזו לא הייתה הכוונה המקורית של חוקי התורה, אם לא ניתנת אמינות ללא תנאי לקריאה המילולית. יתר על כן, שימו לב היטב שבמקרה זה, הקריאה המילולית ננטשת ללא סיבה לכאורה - אין סתירה עם קטע תורה אחר או קושי טכני אחר, מה שמחייב פרשנות מחודשת כזו. ישנה רק אמירה רבנית שמופיעה לפתע בהיסטוריה של ההלכה משום מקום , ומאז ואילך מוגנת בציפורניים.

באשר לטענה שגם אם הרבנים מכנים שמאל ימין וימין שמאל יש לפעול לפיהם, ניתן להצדיק זאת בהתייחס לדעות *אישיות, ספקולציות או מעשי אמונה* , בטענה ששיקול דעתם הסובייקטיבי של חכמים (שבאופן עקרוני טהורים יותר מבחינה רוחנית ופחות מושפעים מתשוקות מאשר אנשים ונשים מן השורה) אמין יותר. אך במקרה של *עובדות הניתנות להוכחה פומבית או חוקי טבע שנוצרו מדעית* , לא ניתן לערער באופן סביר על עליונות שיפוט כזו על ידי רב או בשמו, יהיה אשר יהיה סמכותו ההלכתית המוגברת; זוהי פשוט סוגיה של אמת אובייקטיבית.

מה שאולי נחוץ כאן הוא הבנה ששיפוט בעניינים של עובדה או לוגיקה אינו בסופו של דבר משהו הפתוח להעדפה סובייקטיבית; גישתנו צריכה להיות אובייקטיבית וחסרת פניות ככל האפשר. עלינו לטפח את אותה גישה ותחושת אחריות בכל הסוגיות כפי שהיינו עושים אילו היינו שופטים או חברי מושבעים בתיק עונש מוות. שכן בסופו של דבר, כל דבר שקשור לדת, פילוסופיה או מדע הוא עניין של חיים ומוות.

7. מדיטציה יהודית

תורות עכשוויות . קראתי את ספרו של הרב אריה קפלן על "מדיטציה יהודית" לפני זמן מה, והתאכזבתי למדי. כתבים כאלה, לדעתי, מבוססים על קריאות, אינטלקט, משאלות לב ופנטזיות, ולא על תרגול אישי ממשי של האמנות. מדיטציה לא יכולה להיות מונחית על ידי אידיאולוגיה, אלא חייבת להישאר תהליך חופשי של חקירה וגילוי. היא אינה מורכבת מכפיית רעיון או אמונה כלשהי על התודעה, אלא מהשתכנעות מחוויות אישיות ממשיות. הכותב על מדיטציה צריך לכתוב בגוף ראשון ולספר את מה שהוא עצמו ראה, במקום לבסס את קביעותיו על סמכות.[28]

נכון שחשבון *נפש* הוא מנהג חיוני ליהדות. בפרט, במהלך חודש אלול שלפני ימי הכבוד (ראש השנה ויום כיפור), אנו מצווים לבחון ולבחון את מחשבותינו, דברינו ומעשינו, ולבחון את חסרונותינו הרבים וחסרונותינו המידות הטובות. קפלן מזכיר גם את מנהגי ההתבודדות *וההתבוננות* , המומלצים על ידי כמה בתי ספר חסידיים (כגון חסידי ברזלב). אך למרות

---

[28] נכון שלמרות שאני יהודי (ואכן יהודי מאמין), אני נמשך יותר לתרגולי מדיטציה מזרחיים, משום שהם אמפיריים יותר מאשר רציונליים. עם זאת, אם תקראו את עבודתי, תראו שאני תמיד נשאר צלול וביקורתי גם כלפי הפילוסופיה המזרחית.

שמנהגים אלה ללא ספק בעלי ערך לשיפור עצמי, האם ניתן למנות אותם כמדיטטיביים?

אם מדיטציה מובנת במובן הכללי של הגברת המודעות של האדם, אז כן, פרקטיקות כאלה הן מדיטטיביות. הן מגבירות את המודעות העצמית למצבו ולהתנהגותו בפועל, ומאפשרות השוואה לנורמות יהודיות, ומשם שלמות עצמית. אך למרות שעבודה פסיכולוגית ואתית כזו על האדם היא בעלת חשיבות רבה, מה שגורם לה להיראות לא מדיטטיבית למדי לדעתי הוא העובדה שביהדות היא *מאוד מילולית ושיפוטית* . כמובן, מתחת למילים ולשיפוטים אתיים מסתתרות כוונות חסרות מילים ותצפיות גלויות - אך רמת התודעה הכרוכה בתהליכים אלה נראית רגילה מאוד.

באופן רחב יותר, תפילה קבועה ולימוד תורה (כולל לימוד התלמוד והפרשנות הרבנית וההלכה שבאו בעקבותיהם, כמובן) יכולים להיחשב כצורות של מדיטציה, במידה שהם כרוכים בריכוז מנטלי מתמשך. עם זאת, גם כאן, מרכזיותן של מילים ושיפוט רציונלי מרמזת על מגבלה מבנית כלשהי. כמו כן, יש לציין את היבט האינדוקטרינציה, כפיית התודעה לתוך חריץ נתון, הכרוכות בפעילויות אלה. אף על פי כן, אין להכחיש שלפעילויות אלה יש השפעה רוחנית חזקה מאוד. לדוגמה, ביום כיפור מרגישים באמת את פתיחת השמיים לתפילה.

לדעתי, מדיטציה במובן הנעלה יותר מתייחסת לתהליך או תרגיל שמעלה את רמת התודעה של האדם באופן משמעותי. כלומר, במקום להזדהות ולהילחם באופן מלאכותי כדי לשנות את התנהגותו, האדם רוכש בשקט דרך ראייה גבוהה יותר של דברים, מה שגורם להתנהגותו להשתנות באופן טבעי לטובה. זאת בשל נקודת התצפית החדשה שמעניק לנו תרגול מדיטציה ניטרלי (כמו *זאזן*), שגורמת לאדם לראות בעצמו, ללא דעות קדומות אידיאולוגיות, שהרצונות והערכים הישנים שלו היו חסרי ערך והתנהגותו בעבר הייתה טיפשית ומרושעת.

מדיטציה מאפשרת קפיצת מדרגה של התודעה, המאפשרת לנו להתעלות מעל התשוקות שלנו. מדיטציה מייצרת תובנה אישית שמסירה את

התשוקות שגורמות לאדם לפעול בטיפשות, ובכך מקלה מאוד על שליטה עצמית. מדיטציה אמיתית, אם כן, מטפלת *בשורש* ההתנהגות הלא נכונה, ולא רק *בעובדה השטחית* של התנהגות לא נכונה. היא אינה מורכבת מנזיפה עצמית וכפייה עצמית, אלא מביאה לפתרונות עמוקים ומתמשכים לבעיות הבסיסיות, וממיסה אותן.

על בסיס זה, ברצוני להפריך את המיתוס שמדיטציה במובן זה קיימת ביהדות כיום. לא ראיתי זאת, אפילו לא בחוגים חסידיים שביקרתי בהם מדי פעם. אם יש יהודים דתיים שעוסקים במדיטציה שקטה, הם נדירים מאוד. ואם יש כאלה שעושים זאת, אפשר לתהות כמה מהם הושפעו בפועל, באופן ישיר או עקיף, מפילוסופיות/דתות מזרחיות. סביר להניח שהם יסרבו להודות בכך, משום שהשפעה זרה זוכה ליחס לא נעים ביהדות.

עם זאת, אני מאמין שיהודים בעבר נהגו מדיטציה שקטה. מקריאת ספרי התנ"ך המכונים יחד הנח"ך (הנביאים והכתובים), נראה ברור ש"נבואה" לא נוהגה רק על ידי הנביאים הגדולים והמפורסמים. היו בתי ספר לנבואה וקבוצות או קהילות של נביאים. אם נבואה נלמדה ונעשתה באופן מודע, סביר להניח שסוג כלשהו של תרגול מדיטציה היה מעורב, ולו רק כדי לטהר את התודעה ממחשבות יומיומיות זרות ולכוון אותה באופן מודע השמיימה. קפלן, כפי שאני זוכר, מזכיר מדיטציה כהכנה לנבואה .

במבט על זמנים מאוחרים יותר, ישנם גם סימנים לכך שמדיטציה הייתה נהוגה. פעם אחת, בשפת, בזמן סיור מודרך בביתו של הרב יוסף קארו, סיפר לי המדריך שיהודים מיסטיים כמו קארו[29] נהגו לשבת בשקט במשך שעה לפני שהתחילו את תפילותיהם, כדי לפתח *את הכוונה שלהם* ואת המודעות לנוכחותו הקדושה של אלוהים. עכשיו, זו מדיטציה אמיתית

[29] י. קארו (נולד בספרד, 1488 - נפטר בישראל, 1575) ידוע בעיקר כתלמודיסט מרכזי וכמחבר *השולחן ערוך* . אך הוא היה גם, יחד עם רוב בני דורו, במיוחד בצפת, מקובל, שדיווח על חוויות מיסטיות רבות.

לדעתי! אם מנהג זה אכן היה קיים, בהחלט יש להחיות אותו. הוא נחוץ מאוד ביהדות של ימינו, שנראה לי שהיא (נראה לי) מפורטת ומוגזמת מדי.

מה זה ... מדיטציה שקטה אינה בזבוז זמן, כפי שחלק חושבים. היא מגבירה את כוח התודעה, ברוחב, בעומק ובעוצמה. משמעות הדבר היא: בתפילה, יותר כנות, כנות ועוצמה; ובלימוד, יותר ריכוז ותובנה. באופן דומה, האדם הופך להיות כן יותר עם עצמו, עם אנשים אחרים ועם אלוהים, כלומר מה שהוא אומר יותר, לעשות כמיטב יכולתו יותר, חזק יותר בנחישות ובמשמעת, וכן הלאה. על ידי כניסה למגע אינטואיטיבי עמוק ומובהק יותר עם עצמו, האדם מפתח ידע עצמי גדול יותר (במובן הלא-נרקיסיסטי של המונח, כמובן), ומשם כוונותיו ופעולותיו הופכות למציאותיות יותר, מדויקות ועוצמתיות.

ניתן לראות מדיטציה שקטה כמעשה של *חיקוי של אלוהים* . כשם שאלוהים שותק, או מדבר מעט לעתים רחוקות, כך גם עלינו לשאוף לעשות זאת. בוודאי יש משהו נוירוטי בשיח מילולי מוגזם, בתוכנו, בין אנשים וביחס לאלוהים. לעתים קרובות , מילים מסתירות את האמת במקום לחשוף אותה. אפילו בתפילה, הן יכולות לעתים קרובות לשמש כמסך עשן המסתיר את מחשבותינו, מניעינו וכוונותינו האמיתיות - מעצמנו, אם לא מאלוהים. לעתים קרובות הן מבטאות חשיבה משאלת לב או חובה במקום תובנה או אמונה ממשית. על ידי מדיטציה שקטה על כאן ועכשיו למשך זמן מה, אנו 'מתכוננים' לנוכחותו השקטה של אלוהים.

אבל, שימו לב היטב, מדיטציה אינה טקס דתי; זוהי פשוט "להיות עם מה שיש" - היא "שום דבר מיוחד" [30]. על בסיס זה, אני תומך במה שניתן

[30] אני מצטט כאן שני מורי מדיטציה: בהתאמה, פרמנדה, עמ' 175, ושונריו סוזוקי, עמ' 46.

לכנות "יהדות זן". בואו נוסיף זן (כלומר מדיטציה [31]) ליהדות, וזה ישפר מאוד [32].

תוספת כזו לא תהווה איום על היהדות הנורמטיבית, אלא תחזק אותה. אסור לנו לדחות מדיטציה שקטה כהשפעה זרה, ולכן בהכרח משהו מוכתם ופגום. זה יהיה טיפשי באמת , כמו לדחות טכניקה רפואית מודרנית כלשהי רק משום שלא פותחה על ידי יהודי (דתי). הבה לא נבצע את הטעות של *"אד הומינם"* . אדם שנחשב למוצא שולל לעתים קרובות טומן בחובו רעיונות מטעים - אך לא תמיד. למרות שחלק מהאנשים שעשויים להיות מואשמים בעבודת אלילים עוסקים במדיטציה, אין זה נובע באופן הגיוני שמדיטציה היא עבודת אלילים; למעשה אין לה שום קשר אליה.

ליהדות כבר יש רעיונות רבים שנמצאים למעשה גם בפילוסופיות או בדתות אחרות. זה טבעי - כשם שכולנו נושמים את אותו האוויר. במקרים מסוימים, ייתכן שהרעיונות נדדו מהיהדות; באחרים, ייתכן שהם נדדו אליה; באחרים שוב, קשה לומר מי השפיע על מי; ובמקרים אחרים עוד יותר, ייתכן שרעיונות דומים פותחו באופן עצמאי על ידי שני הצדדים. איני מומחה להיסטוריה, אך במהלך השנים קראתי על תנועות רעיונות לכאורה כאלה או שאני עצמי שמתי לב אליהן כבדרך אגב [33].

מכיוון שאירועים אלה אבדו בעבר המעורפל, ואנחנו כבר לא יכולים לקבוע מה קדם לו, הרעיונות המדוברים כיום נראים כשרים ליהודים אורתודוקסים. הם יכולים לטעון שהם ממקור יהודי, מבלי לחשוש שיוכחו

---

[31] *זן* היא מילה יפנית שפירושה מדיטציה. היא מגיעה מהמילה הסינית *צ'אן* , שמקורה בדיהאנה *בסנסקריט* .

[32] באופן דומה הייתי תומך בנצרות הזן ובאסלאם הזן, כדי לשפר את הטון של דתות הבת או האחיות הללו. שימו לב גם, לביטוי ההפוך ליהדות הזן, דהיינו "בודהיזם יהודי", תהיה משמעות שונה; פירוש הדבר יהיה הוספת מונותאיזם יהודי לבודהיזם.

[33] כבדרך אגב, אני יכול להזכיר לדוגמה את תיאוריית ה"האצלה" שהיהדות נחשבת כמי שירשתה מהניאו-אפלטוניזם. כמו כן, לאחרונה, במאמר על גנוסטיות, ראיתי אזכור של "חלקיקי רוח לכודים" שהזכיר לי את תיאוריית "הכלים השבורים" של האריז"ל.

בקלות שהם טועים. אבל הם מסרבים לקבל רעיונות חדשים שמקורם זר בבירור. זה טיפשי, כי האמת או ערכו של רעיון בוודאי אינם תלויים ביוצרו, אלא בתכונותיו הפנימיות. האדם החכם תמיד מוכן ולהוט ללמוד , מכל מי שיש לו משהו בעל ערך ללמד אותו.

השורה התחתונה של כל ייבוא מוצע היא ההשפעה שיכולה להיות לו על המאמינים. בבית הכנסת, אני מסתכל על אחיי היהודים, ואני מהרהר כיצד כל אחד מהם ירוויח רבות ממדיטציה. זה להיות פחות יהיר; זה לכעוס פחות; זה למצוא יותר אנרגיה וביטחון; אחר, להאט קצת; וכן הלאה. היהדות מלמדת אותנו מעלות רבות, אך אינה נותנת לנו את הכלים המעשיים ליישום תורות אלה. מדיטציה מספקת את האמצעים לשיפור עצמי.

מדיטציה על אחרים. היבט של מדיטציה שאני כמעט ולא מזכיר, אולי משום שאני אינדיבידואליסט בתקופה זו של חיי יותר מכל זמן קודם, הוא המודעות לאנשים אחרים. האמת היא שכולנו חושבים הרבה על אנשים אחרים, גם אם רק ברקע של חיינו הנפשיים. חיינו הנפשיים חברתיים מאוד גם בבדידות, גם אם איננו בודדים. אנו עשויים לחשוב על אנשים באמצעות זיכרונות מפגשים מהעבר, או על ידי השלכת מפגשים חדשים. במקרה האחרון, אנו עשויים לדמיין מצבים שונים ולתרגל מה נגיד או נעשה ביחס לאדם/אנשים המעורבים. לעתים קרובות, אנו מתנהגים כאילו אנו מאמינים בטלפתיה, מדברים לאנשים מרחוק בראש או בקול רם (למרות שהם לא יכולים לשמוע אותנו פיזית).

בכל פעם שאנו חושבים על אנשים אחרים בכל דרך שהיא, אנו מודעים להם (ולו רק במשתמע) כישויות אחרות בעלות תודעה, ועם רצון וערכים משלהן. מושא זה של מודעות יומיומית יכול וצריך להיחשב למדיטציה. כלומר, בנוסף למודעות לסביבה הקרובה של האדם, לגופו, לחיי הנפש, לתודעתו ולעצמו - יש להיות מודע גם לאנשים הרבים הנמצאים מעבר לשדה התפיסה של האדם. סוליפסיזם הוא אפשרות פילוסופית, אך מאוד

לא סבירה. איננו לבד, ואיננו יכולים להבין את קיומנו האישי מבלי לשקול את יחסיו המגוונים לקיומם של אחרים.

אנחנו לא מדברים כאן על חומר דומם או אפילו על צמחייה, שימו לב, אלא על נושאים אחרים בעלי כוח תודעה. משמעות הדבר היא בעיקר אנשים אחרים. אבל בהרחבה זה יכול להתייחס גם לבעלי חיים אחרים, אם כי במידה פחותה בהרבה כמובן. ובהרחבה נוספת זה יכול להתייחס גם (עבור אלו מאיתנו שמאמינים בכך) - אלוהים.

ניתן לתפוס את הקשר בין התודעה שלנו לזו של אנשים אחרים (או בעלי חיים אחרים) כמובנה כמו רשת (לפחות ברמות תודעה רגילות). אבל את הקשר בין התודעה האינדיבידואלית שלנו לתודעה האוניברסלית של אלוהים יש לתפוס דווקא כקשר של חלק (זעיר מאוד) לשלם (הגדול מאוד). אנו יכולים להניח שתודעת האל עומדת בבסיס התודעה ההדדית של אותנו, היצורים הפחותים, ומחבקת אותה. לכן, ללא ספק קשה הרבה יותר להפוך למודע לאלוהים, שכן דבר זעיר ושטחי מנסה להגיע למשהו גדול ועמוק הרבה יותר. יתר על כן, ספק אם נוכל להיות מודעים באמת לאלוהים (בגבולות הניתנים להעלות על הדעת) אם הוא לא מאפשר לנו זאת במפורש.

לפיכך, ניתן לראות את התודעה של אלוהים כהיבט אחד של מדיטציה על תודעות אחרות מלבד תודעה שלנו. ובכל זאת, דאגתנו העיקרית כאן, לפחות בשלב מוקדם של מדיטציה, היא מדיטציה על אנשים אחרים. להיות מודעים לכך שאנו חיים בעולם של אנשים. זו לא רק עובדה ביולוגית וסוציולוגית - זוהי עובדה פסיכולוגית. אנשים אחרים משפיעים ללא הרף על התודעה שלנו בדרכים רבות - וחשוב לשים לב להשפעה המתמדת הזו ולבחון את תוצאותיה המגוונות. זה מדהים, למשל, עד כמה חלומותינו יכולים להיות מאוכלסים לעיתים - הרבה יותר מחיינו בזמן ערות!

השפעתם של אנשים על חיינו הפנימיים והחיצוניים היא לפעמים מועילה ולפעמים מזיקה, וכמובן גם לפעמים אדישות. אנו חייבים הרבה לאחרים (הורינו, המורים שלנו, מנהיגי הקהילה שלנו, שירותי הרווחה שלנו וכן

הלאה) - אף אדם אינו אי לעצמו - ועלינו להיות מודעים בצניעות לחובנו ולהרגיש הכרת תודה הולמת. הגישה ההפוכה היא יהירות ויהירות - תכונות לא רצויות מאוד. להיות אסיר תודה פירושו להבין שאדם אהוב (במובן מסוים, במידה מסוימת) ולאהוב (כנ"ל) בתורו. וזה אומר להראות לאחרים כמה שיותר ידידותיות, ולתמוך בהם בהתאם ליכולותיו וכמה שיותר (אם כי ללא קיצוניות הרסנית עצמית).

בנוגע לגורמים שליליים, יש כמובן לנסות להבין אותם לפני שניתן לנטרל אותם. לעתים קרובות, האשמה היא של האדם עצמו - כלומר, לאנשים אחרים יש השפעה שלילית עליו מכיוון שיש פגם כלשהו ב"דרך ההוויה" שלו - ויש לגלות כיצד לתקן את שגיאות הגישה וההתנהגות שלו. אין ספק שגם האשמה היא לעתים קרובות אצל האדם/האנשים האחרים הנוגעים בדבר - גם אנשים אחרים נוטים לטעות - ולכן תפקידנו הוא למצוא דרך להסיט את השפעתם השלילית על האדם, ולו רק על ידי הימנעות מהם (אם אפשר). בכל מקרה, המתרגל נשאר מודע וקריר, ומחפש פתרונות לבעיות (בקצב מתאים).

המדיטציות הבודהיסטיות ביחס לאנשים אחרים (ובאופן כללי יותר, לישויות חיות אחרות) הן כמובן ראויות להערצה - וללא ספק יעילות מאוד לאורך זמן בריפוי פצעים אישיים וחברתיים רבים. אני מתייחס כאן לטיפוח של חסד אוהב (*מטה*), חמלה (*קארונה*), שמחה סימפטית (*מודיטה*) ושוויון נפש (*אופקשה*).

אני חושב שלא קל ליישם אותם אם לוקחים אותם לקיצוניות, אבל יש אנשים שנראה שהם מסתגלים לדרישות שלהם די טוב . אני אישית מוצא שהם אכן מגבירים את הרגישות שלי, אבל גם את הפגיעות שלי. הכוונות שלי אולי יפות, אבל השכן שלי אולי ימשיך להתנהג בצורה הלא רצינית הרגילה שלו. אני אולי אשתנה, אבל אחרים נראים כאילו נשארים אותו הדבר ועכשיו הם מסוגלים יותר לפגוע בי. לא כל כך נעים. כמובן, כל הקשיים האלה הם חלק מתהליך הצמיחה הרוחנית, עד שנמצאת היציבה הנכונה והאדם הופך חסין.

הלקח החשוב ללמוד מארבע מדיטציות אלו הוא שניתן לשפר את גישתו של אדם כלפי אנשים אחרים באמצעות אימון, ושינוי כזה לטובה בנטיות הפנימיות ובדפוסי ההתנהגות של האדם 'משנה הכל' ביחסים הממשיים של האדם עם אחרים. לכל הפחות, זה ישפר את היחסים שלנו. באופן אידיאלי, זה יכול 'להציל את העולם' משנאה, פחד וסכסוך, ולהנהיג במקום זאת משטר של אהבה ועזרה הדדית. "ואהבת לרעך כמוך" אומרת התורה (ויקרא יט, יח) וספרי חוכמה רבים אחרים.

מדיטציה על אלוהים – על נוכחותו, תכונותיו, חסדו כלפינו – היא כמובן רמה גבוהה יותר מזה וקשה יותר להשגה. אבל אם במקום לחפש את אלוהים רק מחוץ לעצמו ומעבר לו, הוא מסתכל עליו כשורש הליבה הרוחנית שלו – כלומר, אם נחשוב על עצמנו כ"בצלמו ובדמותו", כאחד איתו במהותו – אולי יהיה לנו קצת יותר קל להתקרב אליו.

8. הארה ללא עבודת אלילים

העצמי הפנומנלי. כאשר בודהיסטים מדברים על "התודעה" או "הנפש" של האדם, הם מתייחסים לעתים קרובות למה שניתן לתאר כתחום החוויה של האדם בכל רגע. רגע אחר רגע, סביב הנקודה המרכזית שבה מתרחשת הקוגניציה בפועל , יש ענן של תופעות: תחושות ורגשות גופניים, הופעות של מראות וצלילים מסביב, ותמונות וצלילים מנטליים, מחשבות מילוליות ולא מילוליות, ומצבי רוח. חשוב במהלך מדיטציה (ובסופו של דבר, מעבר לה) להגיע ולהישאר מודעים לשלמות זו של חוויה מגוונת, ולהבין את המשקל הרב של חוויה זו בחייו של האדם.

על פי הבודהיסטים, מסה פנומנלית זו היא כל מה שיש באמת בחייו של אדם - ומכאן הם מסיקים שאין עצמי. ענן פנומנלי זה, הם טוענים, הוא מה שאנו מכנים העצמי, זהו העצמי כולו. יתר על כן, על פי אסכולת היוגהקרה, ענן זה הוא *רק* התודעה (מכיוון שלטענתם, כל חוויה מתווכת בהכרח על ידי התודעה). אבל אני חולק על דעות כאלה - וטוען שעלינו לשים לב גם *למרכז* של תחום החוויה הזה.

במרכז נמצא העצמי, זה שחווה. סובייקט זה, שחווה את האובייקטים הפנומנליים המשתנים, הוא המשמעות האמיתית של המילה "עצמי". זוהי ישות לא-פנומנלית, שאינה נחווית מחוץ לעצמה, אלא ידועה לעצמה על

ידי אינטואיציה. זוהי הנשמה או הרוח. פילוסופים בודהיסטים מכחישים זאת, אך איני משוכנע מהיגיון שלהם. למרות זאת, אני משוכנע שההארה היא (כפי שהם טוענים) המטרה המרכזית של הקיום האנושי - המשמעות של הכל.

הערך היהודי המרכזי הוא, כמובן, עבודת ה', כלומר קיום המצוות שניתנו בתורה שבכתב ובעל פה. אבל, נראה לי, ככל שאדם נוטה גבוה יותר מבחינה רוחנית, כך הוא יכול למלא טוב יותר משימה כזו. הארה פירושה שלמות החוכמה. לכן אין סתירה בין ערכים אלה. ככל שהכלי מושלם יותר, כך הוא עושה את עבודתו טוב יותר.

ערך הנאורות . הרעיון הבודהיסטי של הנאורות (*בודהי*) הוא אחת התרומות הגדולות שלו לשאיפה ולהשראה האנושית. הייתי רוצה שהיהדות תעריך ותשאף באופן מודע יותר למטרה זו, באמצעות מדיטציה. כמובן, היהדות לעולם לא תקבל את הרעיון שהנאורות הופכת אדם ל"אל". אני מסכים עם הסתייגות מכרעת זו.

ישנן כמה נקודות דמיון משמעותיות בין קבוצת הדתות היהודית-נוצרית-אסלאמית לבין הקבוצה ההינדית-בודהיסטית. נקודה אחת שכולן (או לפחות חלק מהאסכולות בכלל) עשויות להסכים איתה, היא הרעיון שכולנו מושרשים באל אינסופי או קרקע מקורית ושכולנו נחזור יום אחד למקור זה. ואכן, ניתן לראות את הדתות הגדולות הללו כתורות כיצד להתכונן לחזרה כזו או להאיץ אותה.

כעת, שתי הקבוצות יחשבו שכאשר אדם מצליח איכשהו להתמזג בחזרה עם אלוהים (או איך שלא קוראים למקור), אלוהים נשאר ללא שינוי, כלומר שום דבר לא נוסף לו. מנקודת מבטו של האחרון, מעולם לא הייתה הפרדה, לא הייתה הפרדה של האחדות. אולם, היכן שתי הקבוצות יהיו שונות הוא במעמד שרוכש אדם המתמזג עם האלוהות. הדתות ממוצא הודי יראו אדם כזה כמי שהפך ל"אל", או אפילו מזוהה עם האל האחד והיחיד;

בעוד שהדתות המזרח תיכוניות יראו את הפרט כמי שחדל להתקיים כישות נפרדת.

כולו ואינה משווה לו .

הדרך הדתית היהודית נראית לעתים קרובות כמו דחיפה מתמדת לביצוע אינספור טקסים. נראה שהיא נועדה להעסיק אותך ולהשאיר אותך לחוץ, כאילו תסיסה היא הוכחה למסירות. מפגשי תפילה קבועים, חלקם בני שעות, התחייבויות לימוד ללא הגבלת זמן, וחובות תובעניות רבות אחרות ממלאות את הימים, הערבים וסופי השבוע של אלו המאמינים בדרך זו בנאמנות.[34]

למרות שדרך זו נותנת לאדם סיפוק מסוים, ולו רק את תחושת המצפון הטוב, אם אדם עשה את כל מה שצריך לעשות במלואו ובצורה נכונה (וזה לא תמיד קל), אי אפשר לומר שהיא מביאה שלוות נפש במובן של הפסקת "ריצה אחרי" דברים. ואכן, כמה פרשנים מתגאים בכך:

> *הגישה היהודית לחיים רואה באדם... שיש לו תחושה של שלמות, של שלווה, של אור גדול מלמעלה שהביא אותו לנוח - כמי שאיבד את דרכו*. (עדין שטיינזלץ, עמ' 99)

גישה כזו היא, לדעתי, פיחות מצער של הנאורות. למעשה, זוהי סוג של התחמקות: הרבנים, המודים שהדרך שבה פיתחו אינה מסוגלת לספק את הסיפוק הפנימי וההארה שכל בני האדם כמהים אליהם, מציגים את חוסר השקט הזה כמעלה מעל שלום.

נראה לי שהמרכיב החסר כאן – מה שדרוש כדי להאט את הקצב ולתת לנו זמן לנשום הוא – מדיטציה שקטה ושקטה. אני מצטט כאן את המיסטיקן ההודי בן המאה ה-6 לספירה ומייסד הזן הסיני, בודהידהרמה (עמוד 49):

---

[34] עליי גם לציין כאן כיצד אנו נדרשים לעיתים (למשל, בשעות הלילה המאוחרות בפסח) על פי חוק לאכול ולישון בשעות לא בריאות, שלא לדבר על צריכת מאכלים ומשקאות לא בריאים (בשר ואלכוהול). יתר על כן, מעט מאוד מתחשבים באוויר צח ולפעילות גופנית סדירה. המחזורים והצרכים הטבעיים של גוף האדם מתעלמים לעתים קרובות מדי.

לא לחשוב על שום דבר זה זן. ברגע שאתה יודע זאת, הליכה, עמידה, ישיבה או שכיבה, כל מה שאתה עושה הוא זן... שימוש בתודעה כדי לחפש מציאות זו אשליה. אי שימוש בתודעה כדי לחפש מציאות זו מודעות. שחרור עצמי ממילים זה שחרור.

מצוות יהודיות מסורתיות אכן ממלאות בדרך כלל את תפקידן, שהוא לקרב אותנו לאלוהים. אני מאמין בכך בכנות, וזו הסיבה שאני באופן אישי ממשיך לנהוג ביהדות וממליץ עליה ליהודים אחרים. עם זאת, לפעמים אני מקבל את הרושם שהיהדות חוסמת או מעכבת את הקשר האישי הטבעי של האדם עם אלוהים.

הבעיה העיקרית לדעתי היא פורמט ה"מצווה" של ההלכה היהודית, שמביא לטקסיות ולגליזם מוגזמים ולמילומיות כמעט בלתי פוסקת. יהודים נמצאים כל הזמן במצב של עבדים המקבלים פקודות מחייבות תחת איום, ולא של גברים ונשים חופשיים המומלצים להם לפעול מרצונם בדרכים חכמות, טובות באופן אובייקטיבי ומידות טובות באופן טבעי. המצוות נראות לעתים קרובות מדי בעלות ערך לא ודאי, אם לא מנוגדות להיגיון; ואלה המתנגדים להן נתפסים בחוסר הסכמה רב. נטען כי מכיוון שאלו הן פקודות אלוהים, הן חייבות להיות ציוויים חכמים; אך חוסר החוכמה הברורה שלהן במקרים מסוימים הופך את מקורן לכאורה לספקן עבור אנשים מסוימים.

בזמנים כאלה, דווקא מדיטציה היא זו שמחזקת אותי ביהדות. בזכותה, אני לא מייחס חשיבות רבה לחוסר השלמות שאני תופס בה, ונשאר ממוקד במה שנראה לי החיוני: התקרבות אישית לאלוהים.

נגד עבודת אלילים . עבודת אלילים אסורה בבירור על ידי אלוהים. ליהודים בעשרת הדיברות [35]. אלוהים צריך להיות מושא הפולחן היחיד - אין "אל" אחר לצידו או בניגוד אליו שניתן לעבוד אותו.

יתר על כן, אלוהים אינו "מתגלם" בצורה אנושית, או בגוף חומרי אחר או בצורה רפאים בגודל מוגבל; עצם רעיון ההתגלמות הוא עבודת אלילים. לכן אסור לנו לעבוד נפשית כל אל או התגלמות לכאורה באמצעות אמונה, פחד או אהבה. על אחת כמה וכמה , אסור לנו לעבוד פיזית כל ייצוג של אלים או התגלמויות לכאורה, על ידי השתחוות בפני פסלים או תמונות שטוחות או סרטים ומעשים דומים. איסור זה מרמז בבירור כי עבודת תמונות של כל אלוהות לכאורה או אפילו של האל האמיתי היא מזיקה ביותר מבחינה רוחנית, בעולם הזה ו/או הבא.

על פי הרבנים, האיסור על עבודת אלילים חל לא רק על יהודים אלא גם על גויים. זוהי אחת משבע מצוות מקראיות שנועדו ל"בני נח" (כלומר, הגויים). הדבר נאמר ב"תורה שבעל פה" ובפרשנויות הרבניות הבאות. במקרה זה, ניתן לראות את היהדות כדוחה באופן מוחלט את כל הדתות הכרוכות באמונות ומנהגים של עבודת אלילים במידה כלשהי. תורות דומות נמצאות באופן עקרוני גם באסלאם, ללא ספק בזכות השפעה יהודית.

בנוגע לנצרות, הנושא מורכב יותר, לעומת זאת. נראה כי כמה פרשנים יהודים (כמו הרמב"ם) מסווגים אותה כדת מונותאיסטית. הם טוענים כי נוצרים *מתכוונים* לעבוד את האל האחד והיחיד חסר הצורה, ממש כפי שהם סוגדים לכאורה להתגלמויות של אלוהים (הבן, רוח הקודש) על ידי השתחוות בפני דמויות ומעשים דומים. רוב הנוצרים יסכימו עם הערכה זו, ויסווגו את עצמם כמונותאיסטים. לדעתי, היבטים מסוימים של ההינדואיזם

[35] סוגיית עבודת האלילים ביהדות היא סוגיה מורכבת, ואיני מתיימר לדעת את כל השלכותיה. ייתכן שהדברים הנוכחיים חורגים מעבר לאותה מילה, אל רוחה, של ההלכה היהודית. הם נועדו לשמש כניתוח פילוסופי עצמאי, ולא כחוות דעת משפטית דתית.

ואפילו של הבודהיזם עשויים להיות מסווגים באופן דומה כ"מונותאיסטים" בסופו של דבר בכוונה או למעשה.

עם זאת, מנקודת מבט רציונלית גרידא, יהיה זה עדיף בבירור אם כל הדתות יימנעו מתוכנית הלימודים שלהן מכל המחשבה או המעשים שניתן לראותם כעבודת אלילים.

9. אנשים טובים

הבחנה בין טוב לרע . "יהי כל האנשים מאושרים!" אומרים הבודהיסטים. לדעתי היהודית, יש להבין משאלה בודהיסטית זו בסדר הנכון. לא כמשא לב ולא צודק שכל האנשים *כפי שהם* יהיו *מאושרים* עכשיו - כי אז אנשים רעים היו יוצאים מזה עם הרוע שלהם! אלא כמשא לב שאנשים כאלה ישתנו לטובה, וכאשר כך יזכו באושר, זה יגיע עליהם. זה דומה לסיפור התלמודי על רב תלמודי שאשתו אמרה לו (אם אני זוכר נכון) לא לקלל אנשים רעים אל מחוץ לעולם הזה, אלא לאחל שהרע יסתלק.

ובאמת, אני חושב שזו המשמעות של הביטוי הבודהיסטי. שכן הבודהיזם אינו סבור שאושר יפקוד כל אדם *בניגוד לקארמה שלו* , אלא שכל מי *שמשיג הארה* ימצא בה "אושר". שכן אז הם יאבדו את בורותם, ואת התככים והאלימות שהיא מייצרת, ובעיותיהם ייעלמו. לכן, יש לנסח את המשאלה האדוקה בצורה מדויקת יותר כ"מי ייתן וכל האנשים יגיעו להארה!" - ובצורה לא פרובוקטיבית זו, מי יתנגד לרעיון?

כמובן, השאלה נותרת בעינה: האם באמת כל בני האדם יכולים להפוך לטובים? כביכול, אם כולנו נצא מהאחד, כולנו נוכל לחזור אל האחד - כך כנראה היה אומר הבודהיזם.

מצד שני, האם היינו רוצים שהיטלר אי פעם יגאל את עצמו - האם לא תהיה גאולה עבורו ועבור אנשים כמוהו לעולם?

האדם הטוב . האדם הטוב[36] הוא כמובן אדם חזק, במובן של אדם בעל כוח רצון מפותח מספיק כדי להתגבר על השפעות ופיתויים שליליים מבחינה מוסרית, ולהתקדם לעבר מטרות חיוביות מבחינה מוסרית. יש לו אופי; הוא אינו נתון לחסדי דחפים מקריים שבתוכו.

עם זאת, חוזק אופי שכזה אינו סודו העמוק ביותר. כוחו האמיתי טמון באינטליגנציה המוסרית שלו - כלומר, הבנתו שהטוב הוא בעל ערך והרע הוא חסר ערך ואינו יעיל. הוא אינו מתפתה על ידי משיכות או דחיות אשליות. מסיבה זו, במיוחד, הוא אינו מתקשה כל כך להימנע מרע ולרדוף אחר הטוב.

כלומר, באמצעות תובנה צלולה, האדם הטוב מנטרל את כוחן של השפעות שליליות להאט אותו או לעצור אותו, ומגביר את כוחן של השפעות חיוביות כדי להקל על דרכו להצלחה רוחנית. הוא חכם באופן עקבי: הוא אינו מתרגש מהחזיונות שהדחף הרע מציג בפניו, אלא להיפך, מעצים את הצד הטוב יותר שבו. הוא לעולם אינו מהסס בין טוב לרע.

לעומת זאת, האדם הנמוך מבחינה רוחנית או הרע הוא טיפש ביסודו. הוא משכנע את עצמו (לפעמים באמצעות טיעונים מורכבים שטחיים ומתוחכמים) שהרע מושך והטוב אינו מושך - ומסיבה זו הוא מוצף ברע ואינו מעוניין בטוב. לחלופין, הוא ממקם את הטוב והרע באותו מישור מבחינה מנטלית. הוא, באמצעות דמיונו המעוות, הוא זה שנתן לרע כוח על עצמו והחליש את טוב ליבו הטבעי.

לפיכך, האדם הצדיק אינו מנצח כל כך בזכות רצון חזק במיוחד, אלא בזכות יכולת התפיסה והחוכמה שלו, ההופכות את כוח הרצון הרגיל שלו

---

[36] או אישה טובה – כאן המונח 'גבר' מתייחס ל'בן אדם'.

ליעיל ביתר קלות. האדם הרשע, לעומת זאת, טווה לעצמו אשליה כזו לגבי ערך הרע או חוסר הערך של הטוב, או בגלל ספק, שהוא מחליש ומכשיל את עצמו בכל ניסיון להימנע מרע ולעשות טוב.

לפיכך, בסופו של דבר, אני מסכים עם הרעיון הבודהיסטי ששורש הרוע הוא בעיקרו כשל *קוגניטיבי* - בדיה, אשליה, טיפשות וטיפשות שנגרמו על ידי האדם. הבעיה הרצונית העומדת מאחורי כשל מוסרי היא משנית יחסית; היא כתחליף להיחלשות העצמי ולהתחזקות המכשולים הנובעים מאמונות שגויות. מסיבה זו, מדיטציה והיגיון בריא הן שתיהן תרופות נוגדות חיוניות.

זה מסביר מדוע נאמר שהאדם המושלם (*הצדיק* ביהדות או האדם הנאור בבודהיזם) הוא חופשי מטוב או מרע. אין פירוש הדבר שמותר לו מבחינה מוסרית לעשות רע, אלא שאין לו רצון לעשות רע. ואין פירוש הדבר שהוא נאלץ לעשות טוב באופן דטרמיניסטי, אלא שהוא רואה בבירור שהרע הוא חסר עניין וטיפשי. לפיכך, הוא לעולם אינו נופל לפשע או נכשל בהיותו צדיק, *לא משום שחסר לו רצון חופשי* , אלא בגלל אינטליגנציה מוסרית פעילה.

ניתן להבהיר תפיסה זו של מוסר עוד יותר על ידי בחינת המקרה הקיצוני - זה של אלוהים. אנו תופסים אותו כבעל רצון חופשי כל יכול, אך כמי שלעולם אינו עושה רע או אפילו נמנע מטוב. מאפיינים אלה נתפסים כעקביים זה לזה, אם אנו מבינים שאלוהים כמובן אינו נאלץ על ידי שום דבר (כוח או השפעה דטרמיניסטית על רצונו) להיות מושלם, אך בהיותו יודע-כל וחכם-כל, הוא פשוט לעולם אינו מוטעה על ידי הרוע, ובכל מקרה הוא תמיד חזק מספיק כדי להתגבר על משיכותיו השטחיות. מסיבה זו, ניתן לומר בבטחה שטוב מוחלט הוא "טבעו" של אלוהים, מבלי לרמוז בכך שהוא נחוש או מושפע לפעול כך. למרות שהוא תמיד בוחר בטוב, זוהי תמיד בחירה חופשית שלו.

עלינו לנסות לשאוף לכיוון זה, בהתאם לעקרון *חיקוי האל* . הצדיק הוא אדם שמצא את ניצוץ האלוהות בתוכו במידה כזו שהוא פועל באופן טבעי בהתאם מושלמת לעיקרון זה.

סכנת הדתיות . למרות שדתות נועדו באופן עקרוני לשפר אנשים, דת יכולה לפעמים להוות מכשול לשיפור עצמי, משום שהיא עלולה לתת לנו תחושה כוזבת של שלמות. נראה שאדם מסכים עם דרישותיה המהותיות, ולכן מתעלם מ"פגמים קטנים". החסרון שלנו יכול להיות התנהגות חברתית לא נאותה, כלומר חוסר כבוד, התחשבות, נימוס וכדומה (מה שנקרא *דרך ארץ* ביהדות); או אולי גישה של קדושה יותר ממך או צורה בולטת יותר של קנאות.

תצפית זו אינה חדשה. אנשים רבים נמנעים מדת דווקא כדי להימנע מתופעות לוואי מכוערות שכאלה של הדת. אנו רואים סביבנו, וההיסטוריה הראתה לנו לעתים קרובות, מקרים רבים של מחלה זו - ביהדות, בנצרות ובאסלאם, וללא ספק גם בדתות האחרות. למען ההגינות, היבטים לא נעימים שכאלה של דתיות נובעים לעיתים מפילוסופיות חילוניות או מהמדע. יהירות ויהירות אינן מונופול של אף דוקטרינה אחת.

האמת היא שכל הדתות וכל הפילוסופיות (כולל מדע) *הן חלק מ"סמסרה"* . הן יכולות לעזור לנו להתקרב ל"נירוונה", אבל הן לא יכולות לקחת אותנו עד לשם. הן פגומות מטבען בפורמט שלהן כמטרות רציונליות ורצוניות - בעוד שהתעלות אמיתית דורשת סוג של "שחרור" בסיסי מהעולם הזה ומהמקום של האדם בו. לכן, לא משנה איזו דוקטרינה אדם דבק בה, אסור לו להסתיר את עצמו ממנה. זה תמיד אמצעי, לא המטרה.

10. עולם של חסד

ישנה דוקטרינה יהודית לפיה זהו עולם של רחמים (צדק מתון), בעוד שאחרי המוות אנו עוברים לעולם של צדק (מחמיר). התגובה הראשונה של האדם לטענה זו עשויה להיות: 'מה, אתם קוראים לזה עולם של רחמים?' כן, הרעיון המכוון כאן הוא שהסבל שאנו עוברים בעולם הזה קל מאוד בהשוואה למה שמגיע לנו בצדק. לכן, עדיף לנו לשלם את חובותינו על ידי סבל בעולם הזה, מאשר שייגבו מאיתנו אותם בעולם הבא. כי שם, התשלום המלא יידרש, ללא רחמים.

הלימוד הנלמד כאן הוא שעלינו לנצל את ההזדמנויות לגאולה שמציע לנו העולם הזה, כי כאן יש לנו רצון חופשי ויכולים לחזור בתשובה ולעשות מעשים טובים. בעוד שבעולם שאחרי המוות, איננו יכולים עוד לתקן את טעויותינו או לקיים *מצוות טובות* , אלא עלינו לקבל באופן פסיבי את כל מה שיבוא עלינו. לפיכך, זוהי לימוד שנועד לדחוף אותנו לפעול כל עוד יש לנו הזדמנות לעשות זאת.

רעיון זה דומה לדוקטרינה הבודהיסטית לפיה להיוולד כבן אדם הוא הזדמנות יוצאת דופן להגיע להארה/שחרור (*נירוונה*). אין לבזבז הזדמנות כזו על הבלים או על פעילויות שליליות, אלא יש לשאוף באופן חיובי להסרת קארמה רעה ולצמיחה רוחנית. אחרת, בפעם הבאה אדם עלול

להיוולד מחדש במצב פחות טוב, ולהיתקע במעגל הסמסרה (לידה ומוות, המרמזים על סבל) למשך עידנים.

מיותר לציין, בהקשר זה ניתן לראות את הטיפשות שבהתאבדות [37]. על פי תורה זו, מעשה כזה אינו דרך יעילה להימלט ממצבו הקשה, אלא רק דרך להחמיר את המצב (בעולם הבא או בחיים הבאים). ניסיון להימנע מאתגרים הוא חסר תועלת ואינו יעיל. יש תמיד להתמודד באומץ עם קשיי החיים ולנסות בשמחה לשפר את מצבו כמיטב יכולתו. החיים הם בהחלט מתנה גדולה. והזמן עובר כל כך מהר.

לאחרונה, כותבי האופנה בתקשורת החלו לדחוף ללא הרף לטובת המתת חסד מרצון או "התאבדות בסיוע". רוב מדינות המערב כבר חוקקו המתת חסד פסיבית (כלומר, מניעת תמיכה בחיים), וכעת חלקן אישרו המתת חסד אקטיבית (כלומר, הריגה) והנושא הפך ללוהט ברוב האחרות. תומכי החדשנות החברתית הזו גורמים לה להיראות כמעשה של חסד - הם מציגים אנשים עם מחלות חשוכות מרפא כואבות להחריד כדי לעורר את רחמינו. תומכים אלה הם כמובן חומרנים, שאינם מאמינים בשום סוג של חיים שלאחר המוות או לידה מחדש.

הם לא חושבים שייתכן שיהיה רחום יותר לאפשר לקארמה הרעה של הסובל להתממש על פני האדמה הזו בחיים אלה מאשר לקצר אותה באופן מלאכותי. הם לא חושבים שהדברים עלולים להיות גרועים יותר לאחר מכן, דווקא משום שהקארמה לא הורשתה להתממש. איך אני יודע? אני לא יודע! אבל האם הם יודעים? בוודאי שלא! גם להם אין ידע ודאי, רק ספקולציות גרידא.

יתר על כן, תומכי המתת חסד אינם באמת רואים בכך שסיוע למישהו להתאבד מכל מניע שהוא עדיין עשוי להיות רצח. הם בדרך כלל אותם אנשים או סוג של אנשים שחוקקו הפלה לפי דרישה, אדישים לסבל

---

[37] אני מזכיר זאת, עקב קריאתי לעתים קרובות לאחרונה על צעירים - ביפן, בבריטניה - שמתאבדים. אין ספק שהם חשים פחד מהחיים, וכנראה שלא קיבלו חינוך רוחני שיעניק להם את הכוח והאומץ להתמודד איתם.

ולמחסור בחייהם של התינוקות שנהרגו. הם קרובים לאלה התומכים בהומוסקסואליות , ובפרט באימוץ ילדים על ידי הומוסקסואלים. הם אנשים הרואים במרדף אחר כל הנאה או בהימנעות מכל כאב דברים מוחלטים שאין עליהם עוררין. הם אינם מכירים בכך שאנו עשויים להרוויח כאבים מסוימים או שאין לנו זכות להנאות מסוימות. יש להם מעט מאוד כבוד, אם בכלל, לרוחניות או לאתיקה.

ואין להם מה להציע לנשמות הסובלות מלבד מוות מהיר ולכאורה ללא כאבים. לפחות הדת מציעה תקווה לריפוי או גאולה. במצבים של סבל גדול, למה לא לנסות תפילה ותשובה? זה עשוי לעזור, מבחינה פסיכולוגית אם לא מבחינה קיומית. כמו כן, במידת האפשר, נסו מדיטציה.

11. הבנת חוסר צדק

צדק מתרחש כאשר אתה עושה טוב או רע - באמצעות כוונה או פעולה שכלית אחרת, באמצעות דיבור או פעולה פיזית אחרת - ואתה מקבל בחזרה את מה שמגיע לך ביחס ובפרופורציה למעשה זה. עוולה פירושה שטוב מסוים אינו מלווה בטוב הולם או שאחריו ברע שלא מגיע; או שרע מסוים אינו מלווה ברע הולם או שאחריו ברע שלא מגיע.

לפיכך, צדק ואי צדק הם מושגים התלויים בתפיסות שלנו לגבי מה מעשים טובים או רעים, ומה ראוי או לא ראוי ביחס ובפרופורציה אליהם. ל"תפיסה" שלנו את הצדק או אי הצדק יש השפעה רגשית משלה עלינו. שימו לב ראשית, מכיוון שצדק ואי צדק הם במהותם שיפוטים רציונליים, המילה "תפיסה" כאן עשויה להיות מטעה. אנו אכן תופסים את המצב, אך הערכתו כצודקת או לא צודקת תלויה כמובן בתהליך מושגי.

כאשר אנו תופסים, בצדק או שלא בצדק, כי התרחש צדק, אנו חשים נחמה ושמחה. לעומת זאת, כאשר אנו תופסים, בצדק או שלא בצדק, כי התרחש עוול, אנו חשים מאוימים וכעס. (שימו לב להכרה בכך ששיפוטים כאלה עשויים להיות שגויים לעיתים; אין ערובה לנכונותם.)

מכיוון שתפיסות של צדק או עוול משפיעות עלינו מאוד, חשוב להבין מושגים אלה. הבנה כזו משפיעה על הנפש, ואפילו על הנשמה. דוקטרינות

דתיות כמו זו של צדק אלוהי (תחת הדתות המבוססות על המונותאיזם של אברהם) או זו של קארמה (תחת ההינדואיזם והבודהיזם) נועדו בהחלט להרגיע אותנו בהקשר זה. אך לפני שנבחן [38]דוקטרינות אלה, ראוי להעלות מספר הרהורים פילוסופיים.

צדק ואי צדק אינם מושגים המתייחסים לעולם מכניסטי לחלוטין. תחת מערכת אוניברסלית של דטרמיניזם ו/או ספונטניות, שום דבר אינו צודק או לא צודק, הכל פשוט " הוא" . יתר על כן, בהיעדר יצור חי מודע שירגיש השפעות או יעריך אותן, מושגים אלה אינם רלוונטיים ואינם ניתנים ליישום. בעולם שבו יש רק אלוהים - כלומר מישהו יודע-כל, כל יכול ומושלם לכל אורכו - יש צדק אוניברסלי אוטומטי ואין אי צדק כלל.

המושגים של צדק ואי צדק נכנסים לתמונה באופן הגיוני רק בעולם המכיל מספר כלשהו של ישויות חיות שניחנות בתודעה, רצון ויכולת הערכה מוגבלים. מספר זה יכול להיות רק אחד, בתנאי שהישות היחידה אינה אלוהים, כלומר היא יצור גרידא בעל כוחות מוגבלים (ניתן להניח זאת תחת פילוסופיה סוליפסיסטית). אבל למעשה, נראה שיש בעולם שלנו יש ישויות רבות כאלה, בעלות כוחות קוגניציה, רצון חופשי והערכה מסוימים (ככל הנראה ישנם לפחות 6 מיליארד בני אדם שיתאימו להגדרה זו, שלא לדבר על בעלי חיים אחרים).

תובנה זו – *שמושגי הצדק והאי-צדק תלויים בקיומן של ישויות לא-מכניסטיות ופחות אלוהיות בעולם* – תקפה בין אם היא נבחנת במסגרת האתאיזם (כמו במטריאליזם המודרני או בבודהיזם המוקדם) או במונותאיזם (כמו ביהדות, בנצרות ובאסלאם). היא תקפה ביתר שאת תחת פוליתאיזם (כמו בהינדואיזם, בצורות מסוימות של בודהיזם ובדתות אחרות), שכן צורה דתית כזו, מעצם הגדרתה, כרוכה ברצונות רבים מתחרים.

---

[38] או לשקול אותם מחדש – שכן הגבתי על נושא זה ברבות מעבודותיי הקודמות. כאן, אני מבקש להביא הבהרות נוספות.

אם לשם קיצור נתייחס לישויות הנדון כישויות בעלות רצון חופשי (מכיוון שכוח זה מניח מראש תודעה ומרמז על הערכה), מה שאנו רוצים להדגיש כאן הוא **שצדק מסוים הוא בלתי נמנע בעולם עם רצונות מתחרים** [39]. בעולם ללא רצון כלל, אין צדק ואין צדק. בעולם שבו רק לאלוהים יש רצון, יש רק צדק ואין צדק. רק בעולם כמו שלנו מתרחש צדק - ואכן, צדק חייב להתרחש בו מדי פעם.

ברגע שמבינים עיקרון זה, קל הרבה יותר לקבל רגשית את קיומו של אי צדק. קיומו של אי צדק בעולם אינו נובע מכך שהעולם בנוי בצורה גרועה או מנוהל בצורה גרועה - אלא הוא *בלתי נמנע הגיוני* בהתחשב בקיומן של ריבוי ישויות מתחרות בעלות כוחות מודעות ורצון מוגבלים.

בהינתן שאלוהים ברא את העולם ואותנו בתוכו, הוא לא היה יכול לברוא אותו אחרת. כדי לתת לנו כוחות רצון מסוימים, עליו להימנע מלהפעיל את מלוא כוח רצונו (כל יכולת). רצון חופשי פירושו להיות מסוגל לעשות טוב או רע - כלומר, לא לעשות את הטוב שאדם צריך לעשות, מדי פעם; ואפילו לעשות את הרע שאסור לעשות , מדי פעם. גם אם אנשים מסוימים היו עושים תמיד רק טוב, קיימת סבירות גבוהה שאנשים מסוימים מדי פעם יעשו רע או לא יעשו טוב, או פשוט יעשו טעויות.

הדבר נכון באותה מידה גם במערכת אמונה נטולת אלוהים (שאנשים רבים מעדיפים כיום). בעולם מכניסטי ברובו המכיל כמה ישויות בעלות כוחות רצון חופשיים מסוימים, ישויות כאלה לא צפויות לפעול תמיד בצורה מועילה לחלוטין. יש אנשים שלפעמים באופן בלתי נמנע, באמצעות שיפוט שגוי או רצון רע, יגרמו נזק לעצמם או לאחרים, באופן שאין לו קשר רציונלי ו/או פרופורציה למעשים קודמים.

"הימנעות זו", יש לציין, היא עובדה *סטטיסטית* , שאינה מרמזת על דטרמיניזם (אחרת, לא היינו יכולים להתייחס באופן הגיוני לאירועים

---

39 המילה "רצון חופשי" כרוכה במשמעות של יתירות. פעולה שאינה חופשית לא תכוון כ"רצון" – אלא כ"אירוע" מכניסטי. רצון נקרא חופשי רק כדי להדגיש עובדה ברורה זו. לכן, רצון ורצון חופשי הן מילים נרדפות.

כאלה כמעשי רצון). עם זאת, הכוונה כאן אינה לצמצם את כל האירועים בחיי האדם למזל. זוהי רק הכחשה שיכול להיות צדק *אוניברסלי אוטומטי*. בעולמנו, ולהכיר בכך שאי צדק מסוים חייב להתרחש, מתוקף מורכבותו של אותו עולם. אין זו אמירה שהכל אינו צודק, אלא רק אמירה שצדק ואי צדק כאחד מתרחשים.

ואכן, כך אנו רואים את העולם בשכל הישר, כתערובת של שניהם. בדיוק מסיבה זו יש לנו מושגים של צדק ואי צדק כאחד. בהינתן עובדה אמפירית, עולות שתי שאלות.

השאלה הראשונה היא: גם אם *נראה כי אי צדק* מתרחש בטווח הקצר - האם הצדק לא *יושבת בהמשך החיים או בחיים שלאחר המוות* ? הנחה כזו היא הנחת יסוד של דתות רבות. בהינדואיזם ובבודהיזם, קיימת אמונה במערכת טבעית של "קארמה" - שבאמצעותה כל מעשה טוב או רע מתוגמל *באופן אוטומטי* בסופו של דבר (בחיים אלה או בימים מאוחרים יותר). ביהדות, בנצרות ובאסלאם, קיימת אמונה דומה בגמול או עונש עתידיים, אלא שהם תלויים *ברצון* האל, אשר עשוי לבחור לעכב ברחמים גמול.

במקרה האחרון, התנהגותו של אלוהים כלפינו נתפסת כתלויה *בהתנהגותנו המאוחרת יותר (חרטה, חזרה בתשובה וכו'), ובתפילותינו* . קיימת גם, במידה פחותה, בכל הדתות הללו, דוקטרינה לפיה אדם אחד עשוי לפעמים לקחת על עצמו את סבלם של אחרים וכך להקל מעט על משאם. בהקשר זה, נחשב שימושי בדתות מסוימות להפנות תפילות לקדושים [40].

במישור חילוני יותר, המודעות לכך שצדק אינו אוטומטי וכי חלק מהעוול הוא בלתי נמנע מולידה מאמצים פרטיים וציבוריים לתיקון. אנשים

---

[40] אף אחד ביהדות לא מתפלל לאנשים חיים או מתים (למשל משה רבנו או איזה רבי). כמו כן (למיטב ידיעתי) באסלאם (הם לא מתפללים למוחמד). אבל תפילות לאנשים קדושים ולאנשים הנחשבים לאלים בהתגלמותם נפוצות בדתות אחרות: נוצרים מתפללים לישו או למרים, בודהיסטים מתפללים לבודהות או בודהיסטוות, והינדים אפילו מתפללים לגורואים בשר ודם שלהם.

לפעמים מתגמלים מעשה טוב או נוקמים על עוול שבוצע על ידי מישהו אחר. חברות בדרך כלל מקימות מערכות משפט מורכבות, כדי להבטיח שחלק מהעוולות המתרחשות יפוצו בצורה כלשהי.

שימו לב היטב: אם היינו מאמינים שצדק טבעי ו/או צדק אלוהי מבטיחים גמול הולם על כל מעשים טובים ורעים, לא הייתה טעם במעשי צדק אנושיים או במערכת צדק חברתית. להיפך, התערבות כזו מצידנו עלולה ליצור בלבול. דווקא משום שאנו מבינים שצדק הוא, לפחות בחלקו, אחריות מוסרית אנושית, אנו בוחרים חברי פרלמנט לחוקק חוקים, וממנים שופטים ומשטרה ליישום חוקים אלה.

זה מוביל אותנו לשאלה השנייה: *מה לעשות בנוגע לאי צדק?* מנקודת מבט של התפתחות רוחנית, כמובן חיוני לדרוש *מעצמך צדק מקסימלי* (כלפי עצמך וכלפי אחרים). יש גם לעזור לאחרים להשיג צדק, בכל עת ובמידה האפשרית. אבל לצפות לצדק מתמיד ומלא, או גרוע מכך לדרוש אותו, *מאחרים* (כלפי עצמך) זה לא חכם במיוחד; זה לגזור על עצמך סכסוך וסבל מיותרים.

יש להתעלם ככל האפשר ממעשיהם הרעים של אחרים כלפי עצמו, ולהמשיך הלאה. להסתבך בדאגות כמו נקמה זה בזבוז זמן יקר, הסחת דעת ממטרות רוחניות חשובות יותר. יש להבין את טבעו ה"סמסארי" של העולם הזה שאנו נמצאים בו: הוא בנוי כך שאי אפשר לקוות לצדק של 100% בתוכו. לכן, עדיף לקבל את הדברים כפי שהם, ולקחת את הדברים בקלות, ככל האפשר. אפשר לאמן את עצמו להיות "מעל הכל" - ולהפוך לחסין יחסית.

כמובן, במקרים מסוימים יהיה זה לא בסדר ואף אובדני לקבל עוול. לדוגמה, לא יהיה זה חכם (למען אחרים, אם לא למען עצמך) לאפשר לדיקטטורה רצחנית להמשיך את דרכה. מצד שני, לעתים קרובות נובעים עצבינו מקנאה או מתשוקה מוגזמת. לדוגמה, אדם עלול להתעצבן על כך שאינו מקבל משכורת גבוהה כמו עמיתיו לעבודה. לכו בדרך השביל.

מילה אחת על מושג ה"צדק החברתי" מתאימה כאן. מושג זה מבוסס על הרעיון הנטורליסטי שכל בני האדם נולדים "שווים", וההקשר שאליו הם נולדים (גנים, משפחה, סביבה חברתית, עושר וכו') הוא עניין של *מזל טוב או רע*. ניתן לפרש זאת כתפיסה חומרנית יחסית, שפחות מודגשת על ידי אנשים המאמינים בקארמה או בניהול אלוהי. אך אין בכך כדי להכחיש זאת.

לעיתים קרובות, נכון שאנשים הדורשים צדק חברתי (כלומר, בעיקר שוויון כלכלי) פשוט מקנאים ומעוניינים להשיג הטבות שלא הושגו. מצד שני, נכון ש"כולנו בעולם הזה ביחד" ואנחנו יכולים, במאמץ מושכל, להפוך אותו לעולם עם מקסימום הזדמנויות ומינימום סבל לכולם. זוהי הנחת היסוד האמיתית לצדק חברתי: בסופו של דבר הוא טוב לכולם. עזרה לאחרים אינה מרוששת את בעלי העושר, אלא מעשירה אותם על ידי שיפור העולם שסביבם ובתוכם.

12. סְלִיחָה

לא תמיד קל לסלוח לאלה שגרמו לנו נזק מוחשי או משוער. עם זאת, סליחה כלשהי נראית בנסיבות רגילות נבונה, אם רוצים להימנע מסבכים בזבזניים. לכן, כדאי להרהר בנושא זה. סליחה פירושה הימנעות מדרישת פיצוי על נזק שנגרם; או שוב, הימנעות מחיפוש נקמה.

סליחה משתנה בסוגיה, בהתאם לגישתו של הקורבן כלפי העבריין:

- לא מעניש מישהו שמאמינים שהוא אשם.
- או ש"מבינים" את האשם, רואים בו או בה במידה מסוימת פחות אשמים ממה שהוא או היא נראים במלואם.
- או שאדם מוכן לוותר על שיקול דעת, להגיע אפילו רחוק יותר עד כדי לתת לעניין להישמט ולשכוח ממנו לחלוטין.

סליחה יכולה ללבוש צורות שונות:

- *חנינה על תנאי* : זו אינה סליחה ללא קבלת התנצלות כנה לפחות, הודאה באשמה והבטחה לא לחזור על העבירה, כדי שלא יתפסו מישהו כ"פראייר" ו"ידפוק" אותו שוב.

- *סליחה ללא תנאי* : זוהי סליחה חן, שאינה תלויה בסימן מוקדם של חרטה מצד העבריין, בהתחשב בכך שחן כזה עשוי בסופו של דבר לגרום למצפונו להבין את הנזק שנגרם ואת החוב החייב.
- *סליחה פרגמטית* : התעלמות מהעבירה, מעבר לדברים אחרים. משמעות הדבר עשויה להיות הימנעות מהעבריין מאותו רגע ואילך, או חידוש האינטראקציות איתו כאילו דבר לא קרה. ניתן לנקוט בגישה כזו מתוך צורך מעשי; או כדי לא להישאר חסומים על ידי שנאה, ולנטוש את העניין כדי להשתחרר ממנו רגשית.

אלו הם כמה היבטים של סליחה ומניעים נפוצים בנוגע אליה. שימו לב שסליחה אינה בהכרח שוכחת. גם כאשר אדם סולח, הוא עדיין יכול להישבע לא לשכוח, כדי לא להיות קורבן שוב. במקרים כאלה, הוא נשאר ערני מפני סכנה מוכחת, מוכן מעתה ואילך להגן על עצמו.

בהקשר זה, ראוי להתבונן באמירה הנוצרית "סלחו להם, כי אינם יודעים מה הם עושים" . מניע כזה לסליחה עשוי להיחשב [41]כסותר את עצמו, במידה שסליחה מניחה אחריות מסוימת, אשר מניחה פעולות שהיו במידה מסוימת רצוניות ומודעות - אם הן היו לחלוטין לא מודעות ולא רצוניות, אין על מה לסלוח, כלומר מושג הסליחה אינו *ישים* . עדיין ניתן לומר באופן עקבי "אל תכעסו, כי אינם יודעים מה הם עושים"; שכן ייתכן בהחלט לכעוס על תופעה טבעית ולבקש להרגיע את כעסו, למרות שאין למי להתמרמר או לסלוח לו. כמובן, עקבי גם לומר: "סלחו להם, כי הם *בקושי* יודעים מה הם עושים", תוך מרמז על מעט מודעות עצמית - אך יש לשקול עד כמה "הם" בחרו להיות כל כך לא מודעים. אך בכל מקרה, אין לסלוח על ידי הטעיית עצמך לעשות זאת.

---

[41] כפי שאני זוכר, ישוע אמר זאת נגד היהודים או הרומאים שהיו מעורבים בצליבתו, איפשהו בתנ"ך הנוצרי. אירוע דרמטי זה שימש, למרבה הצער, במשך מאות שנים כתירוץ לגנות את "היהודים" באופן כללי. כלומר, ההצהרה "סלחו להם" פורשה באופן פרדוקסלי כקריאה *לא* לסלוח!

סליחה היא בדרך כלל הדרך הנבונה ביותר, משום שכעס ושנאה הם התקשרויות, כלומר חולשות. אסור לתת לאויב להחזיק בך את האחיזה הזו - כלומר להחליש אותך ולגרום לך לסטות משלווה ואצילות. זה גרוע מספיק שנעשה לך עוול; עדיף לא להחמיר את המצב עבור עצמך על ידי היצמדות יתר על המידה לאירוע. לתת לזה לעבור, ככל האפשר. עם זאת, ישנם פשעים בלתי נסלחים ויהיה זה פשע לסלוח עליהם. לפעמים, אדם מסרב להתערב בענישת אשמה, מתוך עצלות או אנוכיות. לאחר מכן הוא יורד לתמיכה ברלטיביזם מוסרי או בחוסר מוסריות, כדי להצדיק את חוסר המעש. לא, על האדם למלא את אחריותו במצפונו, היכן שרלוונטי. לכן, אל תהיה חמום מוח או אדיש, אלא מצא את האיזון הנכון בין רחמים לצדק.

מדיטציה דורשת ומייצרת סליחה. אי אפשר להתקדם רחוק במדיטציה אם לא מוכן "לשחרר" חוויות לא נעימות. כמו כן, ככל שמתקדמים יותר במדיטציה, כך יש פחות חוויות לא נעימות בעלות עניין או חשיבות. ההשפעה הנפשית של אירועים שליליים פוחתת, כך שהם נראים פחות שליליים ולכן, כאשר הם רלוונטיים, קלים יותר לסליחות.

סליחה כללית . לבודהיסטים יש מושג של " *מטה* ", המדגיש אהבה וחמלה אוניברסליות - אפילו כלפי אויבים, אפילו כלפי אנשים שביצעו פשעים גדולים. זהו כמובן מושג של סליחה מוחלטת, מיידית וללא תנאי. הרעיון הוא שבאמצעות אי-התקשרות כה נדיבה לשנאה ולנקמה, אדם הופך להיות מסוגל לשנות אנשים לטובה וליצור שלום. נטען שאם נאחזים בטינה, הוא רק ממשיך את ספירלת האלימות.

קשה לי להסכים לגישה כזו, שבעולם המבולבל מבחינה מוסרית של ימינו משמשת יותר ויותר כהצדקה לפסיביות כלפי עוול. זוהי סוג של גישה הפוכה שמציבה נאצים וציידי נאצים - או טרור פלסטיני והגנה עצמית ישראלית - באותו מישור מוסרי. התוצאה הסופית של רעיון בודהיסטי זה היא שקורבנות ננזפים על תלונות או הגנה על עצמם, ותוקפיהם נסבלים ומפוזרים לא משנה כמה חמורים פשעיהם.

הרשו לי לפקפק בכך שגישה כזו יכולה להוביל לשלום עולמי, או לשלום חברתי, או לשלום פנימי. זוהי, במקום זאת, נוסחה להתאבדות ולאנרכיה מוחלטת; יש לאכוף צדק ברמה מסוימת, אחרת חוסר הצדק ייאלץ לשלוט. בכך שאנו לא מצליחים להתנגד לפשע, אנו מחלישים את הקורבנות התמימים והופכים אותם לפגיעים יותר ויותר , ואנו מחזקים ומעודדים בריונים. הצדק חייב להיות מהיר ותקיף, כדי להבהיר לכל הפושעים הפוטנציאליים שאין רווח בהתנהגותם האנטי-חברתית, וכך להגן על החפים מפשע ככל האפשר.

באשר לחמלה האוניברסלית המצופה על ידי הבודהיזם, אני תוהה האם הוגן לתאר אותה כמעלה רמה. אם נבחן את המוטיבציה המעורבת במתרגל האינדיבידואלי, אשר במדיטציה מאמן את עצמו לסלוח ולאהוב את אויבו, או כל מי שהוא תופס כרשע, נראה כי: בתקווה להשיג התעלות רוחנית אישית או שחרור, הוא מוכן להיות אדיש לסבלם של קורבנותיהם של פושעים, או אפילו לפנות אליהם בצורה ידידותית. ניתן לתאר זאת בצורה הטובה ביותר כהתחמקות אנוכית או מכירה.

עם זאת, אם נמנע מקיצוניות, 'מטה' בהחלט ראויה לשבח. ניתן לטפח חסד כמעט כללי על ידי הרהור בעובדה שכולנו נמצאים יחד בעולם הקשה הזה (סמסרה). כולנו מסכנים שנחתו כאן פתאום , מבלי לדעת מאיפה ומתי. זהו גורלנו המשותף. לחלקנו אולי נראה שיש גורל טוב יותר, אך כולנו חווים קושי מסוים. אסור לשפוט יותר מדי. אולי אם הייתי נולד וגדל במקומו של האדם האחר הזה, הייתי יוצא גרוע יותר ממנו או ממנה.

13. פעולות ותגובות

תוצאות המעשים . לכל מעשי האדם יש איזושהי תוצאה; זה ברור מאליו ואינו פתוח לוויכוח. עם זאת, מתעוררים דיונים בשאלה האם למעשינו תמיד, בהכרח, יש השלכות צודקות (לטוב או לרע, לפי העניין), או שמא יש להן השלכות לא צודקות או לא צודקות (כלומר, יותר או פחות ממה שמגיע לנו).

על פי תיאוריית ה"קארמה" של הבודהיזם (ואף של ההינדואיזם), צדק מובטח באופן טבעי למדי. פעולות גורמות באופן אוטומטי לתגובות סימטריות בסופו של דבר, אם כי ייתכן שסוכן הפעולה (כלומר, עושה המעשה) יצטרך להתגלגל מחדש לאחר המוות כדי לקבל את מכת השוט (כלומר, כדי ש"חוק הקארמה" יתקיים). אך הבודהיזם לא תיאר בבירור את תהליך הגלגול הנשמות הזה, וגם לא סיפק ראיות אמפיריות משכנעות לכך (מעין הדגמה של המשכיות בין גלגולים לכאורה). שימו לב שבסופו של דבר אין רחמים מובניים בתפיסה זו, אולי למעט הרחמים שבני אדם בודדים [42]עשויים לבחור להפעיל.

---

[42] או עמיתיהם הנאורים יותר, כלומר בודהות, בודהיסטוות או *דוואות* ("אלים").

ביהדות (ובדתות דומות), צדק מובטח בתנאי על ידי התערבות אלוהית. אלוהים רואה את המעשה הרשע ומגיב אליו כרצונו, בצדק קפדני או ברחמים. תפיסה זו יכולה להיות או שאלוהים תמיד לוקח אחריות מלאה על הקשר (כך שבלעדיו למעשים אנושיים לא יהיו השלכות הכרחיות), או סביר יותר שהוא יזם תהליך צדק טבעי של פעולה-תגובה שהוא עשוי לעקוף לעיתים ברחמים. כאן, אם כן, התגובות למעשינו אינן מתוכנתות מראש (או לא לחלוטין), אלא תלויות בהחלטה אד-הוק של אלוהים כל מקרה לגופו. ברור שהחלטות כאלה כרוכות במידה מסוימת של בחירה מכוונת מצדו, אחרת הן לעולם לא היו גורעות ברחמים מהצדק.

ביהדות, כמו בבודהיזם, החשבון האתי עשוי להסתיים בחיים הנוכחיים - או שייתכן שיהיה צורך לטפל בו בעולם הבא. שכן נראה אמפירית ברור שלא כל החשבונות מסודרים בחיים הנוכחיים, אחרת לא היינו מקבלים את הרושם שחלק מהאנשים הרעים לפעמים יוצאים מזה עם הרע ואף נהנים מיותר ממה שמגיע להם, וחלק מהאנשים הטובים סובלים שלא בצדק או נותרים ללא תגמול על מעשיהם הטובים. לכן, שני קווי החשיבה נוטים להסכים על קיומם של "גן עדן" ו"גיהנום" כלשהו לאחר החיים הנוכחיים. אלה יכולים להיות מקומות נפרדים, או שהם עשויים לאפיין רק תנאים ספציפיים של לידה מחדש בתוך אותו עולם.

שלישית, כמובן, ישנה הפילוסופיה של הנטורליזם, המבוססת על הערכה ריאליסטית של תופעות אמפיריות ברורות מבלי להניח דבר מעבר להן (כלומר, גלגול נשמות מעורפל ולא מוכח, שלא לדבר על התערבות אלוהית). השערה זו גורסת שמעשים טובים או רעים אכן משפיעים לעיתים על היקום ונספגים בו, מבלי להועיל או לפגוע בדומה לעושה. השקפה זו אמינה גם מבחינה לוגית, אם כי הכי פחות מספקת את תחושת הטוב והרע הטבעית שלנו. זוהי (אני מניח) ההשקפה שמחזיקים רוב האנשים במערב כיום.

איני יכול להעמיד פנים שאני קובע באופן הגיוני אחת מהשקפות אלה תוך התעלמות מהאחרות. כולן תיאוריות, כולן במידה מסוימת מבוססות על

עובדות וכולן כוללות הצעות החורגות באופן אינדוקטיבי מעבר לעובדות אלה. מי יכול לומר בוודאות איזו מהן נכונה מבחינה אובייקטיבית? עם זאת, אני יכול, בהד של "הימור" של פסקל, לומר שאנשים שמתעלמים מהאזהרה היהודית או הבודהיסטית מפני גמול בסופו של דבר אם לא נעשה את הדבר הנכון ונמנע מרע, *עלולים* בסופו של דבר למצוא את עצמם במצוקה קשה. באופן יחסי, לא מסתכנים הרבה באי בחירה בתזה הנטורליסטית - ה"הפסד" היחיד הוא חוסר היכולת לעשות מה שרוצים או לא - לעשות מה שלא רוצים, כלומר טווח מוגבל יותר של פעולות אפשריות.

בהתבסס על נימוק זה, נראה חכם לפעול כאילו קיים צדק (כלומר, למרות שלא ניתן להוכיח בוודאות (אותו), ולעשות טוב ולהימנע מעשיית רע. יתר על כן, נראה חכם לקוות ולהתפלל לרחמי האל (שוב, גם אם אין ערובה לכך). אחרת, אם נחזור על כך, עלולים בסופו של דבר להיתקל בהפתעות לא נעימות.

מושג הקארמה . מושג הקארמה הבודהיסטי (וכמו כן ההינדי) אינו עקבי ואינו מושלם במובנים שונים.

ראשית, זה מניח עולם שקיים לנצח, כך שלכל אירוע בחייו של אדם יש תקדים קרמתי בחיים קודמים ברגרסיה אינסופית. אבל זה סותר את הרעיונות המודרניים באסטרונומיה ובביולוגיה, לפיהם לעולם החומרי יש התחלה בלתי מובחנת (קווארקים או קודם לכן) ולחיים יש התחלה (על פני כדור הארץ לפחות, לפני כארבעה מיליארד שנים). הבודהיסטים עשויים כמובן להשיב שהתחלה לכאורה כזו היא המשך בלבד של קיומים בעולמות חומריים קודמים או של קיום/קיומים רוחניים טהורים קודמים.

למעשים *אכן* יש השלכות, אך אולי אלה לא תמיד "צודקות" במיוחד (לכאורה). ההשערה שלמעשים תמיד יש *בסופו של דבר* השלכות צודקות כרוכה במעשה של אמונה. זהו ניסיון להפוך את העולם ל"סביר" יותר,

ניסיון שלפעמים מייצר רק אכזבות ואכזבות כואבות. עלינו להיות כנים ומוכנים לקבל שהטבע לכאורה צודק לפעמים, אך *לא* תמיד כך. ניתן למתן תצפית לא נעימה זו באמצעות תיאוריה קארמית (או מונותאיסטית), אך ברמה האמפירית היא בלתי ניתנת לערעור ומומלץ לזכור אותה.

לאחר מכן, יש לקחת בחשבון שמבחינה לוגית חייב להיות פשע *ראשון* (תוקפנות, או כל דבר אחר), וקורבן *תמים* של אותו פשע ראשון. כי אם אנו מאמינים ברצון *חופשי* , הפשע הוא בחירה מיותרת , *ויש מאין* , והקורבן שלו חף מפשע. אם אנו טוענים שהקורבן נמצא בצד המקבל משום שהוא (או היא) ביצע את אותו פשע או פשע דומה בעבר (בגלגול זה או בגלגול קודם) - אנו אומרים למעשה שהוא *אינו* חף מפשע, אך *מגיע לו* להיות קורבן הפעם. עלינו לברך את הפושע על ביצוע מעשה צדק, הענשת אדם רע, סגירת המעגל הקארמתי (באופן בלתי נמנע, על פי הנחת היסוד הקארמית). לפיכך, התיאוריה הקארמית הופכת קורבן לפושע ואת הפושע האמיתי לאוכף צדק!

יתר על כן, הפושע האמיתי לא יכול להיות ראוי לקארמה רעה בהמשך על מעשיו (מכיוון שזה היה למעשה מעשה "צודק"), בין אם בחר בפעולה מחופש ובין אם נדחף לעשותה באופן דטרמיניסטי (מכוח החוק הקארמתי האוניברסלי). הוא מזוכה במידה רבה. לכל היותר, ניתן להאשים אותו במניע הלא הולם שלו. במקרה כזה, מעגל הקארמה האינסופי נקטע; כלומר, אין סיבה לצפות שהוא יהיה בתורו קורבן בהמשך . זוהי *חוסר העקביות הטבועה* בנקודת המבט של הקארמה הנצחית - היא מבטלת את עצמה באופן הגיוני. המושגים של קורבן/פושע רלוונטיים *רק* בהקשר של דוקטרינת רצון חופשי. המושגים נגנבים בהקשרים אחרים.

לדעתי, ישנם *קורבנות* פשע חפים מפשע באמת, אירועים ראשונים של פשע, ופושעים אשמים באמת. להסביר *את* הפשע באמצעות השקפות קארמתיות/דטרמיניסטיות פירושו למעשה להאשים ללא כל ראיות (כלומר, "עקרונית") את הקורבן בהיותו פושע לשעבר (ובכך לשלול ממנו את כבודו כקורבן) ולשבח את הפושע על עשיית צדק ביעילות. ההסבר

המוצע יוצר בלבול: הוא הופך את תפקידי הגיבורים. זוהי נקודת מבט אידיאולוגית ולא הוגנת בעליל.

אנו יכולים להניח שתורת הקארמה הוצגה כהסבר, כדי לנחם אנשים המומים מהעוול של תוקפנות פיזית, ואירועים דומים אחרים בעולם. ברור שיש בה "גרגר של אמת": אכן ישנה " קארמה", במובן שחלק מהפעולות האנושיות לכאורה טומנות בחובן *השלכות שהן מוצדקות באופן מספק (* לטוב או לרע) בעינינו. הבעיה היא *שלא לכל* המעשים האנושיים יש באופן ברור השלכות הולמות כאלה; לחלקן לכאורה יש השלכות לא הולמות, ניטרליות או סותרות את הציפיות/דרישות האתיות. לפיכך, לא ניתן להוכיח את התאוריה באופן אינדוקטיבי על ידי הכללה, אלא רק במקרה הטוב על ידי אדוקציה.

אנו יכולים גם להתנגד לאוניברסליות של ההסבר הקארמי על ידי ציון שלא כל סבל נובע מקורבנות *על ידי מישהו אחר* . משמעות הדבר היא שאיננו יכולים להטיל את האשמה על פשע *דומה* של הסובל, כפי שמרמז. אני מתייחס כאן לתאונות ואסונות טבע (למשל רעידות אדמה, מגפות, רעב וכדומה). מכיוון שבמקרים כאלה אין (בדרך כלל) שום פעולה אנושית בשורש *האירוע* , ואכן (שוב, בדרך כלל) שום פעולה אנושית לא הייתה יכולה למנוע אותם, איננו יכולים לבסס קשר *סיבתי* ולטעון שהאירוע הלא רצוי התרחש *משום* שהקורבן היה ראוי לכך (ועוד פחות שניתן להסיק שהקורבן היה ראוי לכך משום שהאירוע התרחש!).

תיאוריה קרמית תצטרך לטעון לאקווילנטים, כלומר לחשב סוג של שער המרה או חליפין, בין מעשים אנושיים מסוימים לבין תאונות ואסונות טבע שונים. סיבוכים תיאורטיים סבוכים כאלה גורמים לכך שתיאוריה קרמית חסרה דיוק טכני (כלומר, היא אינה מפורטת מספיק, כנדרש על ידי האפיסטמולוגיה) וקשה מאוד לאמת אותה. יתר על כן, עלינו להסתכל לא רק על אירועי טבע *רעים* , אלא גם על אירועי טבע *טובים* - וכיצד נקבע שמישהו שהטבע דאג לו היטב ראוי לכך?

14. נספח 1 מספרים עגולים בסטטיסטיקה של התורה

רשימת מספרים . הדברים הבאים עוסקים בשכיחותם הכמעט מוחלטת של מספרים עגולים בסטטיסטיקות אוכלוסין בתורה, שלא לדבר על הקשרים אחרים. ייתכן שזוהי רשימה שאינה ממצה, הלקוחה מספרי שמות ובמדבר.

מטרת הרשימה הנוכחית היא להראות שמספרים עגולים הם הכלל (למעט יוצא מן הכלל אחד) בספירות של אנשים בתורה. כלומר, המספרים המפורטים כאן (49 מקרים, כולל הסכומים המופיעים בטקסט) מסתיימים בדרך כלל במאות אלפים (2 מקרים), אלפים (5 מקרים), או מאות (31 מקרים), או חמישים (6 מקרים), או עשרות אחרות (4 מקרים), ורק מקרה אחד ביחידות.

שכיחותם הכמעט מוחלטת של מספרים עגולים מפתיעה מאוד, שלא לומר מחשידה. היא מרמזת שהמספרים אינם אמפיריים, אלא ניחושים או הערכות גסות או נתונים מעוגלים במכוון או המצאות גרידא. עד היום לא

מצאתי את השאלה שנשאלה או הסבר שהוצע בפרשנויות . אי-הבחנה או היענות כזו היא בעייתית בפני עצמה.[43]

פירושים רבניים גם הם לעתים קרובות במספרים עגולים, אך אלה בדרך כלל מיועדים בגלוי כקירובים. עם זאת, ברוב הסטטיסטיקות המפורטות כאן, ככל הנראה הכוונה היא לספירה מדויקת. פירושים מסורתיים מפרשים אותם כך, ומתעקשים שזה מראה שאלוהים מתעניין בכל אדם[44]ופרט . לכן קשה להניח שמשה כתב מספרים משוערים מסיבה כלשהי (אלא אם כן נטוש פירושים כאלה).

בשמות יב:לז – פרשת בו:

"גברים הולכים רגלית, מלבד ילדים".

600,000. אוֹדוֹת

זה מצוין במפורש כמספר גס: "בערך" (*ke-*). לא צוין כיצד הגיע למספר זה.

מתודולוגיה ניתנת בשמות ל':11-15 עבור מפקדי אוכלוסין מדויקים יותר. כל אדם שיש לספור יתרום חצי שקל (או ' *בקעה* '), ולאחר מכן הסכום הכולל יוכפל בשתיים. [45]מתודולוגיה זו מאושרת על ידי הפרקטיקה בפועל בשמות ל':25-26, שם מצוין הסכום הכולל בכסף.

---

[43] כפי שנראה בהמשך (כפי שגיליתי לאחר כתיבת רוב המאמר הזה ופרסומו באינטרנט), השאלה אכן נשאלה בעבר, הן על ידי רבנים והן על ידי אנשי אקדמיה, והוצעו תשובות שונות, אותן אציג ואעריך.

[44] ראה הערת רש"י לנ"מ. 1:1, בהמשך. כמו כן, למשל *חידושי הרים* .

[45] שימו לב ששיטה זו הייתה ישימה רק לגבי שבטים שאינם לוי, שכן האחרון לא היה חייב בתרומות כספיות כאלה, ויתרה מכך, אפילו ילדים בו נספרו. ראו עוד על כך בהמשך.

לא צוין כמה זמן לקח לבצע מפקד אוכלוסין כזה. *סביר להניח שניתן* היה לבצע אותו תוך יום או פחות, אם היה מאורגן היטב. כל אדם שהיה צריך להיספר יכול היה למסור את מטבעו לראש קבוצה קטנה (נניח, של מאה איש), ואז כל אחד מראשי הקבוצה הזו יכול היה למסור את מטבעותיו לראש קבוצה גדולה יותר (נניח, של אלף איש), אשר בתורם היו לוקחים את המטבעות לנקודת האיסוף המרכזית. שם הם היו מצהירים על סך המטבעות שנאספו תחת אחריותם, וסכום כולל היה מחושב. אם אכן כך נאספו המטבעות, ניתן היה לצפות שסכום זה יהיה מדויק במדויק.

באקס. 32:28 – פרשת כי תשא:

"... נפלו מן העם ביום ההוא" בידי הלוויים (לאחר פרשת עגל הזהב):

אוֹדוֹת 3,000 אֲנָשִׁים.

זה נאמר במפורש כמספר גס: "בערך" (כ-). בהמשך כתוב "וְהִכָּה ה' אֶת-הָעָם כִּי עָשׂוּ אֶת-הָעֵגֶל..." (שמות לב, לה), אך לא צוין מספר, והפרשנים (למשל, הרמב"ן) אינם בטוחים שמשמעות הדבר היא שנהרגו יותר אנשים. רש"י על שמות לא, יח מרמז שאירועים אלה התרחשו בי"ז בתמוז[1] או זמן קצר לאחר מכן.

באקס. 38:26 – פרשת פקודי:

גברים "מגיל 20 ומעלה".

סַך 550'603.
הַכֹּל

התורה נותנת לנו את המספר הכולל הזה ללא חלוקה לשבטים כמו בספר במדבר, שימו לב; אולי זה מרמז שלא נעשו הבחנות שבטיות, אלא רק הסכום הכולל שנבדק. בכל מקרה, הסכום הכולל אושר בטקסט בפסוק

הקודם (פסוק 25), שם נאמר "כסף הפקדים מהקהל" היה מאה כיכר ו 1775- שקלים (של המקדש).[46]

הפרשן רש"י אומר לנו בהקשר שכישרון אחד שווה ל-3000 שקלים כאלה; לפיכך, כמות הכסף התאימה ל-603,550 תורמים של מחצית השקל. שימו לב לחישוב זה, יש לציין כי הוא מאשרר היטב את הרעיון שמספר הגברים הכולל שניתן כאן נועד להיות מדויק, שכן לא יעלה על הדעת שכמות הכסף לא דווחה במדויק. לכן מובן שרש"י לא הציע הערה על עגולות המספר: הוא כנראה ראה בו מדויק. זוהי משמעות הערתו לבמדבר א', א' (המוצגת בהמשך), שמפקד אוכלוסין זה היה הדגמה של אהבת האל לישראל - אלוהים רצה להראות את התעניינותו בכל יהודי ויהודי.

ראוי לצטט כאן את פירושו המלא של רש"י לבמדבר א', פסוק א':

כי יקרים הם [היהודים] *לפניו* [לפני ה'] *, הוא סופר אותם כל העת. בצאתם ממצרים ספר אותם* [שמות יב, לז] *; ובנפלם מפני עגל הזהב ספר אותם לדעת את מספר הנותרים* [שמות לב, כח] *; בבא לנוח שכינתו עליהם ספר אותם* [שמות לח, כו] *; ביום הראשון של ניסן הוקם המשכן, וביום* הראשון *של אייר ספר אותם* [במדבר א, א] .

---

46 שאלה שעולה כאן בראש היא: מהיכן הגיעו כל מטבעות הכסף הללו, בני מחצית השקל? האם הם הוטבעו בסיני לפני מפקדי האוכלוסין הללו, או שהובאו ממצרים - ובמקרה האחרון, מי טבע אותם שם ובאיזה הקשר? שאלה זו משפיעה במידה מסוימת על אמינות הנרטיב. נוכל לשאול עוד האם בכלל היו קיימים מטבעות בזמן יציאת מצרים (באופן מסורתי, 2448 לפנה"ס). על פי ממצאי ההיסטוריונים עד כה, שומרים ומצרים השתמשו במטילי כסף וזהב במשקל קבוע ככסף כבר באלף הרביעי לפנה"ס, והשקל כמדד למשקל היה קיים במסופוטמיה כבר בסביבות שנת 3000 לפנה"ס - אך המטבעות הראשונים שהוטבעו באזור הים התיכון מתוארכים לסביבות שנת 650 לפנה"ס בלידיה, אם כי ייתכן שהיו מטבעות מוקדמים יותר בהודו או בסין.

סוגריים שלי. עם זאת, שים לב שמספר הניצולים בפועל מיד לאחר חטא עגל הזהב אינו ניתן בשמות לב. פירוש של סיפת *חכמים* מסביר זאת על ידי הצבעה על ניסוחו של רש"י כ"מספר הנותרים", ומרמז שהמספר ניתן לחישוב (על ידי חיסור של לפחות כ-3,000 מתוך כ-600,000) ולא ידוע על ידי ספירה.

ב-Num. א' 47-20 (אושר ב' 1-33) – פרשת במדבר:

"כל זכר מבן עשרים שנה ומעלה, כל יוצא צבא", "אך הלוויים... לא נספרו ביניהם" (יהוה).

	ילדי ראובן	500'46
	ילדי שמעון	300'59
450'151 דרום	בני גד	650'45
	בני יהודה	600'74
	בני ישששכר	400'54
400'186 מזרח	בני זבולון	400'57
	בני אפרים	500'40
	בני מנשה	200'32
100'108 מערב	בני בנימין	400'35
	ילדי דן	700'62
	ילדי אשר	41,500
600'157 צפון	בני נפתלי	400'53
סַך הַכֹּל	בני ישראל, חוץ מלויים.	550'603

שימו לב לסיום יוצא הדופן של הגדים ב-50, כאשר כל שאר השבטים מסתיימים בכפולות של 100. מפקד אוכלוסין זה התרחש ב"ראשון לחודש השני בשנה השנייה לצאתם מארץ מצרים" (במדבר א', א'). לדברי אבן עזרא וספורנו, מטרת המפקד הייתה "לעשות סידורים למחנות ולצעדת העם"; הם גם מציינים כי "סידורים אלה היו צריכים להסתיים עד העשרים לחודש, יום צאתם..." (*שונצינו חומש* , עמ' 793).

שימו לב לשוויון בין המספר הכולל של 603,550 כאן, לבין זה המופיע בשמות לח, כ"ו. זה מפתיע בכך שלכאורה חלף זמן מה (מעל חודש) ביניהם. רש"י ופרשנים אחרים שמו לב לכך, וטענו שמשמעות הדבר היא ש(באופן נס) איש לא מת בין לבין.

עם זאת, כפי שציין בפניי קורא חד ערך, אדי כרם-שדה, הסבר זה לשוויון אינו מתחשב בגברים שהיו מתחת לגיל 20 במהלך מפקד האוכלוסין של שמות לח, כ"ו, ולאחר מכן נכנסו לקבוצת הגיל 20+ בזמן למפקד במדבר הראשון. יתר על כן, הוא ציין, מפקד האוכלוסין בוודאי לא התרחש באופן מיידי, אלא ודאי לקח זמן מה לביצוע - ובמהלך תקופה זו ייתכן שהתרחשו שינויים נוספים בסטטיסטיקה.

אני תוהה אם רש"י ופרשנים אחרים חשבו על התנגדות חשובה זו, שהופכת את טענת הנס ללא מספקת מבחינה לוגית, שכן למרות שאנשים עשויים להישאר בחיים באורח נס, לא ניתן למנוע מהם להזדקן (כלומר, הזמן ממשיך לחלוף). הטוב ביותר שניתן לומר הוא שמספר אלה שמתו בינתיים היה שווה לזה של אלה שהגיעו לגיל ההתבגרות באותה תקופה.[47]

---

[47] אם קבוצת הגיל שנספרה לא הייתה פשוטו כמשמעו 20+ אלא 20-59, כפי שנראה כמתוכנן במפקד "יכולים לצאת למלחמה", אז עלינו לקחת בחשבון אנשים שהיו מתחת לגיל 60 (ולכן נספרו) במפקד הראשון ומעל גיל 60 (ולכן לא נספרו) במפקד השני. המשוואה היא, אם כן, שסכום הכניסות עקב התבגרות ויציאות עקב הזדקנות או מוות הוא אפס. במקרה זה, התרחיש של רש"י מתקבל על הדעת - כלומר, ייתכן שלא היו מקרי מוות, בתנאי שמספר האנשים שהגיעו לבגרות (20) היה שווה למספר האנשים שהזדקנו מדי (60).

הסבר נוסף ופשוט יותר עשוי להיות להתייחס לשני מפקדי האוכלוסין הללו כאחד. ניתן לטעון שהתורה מזכירה רק את המספר הכולל בשמות ל"ח, משום ששם היא עוסקת בעיקר בפירוט מה נעשה בסופו של דבר עם הכסף שנאסף במפקד; בעוד שבבמדבר א' התורה חוזרת לאותו מפקד אוכלוסין כדי לתת לנו פרטים סטטיסטיים נוספים. אך תיאוריה זו אינה קלה להגנה [48].

ב-Num. ג' 39-14 – פרשת במדבר:

לויים "מבן חודש ומעלה".

	גרשונים	7,500	
	קהתים	600'8	
	מררי	200'6	
סַך הַכֹּל	לויים (לא תוספת באמצעות בטקסט).	300'22	

סך הכל זה כולל, על פי פרשנויות:

	לויים מוזכר בטקסט	22,000	
פְּלוּס	הלוויים הבכורים מוסק על ידי פרשנים.	300	

המניע לספירת הלוויים היה להחליף את בכורי ישראל (האחראים באופן מסורתי על חובות דתיות) בלויים (במדבר ג':13-11). 300 בכורי הלוויים לא יכלו להחליף את בכורי ישראל, מכיוון שכבר היו כפופים בעצמם

---

48 כדי לאמת ספקולציה זו, יש לבלבל איכשהו בין שתי הפירוטים. שמות לח עוסקת בהכנות להקמת המשכן , שככל הנראה דרש את הכסף שנאסף *במפקד* ; בעוד שבמדבר א' עוסקת בהכנות ליציאה מהמדבר, לאחר השלמת המקדש. האם ייתכן שהקמת המקדש בפועל התרחשה לאחר המפקד שהחל בא' באייר או אחריו ? אם אכן עזבו את המקום תוך 20 יום, כפי שכבר הוזכר, האם היה להם זמן לערוך את המפקד ולאחר מכן להקים ולהרוס את המקדש (ולבצע את כל מה שעשו בין לבין)? נראה שקשה לאמת...

לחובות הבכורות. כיצד נספרו הלוויים לא מובהר בטקסט. על פי רש"י (פסוק 16), הלוויים (או לפחות ילדיהם הקטינים) לא נספרו בפועל, אך מספרם התגלה למשה על ידי אלוהים. מספרים אלה נועדו כמובן להיות מדויקים, שכן סך הכל של 22,000 משמש לאחר מכן בחישוב מדויק (ראה בהמשך).

ב-Num. 3:40-43 – פרשת במדבר:

"בכורי זכר לבני ישראל מבן חודש ומעלה" (לא כולל לויים).

להיגאל	על ידי	22,000	בני ישראל	273'22
			לויים. בכורים	

שימו לב שזהו *היחיד מספר לא עגול* שנרשם עד כה.[49] לפיכך, 273 בכורים מישראל לא יכלו להיגאל על ידי הלוויים, אלא היו צריכים לשלם 5 שקלים כל אחד (סה"כ 1,365 שקלים), על פי במדבר ג':51-44.

חוסר ההתאמה בין מספר הבכורות של בני ישראל למספר הלוויים לצורך פדייתם הוא משמעותי, בכך שהוא הופך את ההשערה שאלוהים רצה את המספרים העגולים למטרה כלשהי ללא סבירה. אלא אם כן נניח שהוא רצה שבכורים מסוימים לא יהיו ניתנים לפדיון על ידי הלוויים מסיבה כלשהי (אולי רק כדי לגרום להם לשלם 5 שקלים כל אחד).

ב-Num. ד':49-1 - פרשת נאסו:

---

[49] אליהו בלר, מאוניברסיטת בר אילן, במחלקה למתמטיקה, טען (ב"בעיית הבכורות", *חיוג* מס' 2 [1992]) שמספר הבכורות של ישראלים ולויים המופיע בתורה "נראה נמוך באופן מדהים", ועל סמך מודל מתמטי הוא מציע ש"התורה ספרה רק את הבכורות שנולדו בשנה שבין יציאת מצרים למפקד האוכלוסין", ומסיק ש"המספר הכולל של הבכורות היה גבוה פי כמה". השאלות שיש לשאול כאן הן: (א) מדוע התורה אינה מציינת זאת, אלא נותנת את הרושם שהיא מתייחסת לספירות מלאות של בכורות, בדיוק; ו-(ב) כיצד ייתכן שהרבנים מעולם לא העלו סוגיה זו?

לויים בני 30-50 "אשר נכנסו לשירות".

קהתים	750'2
גרשונים	630'2
מררי	200'3
לויים.	580'8

סַך הַכֹּל

לא צוין כיצד התקבלו מספרים אלה או האם הם אמורים להיות מדויקים. מפקד אוכלוסין זה של הלוויים היה ככל הנראה (לאור קבוצת הגיל בה מדובר) מונע על ידי הקצאת חובות דתיות לשלוש קבוצות המשפחות.

ב-Num. 11:21 – פרשת בהעלותך:

"גברים ברגל".

600,000. (אוֹדוֹת)

סביר להניח שזהו מספר גס על פי משה, בהתבסס על מפקד האוכלוסין האחרון.

ב-Num. ט"ז ב' – פרשת קורח:

"אחדים מבני ישראל" שהצטרפו למרד.

250.

לא צוין כיצד התקבל מספר זה או האם הוא אמור להיות מדויק.

ב-Num. 17:14 – פרשת קורח:

"אלה שמתו במגפה" בפרק זה של מרד.

.14,700

לא צוין כיצד התקבל מספר זה או האם הוא אמור להיות מדויק.

ב-Num. כ"ה ט - פרשת בלק:

"אלה שמתו במגפה" בפרק תאוותני ועבודת אלילים זו.

.24,000

לא צוין כיצד התקבל מספר זה או האם הוא אמור להיות מדויק.

שימו לב בנוסף שבפירוש רש"י על פרשה זו (בפרט לבמדבר כה, ה, בציטוט מסנהדרין יח, א), נאמר כי היו 78,000 שופטים שכל אחד מהם הרג 2 מנתיניו, סך הכל 156,000 איש.[50]

ב-Num. כ"ו, א-ל"ג – פרשת פנחס:

כל "בני ישראל מבן עשרים שנה ומעלה... כל יוצא צבא" למעט הלויים.

ילדי ראובן	730'43
ילדי שמעון	200'22
בני גד	500'40
בני יהודה	500'76
בני ישששכר	300'64
בני זבולון	500'60

[50] אם נקבל את הנתונים הללו כאמינים (אני מהסס באופן אישי, בהתחשב בכך שקיצוץ כה מסיבי של 20% מהאוכלוסייה היה מצדיק אזכור מפורש בטקסט התורה) - נוכל להסיק שאוכלוסיית הגברים הבוגרים הכוללת באותה תקופה הייתה 780,000 (אם שופטי העשרה היו כלולים במניינים שלהם) או אולי 858,000 (אם השופטים לא היו כלולים, כפי שנאמר לי שזה המצב). סך זה, אני מניח (אבל איני יודע), יכלול את כל הגברים מישראל מעל גיל 13, מכיוון שגם צעירים מתחת לגיל 20 היו אחראים מבחינה חוקית.

בני מנשה	700'52	
בני אפרים	500'32	
בני בנימין	600'45	
ילדי דן	400'64	
ילדי אשר	400'53	
בני נפתלי	400'45	
בני ישראל, חוץ מלויים.	730'601	סַך הַכֹּל

שימו לב לסיום יוצא הדופן של המספר 30 עבור הראובני, כאשר כל שאר השבטים מסתיימים בכפולות של 100. הטקסט מבהיר שזהו הדור החדש, העומד להיכנס לארץ המובטחת, כך שאין טעם רב בהשוואת מפקד אוכלוסין זה למפקד הקודם. עם זאת, חשוב לציין שהמספרים עגולים באותה מידה כאן כמו שם.

שימו לב גם כי הערה של הרמב"ן (הרמב"ן, המוזכר בחומש *שונצינו* , עמ' 940) קובעת כי הגברים שנספרו היו בין גיל 20 ל-60. למרות שזה לא נאמר (למיטב ידיעתי) במפקד זה ובמפקד/ים הקודם/ים, יש להניח שזה חל על כולם, בהתחשב בכך שככל הנראה משתמע מהפרט שהגברים שנספרו היו "יכולים לצאת למלחמה". באופן דומה, נוכל להציע כי המפרט "יכולים לצאת למלחמה" לא יכלול גברים בגילאי 59-20 עם מוגבלויות פיזיות או נפשיות קבועות.

ב-Num. 26:62 – פרשת פנחס:

לוי, "כל זכר בן חודש ומעלה".

.23,000

אותה הערה כמו הקודמת: אין להשוות אוכלוסיות עבר והווה.

ב-Num. 31:40 – פרשת מתות:

"אנשים" (בתולות) שנלקחו בשבי במלחמה נגד מדיין.

32,000.

ייתכן שזהו מספר מדויק, שכן "המס" הכוהנים ממחצית מספר זה היה בדיוק 32 נפשות. עם זאת, מס זה של 1/500 (כמו גם מס ה-1/50 ללווים מהמחצית השנייה) עשוי להיחשב רלוונטי רק למספרים העגולים הקרובים ביותר, למעלה או למטה. שימו לב כבדרך אגב שגם בעלי החיים שנלכדו רשומים במספרים עגולים.

דיון . כעת, יש להבהיר את ההסתברויות המתמטיות הנמוכות ביותר של צירופי המקרים המספריים שצוינו כאן. הסיכוי שמספר יסתיים ב-00 ולא ב-01, 02, 03... או כל זוג אחר של ספרות אחרונות הוא פשוט 1 ל-100; אין בכך שום דבר מיוחד, מכיוון שלכל סיומת יש סיכוי שווה. עם זאת, הסיכוי שסיומת 00 תופיע בשתי סטטיסטיקות נפרדות בו זמנית הוא 1 ל-100 כפול 100, כלומר 1/10 ' 000. עבור שלוש סטטיסטיקות, הסיכויים הם 1 ל-100×100×100 או 100^3 (100^6 בחזקת 2). וכן הלאה. לכן, עבור צירוף של אחד עשר מספרים המסתיימים ב-00, כנ"ל, הסיכויים הם 1 ל-100^{11} (100 בחזקת 11 או 10^{22}), קלוש ביותר בבירור. כדי שצירוף זה יחזור על עצמו בקבוצה נוספת של אחד עשר מספרים, הסיכויים הם 100^{22} (10^{44}).

כשהצגתי את הבעיה הזו בפני רב מקומי, הוא טען שזהו פשוט "נס, כמו קריעת הים" במהלך יציאת מצרים. עניתי שזה לא טיעון משכנע בעיניי, משום שבעוד שלקריעת הים הייתה מטרה ברורה, דהיינו לאפשר לבני ישראל לעבור דרכו, צירוף של מספרים עגולים כה רבים אינו ניתן להסבר. מדוע אלוהים יטרח לוודא שמספר היהודים עגול בזמן הספירה?

האם זו הייתה אהבה לסימטריה, אולי? כדי לטעון לנס, צריך לחשוב על מטרה הגיונית לכך.

עם זאת, מאוחר יותר (במהלך המדיטציה הבאה שלי) הבנתי שאכן ניתן להציע מטרה למספרים עגולים אלה. אולי אלוהים ביצע את הנס הזה *פשוט כדי לאותת על נוכחותו* , כלומר כדי לומר לנו שהמספרים המעורבים *אינם... מקרי* אך מעשה ידיו! זוהי מטרה ראויה. באופן זה, ניתן להפוך את הסבירות הנמוכה לשילוב ייחודי של סטטיסטיקות ממקור ספקנות למקור של אמונה נוספת.

ניתן להעלות התנגדות לפרשנות מוצעת כזו על ידי הצבעה על כך שמספר הגדים מסתיים ב-50 במדבר א':24 ומספר הראובנים מסתיים ב-30 במדבר כו:7. באופן דומה, מספר הקהתים מסתיים ב-50 במדבר ד':36 ומספר הגרשונים מסתיים ב-30 במדבר ד':40. מדוע סיומות כאלה במקום 00 כמו בכל שאר המקרים?

ספקנים יטענו כי אי-הסדרים הללו הם ניסיון חלוש של ממציא כל המספרים לגרום להם להיראות קצת יותר מציאותיים. הניסיון חלש, משום שבעוד ששונות רבה יותר הייתה אמינה, חריגים נדירים כאלה אינם משכנעים במיוחד.

אלו התומכים בתיאוריה שמשה רשם מספרים עד למאה הקרובה ביותר יוכלו להסביר את התרחשותה של סיומת 50, באומרם שמספר מדויק כזה לא ניתן להגדיל או להקטין באופן סביר ל-00 הקרוב ביותר, מכיוון שהוא בדיוק באמצע הדרך. אך הם לא יוכלו להסביר באופן דומה את התרחשותה של סיומת 30; חוץ מזה, מדוע דווקא 30 פעמיים?[51]

---

[51] כמה הסברים *אפשריים ומעניינים* למספרים העגולים הוצעו לי על ידי הקורא שכבר הוזכר, אדי כרם-שדה. אחד מהם הוא שאם נניח שמטבעות מחצית השקל לא נספרו אלא סוכמו על ידי שקילת כמויות גדולות שלהם יחד, ו(כפי שנראה סביר) המטבעות שהיו בשימוש באותה תקופה לא היו שווים לחלוטין במשקלם, הסכום הכולל המתקבל יכול להיות רק משוער. דוגמה נוספת היא שאיסוף וספירה (או שקילה) של מטבעות בוודאי ארכו זמן רב, שבמהלכו היו שינויי גיל, כמו גם מקרי מוות; במקרה כזה, המספרים בסוף

עם זאת, תומכי התזה שאלוהים מאותת על נוכחותו יכולים להשיב שאלוהים הכניס את האי-סדרים הקטנים הללו כדי לפנות מקום לספקנות. שכן, הם יאמרו, הוא חפץ שנאמין בו ובתורתו באמצעות מידה מסוימת של אמונה, ולא אך ורק באמצעות הוכחות.

מהי התוצאה הלוגית של כל השיקולים הנ"ל?

- כשמסתכלים על צירוף המספרים הבלתי סביר ביותר בקטעים מסוימים בתורה, נוטים למסקנה שלילית לגביהם - כלומר, לראות את המפקדים שהם מדווחים כבעלי אמיתות מפוקפקת ביותר, אם הם נועדו להיות מדויקים. *אם הם נחשבים לקירובים או הערכות גסות, השפעתם השלילית כמובן מתפוגגת לחלוטין, שימו לב היטב.*

- יתר על כן, אם הקטעים המוצהרים בתורה מוטלים בספק, אז במידה מסוימת כך גם התורה כולה; לפחות במובן שלא ניתן לטעון בקלות שהיא נכונה *לחלוטין* . ובמידה שאנו מבססים את אמונתנו בקיומו של אלוהים על התורה, כפי שעושים אנשים רבים, אמונה כזו בתורה מתערערת במידה מסוימת - גם אם מבחינה לוגית אמונה באלוהים אפשרית בהחלט ללא אמונה בתורה.

- עם זאת, מסקנות ספקניות אלו נותרות *אינדוקטיביות* , משום שההשקפה המנוגדת מסוגלת לגייס השערה חלופית להגנתה. כלומר, ניתן להסביר את הקבוצה הבלתי סבירה של מספרים מדויקים *כיצירה*

התהליך היו צריכים להיות מעוגלים, כדי לא לתת רושם שגוי שהם מדויקים. לבסוף, הוא מוסיף, אם התוצאות היו מבוקרות, ונמצא שהן משתנות במקצת, היה טבעי לתעד הערכות של מספרים עגולים, כדי לבטא את מרווח הטעות הכרוך בכך. אלה נראות לי הצעות מצוינות בסך הכל. התנגדות אחת שאני יכול לחשוב עליה היא שלמרות שמנקודת מבט חילונית, המטבעות עשויים להיחשב כבעלי משקל לא שווה לאור הטכנולוגיה הזמינה אז, מטבעות כאלה יהיו בלתי מקובלים מבחינה מוסרית על פי דברים כה, יג. יתר על כן, אם נסתכל על שמות לח:25-26, נראה שמשקל הכסף ומספר האנשים המשתמעים קשורים במדויק.

מכוונת של אלוהים כדי להצביע על נוכחותו למאמינים. עצם העובדה שטיעון נגדי אפשרי מספיקה כדי להבטיח שמסקנה ספקנית אינה *הכרחית באופן דדוקטיבי* .

- אבל כמובן שהמסקנה הספקנית נותרת חזקה מאוד מבחינה אינדוקטיבית. העובדה שהשערה חלופית אפשרית במעט אינה הופכת את האמונה בה להכרחית. היא רק מספקת נתיב מילוט הגיוני, מופרך ככל שיהיה. היא משאירה מעט מקום לאמונה מתמשכת בתורה, ומשם באלוהים, גם אם המתמטיקה מציעה אי-סבירות. אמונה כזו היא מאוד לא סבירה, אך לא בלתי אפשרית לחלוטין.

מסקנה כוללת זו תואמת את התזה הכללית שלנו לפיה לא ניתן להוכיח ולא להפריך את האמונה באלוהים. במקרה זה, לא מדובר באמונה ישירה באלוהים, אלא בתורה או רק בחלק ממנה. לעיל הראינו כי התורה, למרות שהיא נחלשת במידה ניכרת עקב אי-סבירות מספרית מסוימת בה, אינה ניתנת להפרכה באופן מכריע על ידם.

כעת, הבה נבחן השלכות מסוימות של הנתונים הנ"ל של 600,000 גברים ומעלה ביתר פירוט. אנו יודעים שהקבוצה הראשונה של 603,550 גברים בני 20 ומעלה, כולם (למעט יהושע וכלב) מתו ב-40 השנים בערך עד לספירה השנייה של 601,730. לפיכך, הקבוצה האחרונה מורכבת מגברים שהיו בני 19-0 בזמן מפקד האוכלוסין הקודם, בתוספת גברים שנולדו ב-20 השנים הראשונות של התקופה שחלפה. גברים שנולדו במחזור השני של 20 השנים בערך של התקופה שחלפה והיו מתחת לגיל 20 אינם כלולים במספר האחרון.

בזמן מפקד האוכלוסין הקודם, אין ספק שכמה גברים מעל גיל 60 שאינם כשירים למלחמה לא נכללו במספר של 603,550. אך בזמן מפקד האוכלוסין המאוחר יותר, לא היו גברים מעל גיל 60 (למעט שני היוצאים מן הכלל הנ"ל), מכיוון שכל הדור הקודם מעל גיל 20 מת. (ככל הנראה,

גם הנשים הישראליות מעל גיל 20 מהדור הקודם מתו). לכן, מספר 601,730 הוא למעשה מספר כל הגברים הבוגרים, ואין צורך לקחת בחשבון כמה עשויים להיות מעל גיל 60.

אם ברצוננו להעריך את סך האוכלוסייה שהייתה מוכנה לרשת את הארץ המובטחת, עלינו להתחשב רק בשלוש קבוצות גיל של גברים: 0-19, 20-39 ו-40-59. אנו יודעים ששתי קבוצות הגיל האחרונות מסתכמות ב-601,730. אם נניח (כניחוש ראשוני, לאור השוויון בין סך הגילאים האחרון למוקדם יותר) ששלוש הקבוצות הללו שוות בערך, נוכל להעריך את סך אוכלוסיית הגברים בישראל באותה תקופה ב-900,000. אם נניח שמספר הנשים היה שווה, סך אוכלוסיית ישראל הייתה 1,800,000.

נתונים אלה אינם כוללים את הלוויים. אנו יודעים שהיו 23,000 גברים בכל קבוצות הגיל (מעל גיל חודש). נתון זה עשוי לכלול רבים מעל גיל 60, מכיוון שלא כולם מתו בדורות הקודמים של הלוויים (כפי שמשתמע מפרשנות רש"י לבמדבר א', מ"ט). אם נניח שוב מספר שווה של נשים, סך אוכלוסיית הלוויים יהיה 46,000. זה כנראה כולל את הכוהנים . הוסיפו זאת לסך הכל של בני ישראל, ונקבל **סך כולל של 1,850,000 בערך** (במספרים עגולים) .

חישוב זה מסביר את המספר המסורתי של 2-3 מיליון. המספר של שני מיליון הוא מינימום סביר - בהתחשב במספרים התורניים - והמספר הגבוה יותר של שלושה מיליון מבוסס על הנחות גדולות יותר לגבי מספר הרבייה. יש אנשים שהציעו מספרים גדולים אף יותר, בטווח של 4-5 מיליון, אך זה נראה לי מוגזם מאוד. אני לא דמוגרף, אך נראה לי שההנחות הנ"ל סבירות יותר.

כפי שכבר הוזכר, ניתן להטיל ספק במספרים המופיעים בתורה על בסיס פשוט של חוסר סבירות מתמטית שמספרים עגולים כה רבים יופיעו יחד.

אך [52]*היסטוריונים* מודרניים העלו סיבה רצינית הרבה יותר לספק - כלומר העובדה שאוכלוסייה בסדר גודל שהוצע (שני מיליון או יותר) הייתה גדולה מדי עבור הזמן והמקום המדוברים. הם מעריכים שאוכלוסיית מצרים באותה תקופה הייתה באותו סדר גודל [53], וכי האוכלוסייה הכנענית (כולל כל הקבוצות האתניות) הייתה כנראה קטנה בהרבה [54](אם כי כיום ידוע שהחתים והאמורים היו מפוזרים הרבה מעבר לכנען).

אני אישית נוטה להאמין להם. במידת הצורך , הייתי מקבל חלוקה שרירותית של כל המספרים בספר במדבר בעשר, נניח, בטענה שתיאורים שניתנו בימי קדם היו לעתים קרובות מוגזמים [55]. הסיבה שאני כל כך מוכן להתפשר על המספרים היא שמבחינה *לוגית זה לא משנה הרבה את מהות סיפור יציאת מצרים* . אני עדיין מאמין שהייתה יציאה המונית של עבדים ממצרים, אשר לאחר מכן המשיכו לכבוש ולהתיישב בכנען [56]. הסיבה שאני

---

[52] ההרהורים הבאים על אוכלוסייה עוררו בי משוב של קורא אחר, שביקש לא להזדהות בשמו.

[53] זה כשלעצמו לא מוכיח דבר, שכן בכלכלת עבדות, מספר העבדים עשוי בסופו של דבר לעלות במספרם על מספר החופשיים. לאחרונה קראתי, למשל, שבשלב מסוים האוכלוסיות השחורות והלבנות בדרום ארה"ב היו שוות בערך.

[54] לכל היותר 100,000 איש, על פי מאמר אחד (ראו http://en.wikipedia.org/wiki/The_Exodus וההפניות המובאות שם). הצבא המצרי שם מוערך בכ-20,000 איש לכל היותר. נתונים אלה משמעותיים, שכן התורה טוענת שהעברים יכלו לגייס כ-600,000 איש בגיל לחימה (אם כי לא נאמר בה מהיכן הגיע כלי הנשק שלהם). ההשלכות הן שלמרות שניתן להעלות על הדעת שגברים אלה (שזה עתה נמלטו מעבדות) יכלו לפחד מהצבא המצרי, פחות אמין שהם יפחדו מאוכלוסייה כנענית בגודלה נמוך בהרבה.

[55] עם זאת, החלוקה ב-100 שהוצעה על ידי פרופ' אברהם מלמט מהאוניברסיטה העברית (על פי ערך ויקיפדיה הנ"ל) נראית כהגזמה בכיוון ההפוך. בהתחשב בהערתי בהערת השוליים הקודמת, המספר של 60,000 לוחמים יהיה אמין יותר - ביחס לכוחות המצריים והכנעניים שעמדו בפניהם.

[56] או ליתר דיוק, לכבוש *מחדש וליישב מחדש* את הארץ, שכן אבותיהם אברהם, יצחק ויעקב כבר חיו שם עד כ-400 שנה קודם לכן, על פי התורה (פחות, על פי הפרשנים). אין סיבה לחשוב שעם זה מקורו במצרים, או במקום אחר מלבד (כפי שטענו) כנען. מבחינה אתנית הם היו שמים בבירור ולא חמים.

מאמין בכך היא שאני שואל את השאלה: מדוע עם ימציא את הסיפור שהוא שועבד בחו"ל ושהוא ברח וכבש את ארצו מעמים אחרים? לא יהיה שום טעם להמציא סיפור כה חסרון.

העובדה שעם כזה היה קיים שם ואז היא פנומנולוגית בלתי ניתנת לערעור. הם מוזכרים לאורך ההיסטוריה שלאחר מכן על ידי אנשים רבים והותירו עקבות ארכיאולוגיים וקיומיים רבים. עם זה עדיין קיים כיום (ואני יודע בוודאות שמשפחתי הייתה חלק ממנו מימים ימימה). לחלק מההיסטוריונים שמעלים את הספקות המספריים האמורים יש אג'נדה דתית או פוליטית נסתרת. מטרתם היא או להפריך את הדת או לבטל את הלגיטימציה של נוכחותם של יהודים בארץ הקודש כיום. הם אינם מדברים כהיסטוריונים, אלא כתומך אנטי-יהודי, אנטי-יהודי, אנטי-ישראלי , אנטי-ציוני או 'פוסט-ציוני'.

אבל הנקודה שאני רוצה להעלות כאן היא שהטענה שהמספרים המופיעים בתורה גבוהים בצורה מדהימה אינה מוכיחה את טענתם. זה לא מרמז שלא הייתה יציאה ממצרים ולא הייתה נוכחות יהודית עתיקה בארץ. הם לא יכולים להסיק באופן הגיוני מהספק של טענות היסטוריות או מדעיות מסוימות בתורה שכל הטענות הללו בתורה הן שקריות. זו תהיה הכללה פסולה, שכן בוודאי רבות מהטענות המועלות בתורה התבררו כנכונות. חשוב להישאר צלולים וחסרי פניות בעניין זה כמו בכל האחרים.

הערה . לאחר כתיבת רוב המאמר הנ"ל, קיבלתי מישראל עותק של מאמר שנכתב (בעברית) על ידי פרופ' אלי מרצבך מאוניברסיטת בר אילן לפני שנים באותו נושא: "מפקד שבטי ישראל בתורה" (*מיגאיון* , כרך 5 [2000]). ממאמר זה עולה בבירור שפרופ' מרצבך שם לב לסוגיות

שהועלו כאן הרבה לפניי, ויתרה מכך, כך גם *עשו כמה פרשנים רבניים בולטים* שהוא מזכיר. אעסוק תחילה באחרונים.[57]

- הראשון המוזכר הוא רבי משה סופר (1762-1839), המכונה החתם סופר. בספרו *"תורת משה"* , הוא מציין שמספרי המפקד מסתיימים ב-10, 50, 100 או 1000, ומסביר זאת במידה מסוימת בכך שהוא מציין שכפולות אלו מתאימות לקבוצות של אנשים הנמצאות תחת אחריות השופטים. הוא גם מציין שהרא"ש (פרשן חשוב נוסף) רואה בקירוב משמעות רווחת בתורה (כמו למשל, 49 ימים של ספירת העומר נקראים 50 יום).

  לפיכך, למרות שפרשן זה לכאורה רומז ומקבל שנתוני מפקד האוכלוסין הם משוערים, נראה שהוא אינו מעמיק יותר בסוגיות שמעלה הודאה כזו.

- הבא בתור מוזכר רבי מאיר שמחה הכהן (1843-1926). הוא מודה במפורש שהמספרים עוגלו (" *אסו מפר הכלל* ") ומציע כי קירובים אלה נעשו כלפי מטה, לכיוון המספר העגול הנמוך יותר. הוא מסביר את כל זאת בהתייחס לגיוס צבאי (כפי שאכן מוצדק לאור האזכור החוזר ונשנה של "אנשים שיכולים לצאת למלחמה"). סיבה זו לא הייתה ישימה לגבי לויים (שלא נספרו בפועל [58]) או לגבי בכורים (שנספרו במדויק).

  עם זאת, נראה שגם פרשן זה לא התחשב בקושי שמעוררים כמה מספרים המסתיימים באופן חריג ב-50 או 30 במקום 00.

- שלישית, מוזכר ר' אהרן דוד גולדברג (כנראה פרשן מאוחר יותר), אשר (*בשירת דוד שלו*) מביע בצדק את פליאתו (" *זה דבר פלא* ")

---

[57] שימו לב כי לאור דלות ידיעותיי בעברית, ייתכן שהפרשנות שלי למאמר זה (אם כי בעזרת חבר בקיא יותר) אינה מדויקת לחלוטין. עם זאת, שלחתי לפרופסור מרצבך עותק של הערותיי בדוא"ל, וביקשתי שיתקן אותי אם קראתי אותו לא נכון, והוא ענה לי שהקריאה שלי הייתה מדויקת " *גרוסו מודו* ".

[58] כפי שצוין קודם לכן, בשם רש"י.

על כך שיחידות אינן כלולות במפקדים. הוא מספר לנו על ספר בשם *שערי אהרן* המזכיר ספר נוסף בשם *אמרי נעם* , שבו נאמר שמספרי המפקד מעוגלים כלפי מעלה, ל-100 הבא (שימו לב לחילוקי דעות עם הדעה הקודמת). אך ככל הנראה הוא תומך בתיאוריה שהמספרים עוגלו ל-100 הקרובים ביותר, בין אם למעלה ובין אם למטה. במקרה של שבט גד, שסך הכל מסתיים ב-50, המספר בוודאי הסתיים בדיוק ב-50, ולכן לא ניתן היה לעגל אותו בשום צורה. מספרי הלוויים עוגלו ל-10 הקרובים ביותר, מכיוון שמספר הלוויים היה נמוך יחסית (באלפים, ולא בעשרות אלפים).

עם זאת, פרשן זה לכאורה אינו שם לב או מסביר את העובדה שמספר הראובני מסתיים ב-30. יתר על כן, הוא אינו מבין שמספר הלוויים (הנתון במדבר ג') חייב להיחשב מדויק, כדי להצדיק את החישובים שנעשו איתו בנוגע לבכורות.

- פרשן רביעי, הרב יעקב קמנצקי (1891 - 1986), אכן מנסה לטפל בבעיה שמציבה מספר הראובני. הוא סבור שבכל העניינים מספרי הצבא מסתיימים ב-100 או ב-50, ובכך מסביר את כל מספרי מפקד האוכלוסין האחרים של ישראל. הוא מציע שאם אחרי כל הקבוצות הללו נאמר שנותרו 45 גברים - הם ייספרו כ-"50" נוספים, על ידי הצבת 49 גברים בחמש קבוצות של (כמעט) "50". זה יכול להסביר את מספר הגדים המסתיים ב-50. עם זאת, עבור מספר הראובני המסתיים ב-30, הוא מציע *פתרון מאוד לא מספק* . לדבריו, המספר לא עוגל במכוון ל-50 הקרובים ביותר, כדי לאותת שהמורדים דתן ואבירם הגיעו משבט זה.

פתרון זה נראה לי אבסורדי בעליל, בהתחשב בכך שפרשת מרד קורח המדוברת התרחשה *לאחר* מפקד האוכלוסין המדובר. משמעות הדבר היא שהתורה נכתבה תחילה עם מספר המסתיים ב-100 או 50 עבור הראובני, ולאחר מכן שונתה לאחר מכן כדי להטיח סטיגמה בשבט זה. יתר על כן, מדוע *רק* שבט זה? היו 250 מורדים (שלא לדבר על

14,700 אוהדים), וגם אם רובם הגיעו משבט ראובן, רבים הגיעו משבטים אחרים. כיצד יודע פרשן זה כמה הגיעו מכל שבט ומהי דרגת האחריות שלהם? זה לא צוין בשום מקום. ברור שההסבר המוצע אינו משכנע כלל.

לפיכך, לסיכום סקירה זו, בניגוד למה שהנחתי בתחילה (ונאמר על ידי כמה חכמי תורה ששאלתי), כמה רבנים יחסית חדשים אכן שמו לב והגיבו על עובדת המספרים העגולים. עם זאת, חלק מהפרשנים הללו לא הבינו את מלוא היקף הבעיות שזה מעלה, ויתרה מכך, הפתרונות שהם הציעו לא הספיקו כדי לפתור את כל הבעיות הללו.

ראוי לציין, בנוסף, כי פרשנים אלה, שכולם מודים בקירוב, חלוקים למעשה עם רש"י ופרשנים קודמים אחרים, אשר למעשה מקבלים את הנתונים המדוברים כמדויקים, כפי שהתורה (כפי שהראינו בכמה מקרים לעיל) לכאורה מרמזת עליהם. ראוי לציין גם את העובדה שפרשנים אלה חלוקים זה בזה במידה ניכרת לגבי האופן שבו התרחש הקירוב.[59]

נראה שפרופסור מרצבאך מגיע לאותה מסקנה כללית, דהיינו שארבעת הפרשנים הללו לא הצליחו לפתור בפועל את החידה/ות שלפניו, והוא ממשיך ומציע כמה פתרונות אפשריים משלו.

לדעתי, התובנה החשובה והרלוונטית ביותר שלו היא ***שסכומי השבטים עשויים להיות קירובים שמבטלים זה את זה, כך שניתן לקחת את הסכום***

---

[59] מחשבה אחת שעולה במוחי לאחר קריאת הפרשנויות הללו היא שקבוצות הגברים, בין אם בקבוצות של עשרות, חמישים, מאות או אלפים, מכל מטרה שהיא, לא היו יכלו להיות קלות בפועל כפי שהן נראות על הנייר. קבוצות כאלה *בוודאי היו בשינוי מתמיד* , שכן גברים מתו או הפכו ללא זכאים עקב זקנה או מוגבלויות אחרות, או הפכו זכאים חדשים להיכלל. כאשר מקום התפנה בקבוצה, לא בהכרח ניתן היה למלא אותו מחדש באופן מיידי; ולהפך, כאשר נער הגיע לגיל מספיק כדי להיכלל, ייתכן שהוא לא ימצא מיד מקום פנוי. יתר על כן, האנשים בקבוצה יצטרכו לגור באותה סביבה של המחנה, מסיבות מעשיות; כך שקבוצות לא יחליפו אוכלוסיות כרצונן ברחבי כל האומה או אפילו השבט. כל זה מרמז על כך שלקבוצות לא יהיה בכל זמן נתון בהכרח מספר חברים מוגדר.

הארצי כמספר מדויק . רעיון זה מבריק, משום שהוא מאפשר פיוס בין הדיוק לכאורה של המספר 603,550 בשמות לח, כו (מכיוון שהוא תואם את הכסף שנאסף) ומשם של אותו מספר במדבר א, מו (וכך אושר טענת רש"י), לבין הצורך להודות שהמספרים העגולים הבלתי סבירים עבור השבטים השונים היו קירובים.

פרופ' מרצבאך מציין כי בהנחה שכל מספר מעוגל למאה הקרובה למעלה או למטה, המספר המרבי שבו כל מספר שבטי יהיה שונה מהמציאות יהיה 49, והמספר המרבי שבו המספר הארצי יהיה שונה מהמציאות יהיה פי שנים עשר מזה, כלומר רק 588. אבל, הוא מוסיף, מאוד לא סביר שהסטייה תהיה כה גדולה באופן אחיד - ולא מן הנמנע שהיא תהיה אפס עקב עיגול למעלה ולמטה של מספרים בסדרי גודל שונים.

במפקד האוכלוסין הראשון בספר במדבר, הסכום הכולל של שבט גד מסתיים ב-50. כפי שכבר הוסבר, ניתן להסביר זאת כמספר מדויק, אשר בהיותו באמצע לא ניתן לעגל אותו למעלה או למטה. לפיכך, כאן, רק אחד עשר עיגולי מספרים יצטרכו לבטל זה את זה, כדי להניב סכום כולל מדויק.

עם זאת, מה לגבי סך כל שבט ראובן במפקד השני בספר במדבר, המסתיים ב-30? הוא מציע שגם זה יכול היה להיות מספר מדויק, וטוען שברשימה של עשרה (או אפילו, במקרה שלנו, שנים עשר) מספרים, לא יהיה זה סביר שאחד המספרים יסתיים ב-0. לאחר מכן הוא מניח שמספר זה (המסתיים ב-30) לא עוגל למאה הקרובה ביותר, משום שהוא נראה עגול מספיק גם ככה. הוא מציין כי נוהג העיגול הוא מבחינה היסטורית תחבולה מתמטית חדשה יחסית, שראשיתה אולי בימי הביניים.

אמנם ניתן להעלות על הדעת שהאנשים שערכו את מפקד האוכלוסין חשבו כפי שהוצע כאן, אך זה כמובן לא הגיוני במיוחד. הם היו צריכים לעגל את כל הסכומים השבטיים ל-10 הקרובים ביותר או ל-100 הקרובים ביותר. אם, כפי שהציעו הפרשנים קודם לכן, הם בחרו לעגל את המספרים ל-100 הקרובים ביותר למטרות צבאיות, לא הייתה להם סיבה לעשות חריג

במקרה האחד שמסתיים ב-30. כמובן, אנשים לפעמים עושים דברים מוזרים, אבל טיעון זה אינו משכנע במיוחד.

אלא אם כן! אלא אם כן נניח שהם סיימו במודע את סך השבטים הזה בצורה כה יוצאת דופן, כדי לוודא שניתן יהיה לחשב את סך השבטים הארצי של 601,730, אותו ידעו שהוא מספר מדויק. כל המספרים האחרים עוגלו, והקירובים שלהם ביטלו זה את זה, אך לא ניתן היה לעגל מספר זה באותו אופן (כלומר ל-100 הקרובים ביותר) מבלי לעוות את הסכום הכולל, ולכן הוא נשמר עם סיומת של 30. לכן זה היה מכוון למדי ולא לא הגיוני.

לאחר מחשבה נוספת, יהיה זה מקובל להניח שהמספר המסתיים ב-30 מעוגל בעצמו לעשר הקרובות ביותר, בתנאי שמה שנוסף או חסר ממנו מאוזן על ידי מספר /ים אחר/ים ברשימה (במקרה זה נוכל לקבל את הסברו של ר' קמנצקי לבחירת המספר הראובני ולא של שבט אחר למטרה זו) . כמו כן, ניתן ליישם נימוק דומה על מפקד האוכלוסין הקודם, במידת הצורך; כלומר, אנו יכולים לדמיין שהמספר המסתיים ב-50 (עבור הגדים) עוגל גם הוא כדי להגיע לסכום הכולל המדויק הנדרש, אם אי פעם יתעורר הצורך.[60]

---

[60] לבסוף, שים לב שפרופ' מרצבאך מציע בנוסף כי ניתן להסביר את סכומי הביניים שניתנו עבור ארבעת ה"דגלים" תחתם *חולקו* השבטים בשלשות (תחת ראובן, יהודה, אפרים ודן - ראה במדבר ב':33-1) כמספרים מדויקים המסכמים קירובים. שכן, הוא טוען, מדוע אחרת התורה תפרט סכומי ביניים שכל קורא יוכל לחשב בקלות? בכך הוא מחזק את התזה שלו בכך שהיא הופכת אותה לשימושית עוד יותר. עם זאת, לדעתי, להשערה נוספת זו יש חסרונות העולים בהרבה על יתרונה. ראשית, משום שהיא מגבילה במידה ניכרת את היקף הקירוב במספרים השבטיים האינדיבידואליים, שכן כעת כל שלושה מקובצים תחת אותו דגל. צריכים להסתכם למספר מדויק. ושנית, משום שזה משחזר את סוגיית אי-הסבירות האקספוננציאלית, מכיוון שהוא טוען שסכומי הביניים (כמו הסכום הכולל) הם מספרים מדויקים, אם כי עגולים (אחד מסתיים ב-50 ושלושה ב-00). מכיוון שתזה משנית זו אינה מהותית לתזה הראשית, הייתי נמנע ממנה.

לפיכך, ניתוחו של פרופ' מרצבאך, יחד עם פרשנויות קודמות, מספק לנו כמה פתרונות אפשריים ואמינים למדי לבעיות הכרוכות במספרים הישראלים [61]. התזה שלו משיבה את העקביות של קטעי התורה העוסקים בעקרונות מתמטיים של הסתברות, וכך הופכת את טענת התורה לאמת מילולית בעניין זה לאמינה יותר. זה כמובן אינו מוכיח את העובדתיות (כלומר, ההיסטוריות) של טענותיה המספריות, אך לפחות מסיר חלק ממקורות הספק האפשריים.

61 עם זאת, יש לציין כי נותרו כמה קשיים בנוגע למספרי הלוויים. דהיינו, כיצד המספרים של שלוש משפחותיהם המופיעים במדבר ג':39-14 מסתיימים כולם ב-00, למרות שלא ניתן להביא מניע צבאי (יש להתייחס גם לסכום המדויק, שכן כפי שצוין קודם לכן, הוא משמש בחישובים הקשורים לבכורים); ובאופן דומה, מדוע המספרים המופיעים במדבר ד':49-1 מסתיימים כולם ב-0 (ובמקרה אחד מסתיים ב-50 ואחד ב-30 - אותם מספרים שוב!), אם כי במקרה האחרון, קיבוץ בעשרות ניתן להסביר תוך התייחסות לצוותי עבודה.

15. נספח 2 תפילה באי ודאות

הרבנים גזרו שאין להתפלל בעד או נגד אירוע (או שלילת אירוע), אם האחרון כבר עניין מוסכם. עיקרון זה הגיוני למדי - אין טעם להתפלל על משהו, אם הדבר כבר קרה או לא קרה. זהו, כביכול, בזבוז זמן של אלוהים - סימן של חוסר כבוד. כי אלוהים אינו מבטל עובדות שהתרחשו; הוא אינו משנה את העבר לאחר מעשה. מה שנעשה נעשה ואי אפשר לתקן. עובדות הן עובדות. תפילה יכולה לעסוק רק בעובדות שטרם נקבעו אונטולוגית.

> רוב האנשים, כמובן, מודעים לכך, ולא יטרחו להתפלל על משהו שלא ניתן להעלות על הדעת לשנותו. לעתים קרובות אנו מאחלים שהדברים לא יהיו כפי שהם, אך איננו מצפים (אם אנו שפויים) שהמציאות שלהם תתהפך לאחר מעשה. אנו עדיין יכולים (באופן רציונלי למדי) להתפלל שההשלכות הרעות העתידיות של אירוע כלשהו בעבר או בהווה יופחתו או יבוטלו - בהנחה שזה בגדר האפשרי, כלומר שההשלכות הרעות הצפויות אינן קשורות לאירוע המצער בהכרח.

יתר על כן, הרבנים טוענים שבמקרים של אי ודאות, שבהם העובדה עשויה להיות במציאות מוצהרת , אך איננו יכולים להיות בטוחים בה כך או אחרת, אין לנסח תפילות בעד או נגדה. דוגמה שניתנה היא: נניח שאתה

רואה עשן עולה מרחוק, לכיוון ביתך, אינך רשאי להתפלל "אל תהיה האש הזאת בביתי" - שכן אם במקרה ביתך הוא זה שבוער, זו תהיה תפילה לשווא (*לבתלה*). לדעתי, עיקרון שני זה אינו סביר לחלוטין.

זה מתייחס לאירוע שאינו מוגדר אפיסטמולוגית או בלתי ניתן לקביעה, שימו לב היטב [62]. רק בגלל שהאירוע *עשוי להיות* מוסדר אונטולוגית, אנו נדרשים להתנהג כאילו הוא *אכן* מוסדר. זה נשמע לי כמו עיקרון לא מעשי, כי:

(a) ברוב המקרים, איננו יודעים באמת האם האירוע המדובר יושב באופן מהותי או לא; הידע האנושי הוא אינדוקטיבי ופתוח לטעויות, כך שרק לעתים רחוקות, אם בכלל, נוכל להיות בטוחים לחלוטין במשהו, כפי שעיקרון זה דורש. משמעות הדבר היא שרוב התפילות הן לשווא, לפי הסטנדרטים הרבניים האמורים. לכן, רוב התפילות יהיו אסורות.

(b) במצבים דחופים (כמו בדוגמה שניתנה לעיל), אין לנו זמן להרהר ולהחליט האם אנו לא בטוחים מספיק כדי שיותר לנו להתפלל או לא. אנו פשוט מתפללים, מקווים ומייחלים. תפילה ספונטנית וכנה זו בוודאי מבורכת ואינה פגומה על ידי אלוהים. הוא מכיר היטב את גבולות היכולות הקוגניטיביות שלנו.

(c) אנשים רבים אינם מפותחים מספיק מבחינה פילוסופית כדי שיוכלו לעשות את ההבחנות העדינות הנדרשות על ידי העיקרון

---

62 אנו עשויים להבחין כאן בין ארבעה מצבים של אי ודאות: ספונטניות טבעית (כמו במכניקת הקוונטים); אי-דטרמיניזם עקב התערבות רצונית (למשל, בחירות אנושיות בלתי צפויות); אי ודאות לגבי חוק הטבע החל, למרות שחוק הטבע ניתן להניח; צירוף מקרים מקרי בתוך דטרמיניזם טבעי (למשל, אירועי הגרלה). שני המקרים הראשונים מרמזים על אי-דטרמיניזם אמיתי, בעוד ששני האחרונים הם סוגיות של בורות (השלישי מתייחס לאי ידיעת כלליות, בעוד שהרביעי מתייחס לאי ידיעת כיצד כלליות ידועות באות לידי ביטוי במקרה מסוים).

הרבני המוצע. הוא אינטלקטואלי ומסובך מדי, ולכן למעשה חוסם תפילה רגילה.

אך מבלי שארצה להיות מואשם בכך שאני מתנגד לעתים קרובות לשיפוט הרבנים, הייתי מציע את הפתרון הפשוט הבא לבעיה שהם מציבים. אי ודאויות מעכבות תפילה ככל שהאחרונה מבוטאת באופן קטגורי. לכן, כשאתם מתפללים בעד או נגד אירוע כלשהו, פשוט התני את תפילתכם במרומז, אם לא במפורש - אמירה או מחשבה: *אם העניין עדיין לא יושב, אלוהים יקר, אנא עשה זאת כך וכך* . בוודאי לא יפגע באלוהים לנסח תפילה בתנאי כך.

ההתכתבות הבאה (מאמצע 2007) מספקת המחשה של הסוגיה הנדונה כאן, ועוסקת אגב בכמה סוגיות מעניינות נוספות.

אל: irp@medethics.org.il – שלום:

לאחרונה, במהלך הרצאה בה השתתפתי במרכז *חב"ד בנ'נבה* , הזכיר הרב הראשי פסיקה תלמודית לפיה מותר להתפלל על בן במהלך 40 הימים הראשונים להריון אך לא לאחר מכן.

התנגדתי לכך שחכמי התלמוד טעו, על פי המדע המודרני, משום שכיום ידוע שמין **הילד נקבע גנטית בעת ההתעברות** . אם כרומוזומי המין בתא הראשון הם XX, התינוק יהיה נקבה, ואם הם XY, התינוק יהיה זכר. זוהי הגנטיקה של התא הראשון, אשר מתרבה לאחר מכן בכל התאים.

הרבנים לא יכלו לדעת זאת , שכן גנים לא התגלו עד המאה ה-19 ׳ והובנו במלואם עד המאה ה-20 ׳ אין בושה בבורות או בטעות, אך כמובן שההנחה שהרבנים אינם יודעים כל או חסינים מטעויות היא סותרת את הדוגמה היהודית וחתרנית מאוד.

שימו לב שאין כאן "40 יום" - לא פחות מ-40 יום, ולא יותר מ-40 יום. אם הרבנים הזכירו 40 יום, זה כנראה נובע מתצפיותיהם על הפלות מרצון

או לא מרצון; הם בוודאי שמו לב שלפני כ-40 יום, העובר אינו מתמיין מבחינה מינית מורפולוגית, ואילו לאחר תקופה זו (למעשה, ימים רבים לאחר מכן) מתחילים להופיע תווי מין הנראים לעין בלתי מזוינת.

רב צעיר כתב לך את ההתנגדות הזו, וביקש ממך תשובה. ענית שהרבנים התכוונו לבעיית "הנשיות האשכית". לפי תשובתך, זה מאפשר את האפשרות של עובר זכר שהיה *מקבל* מאפיינים נשיים באופן חריג לחזור להתפתחות זכרית תקינה ב-40 הימים הראשונים, הודות לתפילה נלהבת.

עם זאת, תשובה זו אבסורדית מבחינה לוגית מכמה בחינות.

ראשית, זה לא מבוסס *מדעית* , בכך שהבעיה הבסיסית כאן אינה רק הורמונלית, אלא נובעת **מהפרעה גנטית** , וזה **בהכרח... פעיל מהיום הראשון** (גם כאן אין הצדקה להזכרת 40 יום, שימו לב). עוד על הסוגיות המדעיות בהמשך.

אבל שנית, זה *דיאלקטי* לא מספק, שכן אם הרבנים לא היו יודעים על גנטיקה, **הם לא היו יכולים לדעת** על פער בין הגנוטיפ של עובר (המבנה הגנטי XY) לבין הפנוטיפ שלו (איבר מין נשי). מבחינתם, מין העובר היה פשוט זהה לאופי הנראה פיזית. **לא הייתה להם דרך... לזהות** את המיניות הגנטית של עובר או ילד שנולד באמצעות בדיקות רפואיות.

אם עכשיו אתה מנסה לומר לי שהרבנים אכן ידעו, באמצעות איזשהו חזון נבואי, על פמיניזציה של האשכים ועל המצב המיני הגנטי של אנשים אמיתיים, אני מבקש שתגיד לי היכן הם מזכירים זאת במפורש (אל תבלבל את הנושא הזה עם זה של הרמפרודיטים, אם כי - הם ידעו על ההפרעה הזו משום שהיא גלויה לעין בלתי מזוינת).

ברור שאם היו יודעים על פמיניזציה של האשכים, היו דנים **בשאלה הלכתית חשובה ביותר זו** בפירוט. אגב, שכיחות המחלה מוערכת בכ-1 ל-20,000 (לפי חלק; אחרים אומרים הרבה פחות); היא נדירה, אך מספיקה כדי להיות משמעותית.

האם הילד עם מחלה כזו (למעשה, מום) נחשב לבן או בת? אם נלך לפי המבנה הגנטי, מדובר בבן, ולכן יש לאסור עליו לקיים יחסי מין או להתחתן עם בנים אחרים (כדי להימנע מהומוסקסואליות) ועליו לעשות את בר המצווה שלו וכו'. אם נלך לפי המראה החיצוני (איבר המין), מדובר בבת, למרות שהיא לא יכולה להתרבות, והיא פטורה ממצוות זכר.

לאור **העמימות המסוכנת** הכרוכות בכך, אין ספק שהם היו מתמודדים עם סוגיות חשובות אלה ישירות (לא רק בהתייחסות להרמפרודיטים, אם לחזור על כך). למיטב ידיעתי, *הם מעולם לא עשו זאת* , מה שמוכיח שהם לא ידעו על פמיניזציה של האשכים.

לפיכך, תשובתך **לא הייתה תשובה תקפה לשאלה שהוצגה** . אני חושד שתשובתך נועדה רק להיות מסך עשן או מניפולציה; כלומר, העמדת פנים שאתה עונה, בתקווה שדבריך בתמימות לא יוטל בספק נוסף.

אז הנה הדיאלקטיקה. ועכשיו נחזור לסוגיות המדעיות והעובדתיות. אם תקלידו "פמיניזציה של האשכים" בשורת החיפוש של גוגל, תמצאו אתרים רבים שמספרים לכם על כך. אני ממליץ לכם ללמוד לפחות את העמוד הבא:

http://en.wikipedia.org/wiki/Androgen_insensitivity_syndrome#4_תסמונת_גבר_הפוריות.

דף זה מכיל תרשים אינפורמטיבי של ההפרעה הגנטית. כפי שניתן לראות, גן מוטנטי (תורשתי מצד האם) גורם לחסימת קליטה תקינה של הורמוני אנדרוגן. כתוצאה מכך, מאפיינים מיניים גבריים אינם מתפתחים כרגיל. גן מוטנטי זה נמצא ככל הנראה בכל תאי האורגניזם, מכיוון שכל התאים מכילים את כרומוזום ה-X שבו גן זה משולב.

הרבה יותר מעורב בכך. אבל המסקנה שלי היא פשוט ששום כמות של תפילה ב-40 הימים הראשונים (או פחות, או יותר) לא יכולה לשנות את המצב הזה, מכיוון שהוא גנטי ולכן נפוץ מההתעברות ואילך. אפשר להניח שרפואה גנטית תמנע יום אחד את המחלה הזו, אולי על ידי מניפולציה

גנטית כלשהי *במבחנה* על התא הראשון - אבל ברגע שהעובר/התינוק יינתן להתפתח, אין מה לעשות בנידון.

תקנו אותי אם אתם חושבים שאני טועה; יש לי ראש פתוח.

יתר על כן, שימו לב, אני תוהה מדוע הזכרת רק פמיניזציה של האשכים. ישנן תסמונות "אינטרסקס" אחרות. ראוי לציין שגנוטיפ נקבי עשוי להתפתח כפנוטיפ זכר. לכן, אם אנשים מתפללים שילדם הזכר מבחינה גנטית לא ייראה כמו נקבה, עליהם להתפלל גם שילדם הנקבי מבחינה גנטית לא ייראה כמו זכר. שכן בכל מקרה, נוצרות סיבוכים הלכתיים חמורים.

כיום, *נראה לי* , זכרים גנטיים המתפתחים באופן חריג כנקבות לכאורה צריכים לעבור טיפול גבריות או שינוי מין לכיוון תכונות גבריות. באופן דומה, גנוטיפים נקביים עם פנוטיפ גברי עשויים להיות מטופלים או מנותחים באופן לגיטימי (פמיניזציה). זה יהיה פתרון מעשי לקשיים ההלכתיים. אבל אני כמובן לא מומחה או סמכות.

בנוגע לסוגיית 40 הימים, אם תקלידו "התפתחות עוברית" בשורת החיפוש של גוגל, תוכלו ללמוד הרבה על נושא זה. ראו לדוגמה:

http://en.wikipedia.org/wiki/Fetal_development

לפי קריאתי את המקורות הללו, מאפיינים מיניים מתחילים להיות גלויים הרבה אחרי 40 יום - יש הטוענים שזה קורה אחרי השבוע השמיני ׳ התשיעי או אפילו העשירי׳ של ההתפתחות הטרום לידתית. במקרה כזה, אני תוהה מהיכן הרבנים השיגו את הנתון של 40 יום (6 שבועות)? אנא ספרו לי אם אתם יודעים.

שים לב כבדרך אגב שאין לי שום דבר נגד תפילה. סוגיית התפילה עולה רק בגלל העיקרון הרבני שאין להתפלל במקרה של עובדה *מוגמרת ידועה* . אבל האמת היא, שתמיד נוכל להתפלל בדרך של *תנאי* ולא קטגורי. במקום

לומר "אנא תן לי בן", פשוט אמור " *אם העניין לא יוסדר* , אנא תן לי בן". במקרה כזה אין סכנה של תפילה לשווא.

האמת היא שאנשים תמיד מתפללים כשהם *לא יודעים באופן אישי* אם עובדות העניין הסתיימו או לא. אם הם יודעים שהתיק סגור, הם לא יטרחו להתפלל בכל מקרה. תפילה בוודאי לא יכולה להיות מאופיינת כ"לשווא" כשלא יודעים שהיא לשווא; אחרת, כמעט אף פעם לא יתפללו, מחשש להתפלל לשווא. לכן, היבט זה של הדיון נראה לי מהומה רבה על לא כלום - סתם *פלפול* .

אני ממתין לתשובותיך הרלוונטיות והאמינות לכל ההתנגדויות הנ"ל.

בברכה, AS

התשובה **שהתקבלה** מ-medethics.org.il (ללא חתימה המזהה את הכותב הספציפי) הייתה:

"נראה לי שחלק מקשיי התרגום הם שורש אי ההבנה שלנו (מכיוון שתשובותיי המקוריות בנושא היו בעברית). לכן אתחיל בכמה הבהרות:

1. אין לי שום בעיה לסגת כשאני עושה טעות. כבן אדם זה לא כל כך נדיר.

2. בתשובתי, מעולם לא טענתי שהרבנים הכירו גנטיקה מודרנית, לפני אלף וחמש מאות שנה. כתבתי רק שהכלל הבבלי של התלמוד עשוי להיות תואם לכמה תופעות גנטיות הידועות כיום, כגון פמיניזציה של האשכים או תסמונת סוויר.

3. בתשובתי האחרונה לרב הצעיר שלכם ביקשתי הפניה שתראה שהפגם הנדון מציג חדירה מלאה או לפחות גבוהה מאוד. 'חדירה היא מונח המשמש בגנטיקה המתאר את המידה שבה התכונות הנשלטות על ידי גן, הפנוטיפ שלו, יבואו לידי ביטוי'. זוהי

ההגדרה שניתנה בוויקיפדיה - לא המקור האמין לחלוטין הדרוש, אך מספיק להתכתבות זו. בהמשך המאמר טוען כי:

"עם זאת, מעטים יחסית מהגנים בגנום מראים חדירה גבוהה. רוב הגנים תורמים את תרומתם הקטנה לסביבה מורכבת מאוד של אינטראקציות ביולוגיות, שאליה תורמים גם גנים רבים אחרים. כתוצאה מכך, רוב הגנים, השפעותיהם ומנגנוני פעולתם קשים מאוד להבנה מלאה, משום שהתצפיות והניסויים הנדרשים מורכבים וקשים לתכנון. גם אם תצפיות וניסויים כאלה היו נערכים, עדיין היו תיאורטיקנים מסוימים טוענים שמכיוון שכל התכונות מושפעות מגורמים שאינם גנטיים כמו גם מגורמים גנטיים, אף תכונה לא יכולה להיקבע אך ורק על ידי גנים. "

4. לכן, אם תוכלו לספק ראיות מאושרות לכך ששתי התסמונות (פמיניזציה אשכית או תסמונת סוויר) נקבעות באופן גנטי בלבד ללא מרכיב סביבתי, אצטרך לחזור בי מההצהרה שהציעתי, ואעשה זאת ללא כל היסוס. אחרת, יש מקום לתפילה לפני שמרכיב סביבתי לא ידוע כלשהו יגרום להשפעה משמעותית, ותשובתי המוקדמת היא תקפה, שכן למסקנה שונה אין גיבוי מדעי.

5. על פי ההלכה, מין היילוד נקבע על ידי הפנוטיפ שלו. לכן, בשתי התסמונות, התינוק נחשב נקבה לחלוטין במונחים הלכתיים.

6. אם אתם מתעניינים בשיקולים ההלכתיים המופעלים בטיפול באיברי מין מעורפלים חמורים, אנא עיינו באנציקלופדיה של פרופ' שטיינברג לאתיקה רפואית יהודית (גרסה אנגלית - הוצאת פלדהיים, 2003), כרך א', עמ' 54-50.

אשמח לשמוע ממך שוב בנושא זה ובנושאים אחרים."

ועל כך **עניתי בתורי** את הדברים הבאים:

לגבי נקודה 1 שלך.

" 1. אין לי שום בעיה לסגת כשאני עושה טעות. כבן אדם זה לא כל כך נדיר. "

כשציינתי חוסר רצון להודות בטעויות - חשבתי על הרבנים באופן כללי, לא עליך באופן אישי.

ברגע שניתנה החלטה, היא לעולם לא מודה בטעות, גם אם הידע המשוער על הטבע שעליו היא התבססה מתברר כשגוי. הדיון שלנו כאן הוא דוגמה לכך. אני יודע שאין טעם להתווכח, כי הם לעולם לא משנים את דעתם. הם פשוט לא מעזים לעשות זאת, כי זה יהיה אובדן סמכות. אני מניח שאתה כנראה באותו מצב - להודות בטעות רבנית תהווה, לדעתך (אני לא מסכים), הכחשה של היהדות.

לגבי נקודה 2 שלך.

*"2. **בתשובתי** מעולם לא טענתי שהרבנים הכירו גנטיקה מודרנית, לפני אלף וחמש מאות שנה. כתבתי רק שהכלל הבבלי של התלמוד עשוי להיות תואם לכמה תופעות גנטיות הידועות כיום, כגון פמיניזציה של האשכים או תסמונת סוויר."*

משפט זה מראה לי *שפספסת את הנקודה העיקרית במכתבי הקודם* .

הנקודה שלי הייתה שאתה מבצע **את הכשל הלוגי של אנכרוניזם** כאשר מנסים להצדיק הצהרות רבניות *קודמות* על ידי התייחסות לידע מדעי *עכשווי* שחסר להם. חכמי התלמוד לא ידעו *על* הבדלים גנטיים בין זכרים ונקבות, ויתרה מכך, לא היו להם אמצעים פיזיים *לבדוק* הבדלים כאלה, גם אם היו משערים שהבדלים כאלה עשויים להתקיים.

מכאן נובע באופן הגיוני, שכמו שלא יכלו להבחין בין בנים לבנות על סמך שום דבר מלבד פנוטיפ, הם לא יכלו לדעת או לאבחן את המחלות שאתה מזכיר, אשר זיהוין תלוי בגילוי פער בין גנוטיפ לפנוטיפ. מהערה זו נובע שאין זה רלוונטי מה תהיה הפרוגנוזה למחלה כזו (ניתנת לריפוי או חשוכת

מרפא, ובאיזה שלב אם ניתנת לריפוי), זהו דיון החורג לחלוטין מתחום אחריותם.

לכן, באופן הגיוני אינך יכול להצדיק את דבריהם לאחר מעשה בהתייחס למחלות גנטיות כאלה. *ייתכן* שאתה עצמך היום או מחר מוצדק לומר דבר דומה (על תפילה למען ילד וכו') על סמך ידע רפואי מודרני - אך נותר נכון ובלתי נמנע שהדברים *שהם* אמרו היו למעשה לא מוצדקים, כלומר מבוססים על הנחות מדעיות שגויות (במבט לאחור).

זו הייתה הנקודה העיקרית בטענה שלי, שכנראה פספסת.

לגבי סעיף 3 שלך.

"3. בתשובתי האחרונה לרב הצעיר שלכם ביקשתי התייחסות שתראה שהפגם הנדון מפגין חדירה מלאה או לפחות גבוהה מאוד."

כאן, החשיבה שלך שגויה בכך **שאתה מבלבל בין שני מצבים (או סוגים) של אופנים** .

אתה טוען למעשה שייתכן שקיימת תרופה ובסופו של דבר תימצא - ועל בסיס זה אתה מרגיש מוצדק לטעון שתפילה למען ילד מוצדקת. יתר על כן, אתה מאתגר אותי להוכיח שהמחלה המדוברת ניתנת לריפוי לנצח . אתה למעשה אומר, ככל הידוע לנו, מחלה זו *עשויה* להתברר כניתנת לריפוי, לכן אני יכול בקלות להניח *שניתן* לרפא אותה.

אבל "ייתכן" לא מרמז באופן הגיוני על "יכול להיות" – אלו הן אופני אופן שונים (אחד מתייחס להקשר של ידע, השני לאפשרויות הטבעיות שנקבעו). אתה מבלבל בין מה שבאופן עקרוני *ניתן להעלות על הדעת או לדמיין* לפני העובדה, לבין מה שכבר ידוע ומוכח כפוטנציאל *בתוך טבען* של הישויות הספציפיות הרלוונטיות.

יתר על כן, זה מנוגד לשיטה המדעית, כלומר ללוגיקה אינדוקטיבית, לומר: אם אני יכול לדמיין השערה, אחריות ההוכחה מוטלת עליך להוכיח לי את

ההפך. לא - האחריות מוטלת על זה שמגה *השערה שטרם אומתה אמפירית* (כלומר, שמחלה זו ניתנת לריפוי) לספק הוכחה אמפירית לרעיון שלו.

לדוגמה, איש אינו יכול לומר "יש חיים מעבר לכדור הארץ" רק על סמך ספקולציה רציונלית; מדענים צריכים להביא הוכחות קונקרטיות להשערה זו לפני שהיא מתקבלת כמדע.

לכן, ההערה הרביעית שלך היא עמדה שגויה.

> *"4. לכן, אם תוכל לספק ראיה מאושרת לכך ששתי התסמונות (פמיניזציה אשכית או תסמונת סוויר) נקבעות גנטית בלבד ללא מרכיב סביבתי, אצטרך לחזור בי מההצהרה המוצעת, ואעשה זאת ללא כל היסוס."*

אפשר לומר בצדק שאתה מצפה או מאמין באופן סביר שיום אחד בקרוב נגלה תרופה למחלה (כלומר, להזריק רכיב סביבתי, תרופה, למשל הורמונים או חומר אחר שיעקוף את עיכוב ההתפתחות הנורמלית הנגרם על ידי הגן הפגום), בתנאי שאתה מודה בכך כספקולטיבי מדעי בשלב זה.

לדעתי (כפי שצוין במכתבי הקודם), אכן ניתן, על בסיס ספקולטיבי זה ("אולי") להתפלל לאלוהים עבור בן. כל אי ודאות אישית מאפשרת תפילה, יהיו אשר יהיו עובדות המקרה.

אבל, אני ממהר להוסיף, אינך **יכול** לעשות זאת באופן עקבי *מבחינת הרבנית* ! מדוע, אתה שואל? מהסיבה הפשוטה, שבכל הנוגע לידע מדעי תיאורטי ומיומנות מעשית *בהווה* (אם כי אולי לא *בעתיד*), *אין שום דרך (שום "אפשרות") לרפא את המחלה הזו*.

בהתחשב בכך, להתפלל לריפוי תהיה תפילה לשווא (*לבתלה*), ואתה סותר בכך עיקרון רבני נוסף בניסיון שלך לתמוך בכך בזה על מין התינוק. האם אתה מבין את ההיגיון הזה? זה משאיר אותך ללא מוצא הגיוני - בדוק חבר.

לבסוף, לגבי סעיף 5 שלך.

"5. על פי ההלכה, מין הילוד נקבע על פי הפנוטיפ שלו."

את זה כבר ידעתי, אם כי למען האמת לא ידעתי על המחלות הגנטיות המזעזעות הללו עד שהזכרת אותן בפנינו (כך למדתי משהו בעל ערך מכל זה). אבל כל הנקודה של הביקורת שלי לעיל היא שעמדה זו של ההלכה שגויה - כלומר, היא מבוססת על הקשר ידע שגוי.

עמדתם של הרבנים לטובת הפנוטיפ הייתה סבירה בימיהם, כאשר לא היה ידע על גנוטיפ ועל מחלות גנטיות כמו אלו שאתה מזכיר. כיום, ההקשר המדעי/עובדתי שונה מאוד - והתעלמות מההבדל הזה אינה סבירה מבחינה לוגית. זוהי דוגמה עיוורת, מנותקת מהמציאות.

הנקודה שלי היא שהרבנים כיום *חייבים* לשקול מחדש את הנושא לאור ידע חדש. מדוע? כי אם הם לא עושים זאת, הם מאפשרים לחוסר ודאות להתקיים בנוגע ליחסים הומוסקסואליים - כלומר, **הם מאפשרים להתעלם מחוק תורה אחר, חשוב יותר** .

מנקודת מבט אובייקטיבית, פמיניזציה של האשכים היא התפתחות חריגה. התינוק הוא למעשה (גנטית) זכר, אך בגלל מוטציה גנטית כלשהי הוא אינו מתפתח ככזה (פנוטיפ). זה כאילו תינוק גדל עם זרוע חסרה: הוא אינו נחשב לסוג חדש של בן אדם חסר זרועות, אלא כבן אדם רגיל שהתפתח בצורה חריגה עקב פגם כלשהו.

בהתחשב בכך שיש שכיחות של 1 ל-20,000 חולי מחלה זו באוכלוסייה בכללותה, ובהתחשב בכך שגבריות אפשרית כיום מבחינה רפואית, זוהי בהחלט סוגיה שצריכה להיות מטופלת בדחיפות על ידי רבני ימינו, לא משנה מה חשבו על כך רבני העבר.

אם גבר מתחתן עם פנוטיפ נשי עם גנוטיפ זכר - האם זו הומוסקסואליות או לא? האם אנשים עם פנוטיפ שגוי לא צריכים מיד "לשנות מין", כלומר לתקן את הפנוטיפ שלהם? אנשים כאלה בהחלט נמצאים במצב עצוב. נראה לי שזהו נושא בוער שיש לשקול באתיקה רפואית מודרנית.

לגבי סעיף 6 שלך:

"6. אם אתם מתעניינים בשיקולים ההלכתיים המופעלים בטיפול באיברי מין מעורפלים חמורים, אנא עיינו באנציקלופדיה של פרופ' שטיינברג לאתיקה רפואית יהודית (גרסה אנגלית - הוצאת פלדהיים, 2003), כרך א', עמ' 54-50 ."

אין לי גישה לספר הזה כאן. אבל אם תשלחו לי מאמר בנושא אולי אעיין בו כדי להתעדכן. שימו לב שאני לא יכול להקדיש זמן נוסף לדיון הזה, אלא אם כן יש לכם משהו חדש באופן קיצוני לומר.

במילים אחרות, אינך חייב/ת לכתוב בחזרה. אבל אם כן, אנא הודע/י לי את שמך ואת כישוריך. אתה מדבר על "שו"ת" - האם אתה רב? בנוסף, האם יש לך השכלה והכשרה רפואית כלשהי?

בתודה ובברכה, AS

16. תוספת (2009)

1. בנוגע לפרק 2. לדעתי, בכל פעם שאני קורא את התנ"ך, **המכשולים הגדולים ביותר** לאמונה קלה הם הערפול והבלבול בחלקים רבים של הטקסט. זה מעמיד בספק את מקורו האלוהי של הטקסט בכללותו , אם כי חלקים ממנו עשויים בהחלט להיות בעלי מקור אלוהי. גם אם ההנחה האחרונה נכונה, קשה לקבוע אילו חלקים אכן ניתן לסמוך עליהם. אף על פי כן, כפי שכבר טענתי בכמה מקרים ספציפיים, לעתים קרובות ברור מאליו אילו חלקים אינם *ממקור* כה נעלה, אם כי מקורם האנושי עשוי בהחלט להיות חכם ורוחני גבוה במיוחד.

הרהורים כאלה אינם חדשים. אחד ממבקרי התנ"ך הוותיקים ביותר הוא צ'יווי אל-בלכי (המאה ה -9 , בקטריה) [63]. חלק מביקורותיו המשוערות מתוארות על ידי שלמה שכטר, כדלקמן [64]:

...לתת סיכום כלשהו של אופי טיעוניו של מחברנו. כפי שנראה, קשיי המקרא שלו נבעו מהשיקולים הבאים: (1) שסגנון כתבי הקודש חסר בהירות, והוא זקוק כל הזמן להסבר, שאינו תמיד זמין. (2) שהם חסרים עקביות בניסוח ובניסוח. (3) שהם מכילים פרטים

---

63 ראה: http://en.wikipedia.org/wiki/Chivi_al_Blakhi.

64 *" האוסף העתיק ביותר של קשיי תנ"ך, מאת יהודי "* (1901), The Jewish Quarterly Review **XIII** : 345–374 .

וחזרות מיותרות. אלה כמובן פחות או יותר קשיים לשוניים או פילולוגיים בלבד; אך יהודי ימי הביניים ככל הנראה ראו בערפול וחוסר עקביות כאלה בניסוח ובכתיב כבלתי תואמים את טבעו האלוהי של ספר, אשר צפוי להיות ברור, תמציתי וחף מבהירויות. השיקולים הבאים חמורים יותר הם: (4) שהם מלאים בקשיים כרונולוגיים. (5) שהספרים השונים המרכיבים את כתבי הקודש סותרים זה את זה ישירות או מתעלמים מחוקים וטקסים בחלק אחד הנחשבים בעלי חשיבות רבה ביותר בחלק השני. (6) שהאתיקה שלהם נחותה ואינה תואמת בשום אופן את טבעו המוסרי של אלוהים.

למרות שלא הייתי תומך בהכרח בכל הביקורות של האיש (נאמר שהוא כתב כמאתיים), ואני מודע לכך שהרבנים (ובעיקר סעדיה גאון) הציעו תשובות אמינות לחלקן, אני חושב שזה הוגן לומר שרבות מהן רלוונטיות מאוד גם היום. הוא היה קורא מודרני, מאות שנים קודם לכן.

כמובן, אנשים עשויים לשאול אותי, ואני שואל את עצמי: למה להיות כל כך שלילי? למה לחפש פגמים בכל דבר קטן? מה התועלת והמטרה של כל כך הרבה ביקורתיות? התשובה היחידה שאני יכול לתת היא: אהבת האמת. האמת מסוגלת לעמוד בכל המבחנים. אם אמונה לא יכולה לעמוד בדחיפה, ייתכן שהיא לא נכונה. צריך להיות האומץ להתמודד עם המציאות, ולא לתת לעצמו להיות מוסח ממנה על ידי תקוות ופחדים. הדבר החשוב הוא לשאול את השאלות בכבוד ובאהבה, ולהשקיע מאמץ לא להיות הרסני יותר ממה שהתשובות מאפשרות.

2. בנוגע לפרק 3. אני מזכיר את הפנייה התכופה *לנסים* לצורך הסבר כמאפיין של **רש"י** . מאפיין נוסף או משני שלו הוא פנייה *לנבואה* והתמכרות תכופה *לאנכרוניזם* . שני האחרונים קשורים זה לזה כמו גם לראשון. שימו לב שאיני מכחיש נס או נבואה (הם מוזכרים במפורש בסיפורים רבים בתנ"ך), אלא רק מציין את נטייתו של רש"י לפנות אליהם

גם כאשר אין בכך צורך (כלומר, כאשר ניתן להעלות על הדעת הסבר טבעי יותר). אני כמובן מודע לכך שרש"י נשען רבות על תיאורים תלמודיים ומדרשיים, אך העובדה נותרת בעינה שהוא נשען על הסברים בעלי נטיות ניסיות כאלה *יותר* מפרשנים אחרים (כמו הרמב"ן, נניח) [65].

דוגמאות לפירוש רש"י. כדי לחזק את רעיונו שאבותיו ואמהותיו של העם היהודי ידעו ונהגו את כל התורה, ולכן היו באופן אנכרוניסטי כבר יהודים לפני מתן התורה בסיני, עליו לייחס להם ידיעת החוקים באמצעות כוחות נבואיים (למשל רש"י לבראשית כו:ה). באופן דומה, קבורתה של רחל בבית לחם, במקום בחברון, מוסברת כהכרחית לקראת גלות בבל (אלף שנה מאוחר יותר), כדי שהאם תוכל להתפלל עבור השבויים בדרך (רש"י לבראשית מח:ז). או שוב, כדי להסביר מהיכן קיבלו בני ישראל את העצים הדרושים למקדש המדבר, טוען רש"י שיעקב ניטע עצי ארז במצרים למעלה ממאתיים שנה קודם לכן בדיוק למטרה זו, אותם כרתו בני ישראל והכינו להובלה לפני יציאת מצרים (רש"י לשמות כו:ט"ו).

מבחינה פילוסופית, השקפת עולמו המשתמעת של רש"י - שכיחותם של ניסים, התערבותה השגרתית של ההשגחה העליונה בענייני האדם - מתקבלת על הדעת; מבחינה דתית, היא ראויה לשבח, ומגלה אמונה גדולה ומודעות לנוכחותו של אלוהים. אך מנקודת מבט רציונליסטית יותר, היא קלה מדי, קיצור דרך והסתרה; היא אינה תובענית ואמינה כמו ניתוח נטורליסטי מפורט.

בנוגע **לאפולוגטיקה** , ברצוני להוסיף שחלק מהמניע שלה הוא ללא ספק האמונה שאדם משביע רצון את אלוהים על ידי טיעון, גם אם קלוש, לטובתו לכאורה או לטובת הדת. אבל בוודאי, מנקודת מבט רציונלית, כבוד של 100% לאמת מוערך יותר על ידי אלוהים. עלינו להודות בכנות בתחומים של ספק או קושי; אנו יכולים להתמודד איתם כמיטב יכולתנו, אך תמיד בכנות, לעולם לא באופן מניפולטיבי.

---

[65] בשבילו זו *להצ'ילה* (הנחה פותחת), בשבילם זו *bedieved* (המוצא האחרון).

3. בנוגע לפרק 4. שם הזכרתי **צמחונות** כחלופה אפשרית לתזונה הכשרה המסורתית. הייתי צריך לומר שאני אישית צמחוני, למרות שבעבר לא הייתי כזה. נמנעתי מלומר זאת כדי לא להיראות כמי שמפיץ דעה מסוימת. אבל לאחר מחשבה נוספת, הייתי צריך לטעון את הנקודה. ויתרתי על בשר לפני שנים רבות, בעיקר מתוך רחמים כלפי בעלי החיים שעברו שיטות תעשייתיות של ייצור, הובלה ושחיטה [66]. לפני כמה שנים גם הפסקתי לאכול דגים, לאחר שקראתי שהאנושות באמת הורסת את מלאי הדגים בעולם, הן באופן ישיר והן באופן עקיף [67]. עם זאת, אני עדיין אוכל מוצרי חלב.

אני לא מקבל את הטיעון המסורתי ש"אסור לנו לנסות להיות רחמנים יותר ממה שאלוהים מבקש מאיתנו להיות בתורה". גם אם התורה מתירה אכילת בשר ודגים, עלינו לקחת בחשבון שזה מתייחס לאוכלוסיות קטנות המשתמשות בחקלאות בקנה מידה קטן ובשחיטה. לבהמה היה אז כבוד מסוים. זה כבר לא נכון כיום, כאשר היא מתייחסת אליה כאל דבר גרידא, כאשר בשר ודגים נרכשים על ידי רוב האנשים מדוכני הסופרמרקט ללא כל מודעות או כבוד למקור החי שלהם. אפילו ביצים וגבינה מוכתמות מבחינה זו, אם כי קצת פחות. לכן, כן, אני ממליץ על צמחונות.

אם כבר מדברים על שחיטה, הבה נזכיר גם את **קורבנות בעלי החיים** בבית המקדש. אני מסכים עם הערכתו של הרמב"ם שאלו היו שרידים מהעבר. הדבר מוצע בחלקו בתורה עצמה (ויקרא יז, ז). זה ברור עוד יותר כיום, כשאנו מכירים את ההיסטוריה של האנושות בצורה מלאה הרבה יותר ויכולים לראות היטב עד כמה נפוץ היה נוהג הקורבנות. איני יכול לדמיין מדוע לאלוהים יהיה עניין כלשהו במנהגים כאלה; איני יכול לראות

---

66 צפו בטקסטים וסרטונים שונים החל מ- http://www.peta.org/

67 ראו לדוגמה
http://www.fao.org/newsroom/common/ecg/1000505/en/stocks.pdf
ו- http://www.greenfacts.org/en/fisheries/#3

כיצד זה יכול להועיל לבני האדם העוסקים בהם. גם אם הם מאמינים שסבלם ומותם של בעלי החיים המוקרבים מחליף את סבלם ומותם שלהם, אין דרך מתקבלת על הדעת שזה יכול להתרחש באופן אובייקטיבי. ההקלה הפסיכולוגית (האשלייתית) האפשרית בקושי מצדיקה התנהגות אלימה שכזו. ההשפעה ה"קרמית" האובייקטיבית צפויה להיות יותר אשמה ולא פחות.

אבל הבה נניח, כפי שמניח הרמב"ן (הרמב"ן) מצידו, שאלוהים בחר ליצור קשר מיסטי (בלתי נראה, בסיסי) בין האדם לאלוהים המצדיק קורבנות בעלי חיים. זוהי השערה מתקבלת על הדעת אם נדמיין כמה קורבנות בשנה המבוצעים בשם כל האומה. אבל כשאנחנו מתחילים לחשב את כל הקורבנות המחייבים והמרצון שעל פי התורה היו צריכים להתבצע מדי שנה עבור כל הפרטים באומה, כמו גם עבור האומה כולה, שלא לדבר על עבור זרים, עלינו להודות במבוכה. משמעות הדבר היא מאות אלפי או אפילו מיליוני בעלי חיים שנרצחים מדי שנה, שנה אחר שנה [68]. דם יזרום ללא הרף, *עד בחילה* . כל כך הרבה סבל - בשביל מה?

אני מקווה ומתפלל לשיקום בית המקדש על מקומו הקדום, בקרוב בימינו. אבל אני אישית לא מצפה לטבח יומיומי כזה של חיות מסכנות ותמימות. באופן אבסטרקטי, בכמויות קטנות, הנוהג נראה תמים, כמעט טבעי. אבל כשמתייחסים למספרים ממשיים, זה בבירור לא אנושי ובלתי מקובל. אני לא יכול לראות בזה שום רוחניות - להיפך, זה חייב להפחית את הרגישות, החסד והטוב לב שלנו. בעלי חיים אינם ראויים ליחס כה קשה, ובני אדם טובים יותר בלי 'מצווה' מיושנת זו. קשה להאמין שאלוהים היה דורש זאת מאיתנו אי פעם. סביר יותר, קאסטה כוהנית קיימת הצדיקה זאת לאחר מעשה כמצוות אלוהיות.

---

[68] רק תחשבו: 100 ביום שווים 36,500 בשנה; 1000 ביום שווים 365,000 בשנה. כמה קורבנות תביא אומה של כמה מיליונים בשנה? ברגע שחושבים על המספרים, כל ההצעה הופכת להיות הרבה יותר מפוקפקת.

4. אני מזכיר בפרק 6 ובנספח 1 שישנן 'שאלות קשות' בנוגע לסיפור התורה שהרבנים לא שאלו מספיק ולא ענו עליהן בהצלחה. שאלה או קבוצת שאלות אחת כזו היא הבאה.

אכלו ושתו בני ישראל במהלך נדודיהם במדבר (ואכן מה אכלו ושתו בעלי החיים שלהם)? שאלת האכילה הזו נענית חלקית על ידי ההנחה שבמהלך החודש שחלף עד שקיבלו את מתנת המן, ייתכן שהם נשאו איתם אוכל (ומספוא), וכי לאחר שהמן פסק הם כביכול קנו את מה שהם צריכים מהאנשים החיים בסביבתם. אין אזכור למה שאכלו בעלי החיים (שנדרשו למטרות קורבן) במהלך שנות המן. באשר למשקה, בעוד שלעתים הנרטיב מזכיר מקורות מים טבעיים ומופלאים ספציפיים (שככל הנראה משמשים גם לבעלי חיים וגם לבני אדם), בפעמים אחרות הנושא אינו מתבהר. כתוצאה מכך, המסורת שבעל פה מתייחסת ל"באר מרים" - מעין באר ניידת באופן פלאי - שליוותה אותם במשך רוב מסעם.

במבט ראשון, ההסברים שניתנו נראים משכנעים, גם אם אינם שלמים, אך לאחר מחשבה נוספת, כאשר לוקחים בחשבון *את הכמויות המדוברות* , הן נראות מדהימות למדי. שכן, בהתחשב בנתוני האוכלוסייה של התורה, אנו מדברים כאן על כשני מיליון איש (כלומר, גברים, נשים וילדים מישראל, שלא לדבר על "ההמון המעורב" המלווה אותם), ועל עדר גדול של בעלי חיים (ככל הנראה מאות אלפים מהם). משמעות הדבר היא יותר מפי *ארבעה* מאוכלוסיית היהודים הנוכחית של ירושלים. דמיינו את כמויות המזון והשתייה שמספר כה גדול של אנשים זקוק להן מדי יום! לאחר מכן הוסיפו את צרכי בעלי החיים לצורך הערכה טובה. לאחר מכן הכפילו נתון זה ב-365 בשנה ושוב ב-40 עבור שנות הנדודים.

אם נניח רק חצי ליטר מים לאדם ליום, זה יהיה 1,000,000 ליטר או 1,000 טון מים ליום. על פני 365 ימים, זה אומר 365,000 טון מים. ועל פני 40 שנה, הכמות תהיה 14.6 מיליון טון. באופן דומה, עבור תקופות בהן המן עדיין לא ניתן או כבר לא ניתן, אם נניח (לצורך הדיון) מנת מזון של רבע קילו בלבד לאדם בממוצע, הם היו זקוקים ל-500 טון ליום, וכן

הלאה. באופן דומה לגבי בעלי חיים, רק יותר - אם כי סוגיהם ומספרם אינם ידועים, כך שאין טעם לבצע חישובים.[7069]

כעת, *חשבו על הלוגיסטיקה* הנדרשת כדי לספק אוכלוסייה בגודל כזה. לא רק שהכמויות עצומות, אלא שהשאלה היא כיצד חולקו כמויות אלה? האם שני מיליון איש הגיעו מדי יום לנקודה מרכזית (כמו באר מרים) עם מקבליהם ואספו את מנותיהם, או שמא אלה הובאו אליהם על בעלי חיים או על עגלות? כיצד נשאבו המים מבארות בסופו של דבר, בהתחשב בכמויות הכרוכות בכך? לא היו בהן משאבות או תעלות; מישהו היה צריך לעשות את העבודה באמצעות כלים כלשהם. השוו את החיים בעיר מודרנית, כדי לקבל מושג על גודל המשימה.

בכמה פרשנויות, העם מוצג כנושא עמו את המזון והשתייה הדרושים לתקופה ממושכת (למשל, מיציאת מצרים ועד שהמן החל להופיע). אך כאשר אנו מחשבים כך את הכמויות הכרוכות בכך, נראה אבסורדי להציע זאת. כל אדם מבוגר יצטרך להיות סופרמן כדי לשאת כל כך הרבה. בעלי חיים אולי נושאים חלק גדול מהמשא האנושי, אך מה לגבי משא המספוא והמים של בעלי החיים?

באופן דומה, כמה פרשנויות מתייחסות לרכישת מזון, מספוא ושתייה מאוכלוסיות מסביב. הסבר זה נראה רלוונטי אם אנו מדמיינים קבוצה קטנה של נוודים - אך כאשר אנו לוקחים בחשבון שוק של שני מיליון איש, קשה

---

69 רש"י מציע שהמצה שנשאו איתם ביום יציאתם ממצרים התמלאה באורח פלא. הוא אינו מבהיר כיצד זה קרה - האם מצה צמחה בחזרה לאחר שחתיכה ממנה נשברה, או שמא מצה הופיעה שוב בערימה לאחר שאכלה? העניין הוא לנסות לדמיין את הנס לכאורה בצורה ברורה יותר, במקום להכחישו על הסף. אם נס כזה אכן התרחש במשך חודש, מדוע המן נראה כה ניסי? ומדוע היה צורך במן במקום המצה? (לשאלה האחרונה, רב אחד ענה לי בצורה אמינה באומרו שאולי המן היה המזון הדרוש מבחינה רוחנית לקבלת תורה.)

70 התורה אכן מזכירה רעייה *מסוימת* , שכן היא מזהירה מפני מתן אפשרות לבקר לרעות למרגלות הר סיני במהלך מתן תורה. אך אין כל אינדיקציה לכך שהמדבר היה מסוגל לקיים אוכלוסיית בעלי חיים גדולה במשך 40 שנה אך ורק על ידי רעייה, ונראה שלא סביר להניח זאת.

מאוד להעלות על הדעת. יש להניח שהאוכלוסיות מסביב עצמן גדולות מאוד כדי לעבד או למשוך, ולהביא למכירה, כמויות כה אדירות של מזון, מספוא ומים.

אפילו אם האזור היה פורה יותר מכפי שהוא כיום, היה צורך לעבד שטחים גדולים, והיה צורך בהודעה מראש של שנה על הצורך בחקלאות בקנה מידה גדול שכזה , או שהאיכרים היו צריכים להיות ערניים. מקורות מים גדולים (אגם, נהר זורם, בארות שוצפות או גשמים עזים) היו נדרשים לייצור המזון והמספוא, כמו גם להרוות את צמאונם של היצרנים, הצרכנים ובעלי החיים שלהם. לכן, הסבר טבעי יחסית זה אינו אמין במיוחד.

אפילו איסוף המן מעלה שאלות לוגיסטיות. בהנחה שהוא לא הופקד על מפתן דלתם, אלא היה עליהם לצאת אל מעבר למחנה כדי לאסוף אותו, דמיינו מאות אלפי מלקטי מן היוצאים בכל יום בשבוע לאסוף את מנות משפחותיהם. כמה זמן ארכה הנסיעה הלוך ושוב? היה צורך לארגן את התנועה, כדי למנוע פקקי תנועה. הוסיפו לעבודה זו את שאיבת המים והובלתם, וניתן לראות שאנשים רבים היו עסוקים.

כל זה אומר שיש מקום רב לספק הן בנרטיב התורה והן בניסיונות הרבניים להפוך אותו לאמין יותר. עלינו להניח שאוכלוסיית יוצאי יציאת מצרים הייתה קטנה בהרבה ממה שטוען הטקסט הכתוב - או שעלינו להניח שהיו הרבה יותר ניסים מאלה המוזכרים בו במפורש. לדוגמה, אולי הבאר הנעה של מרים הייתה סילון שוצף ששפך מים לאוהל של כל משפחה. אולי אנשים באופן נס נזקקו למעט מאוד מים (לשתייה ולמטרות אחרות), ואולי בעלי חיים בכלל לא נזקקו . וכן הלאה.

פרשן סקפטי יותר יטען שהסיפור הכתוב מוגזם במידה רבה, וכותבו האנושיים מאוד לא הקדישו זמן להפוך אותו לעקביות ומשכנע למדי. אם קוראים אותו ללא תשומת לב, זה אולי נשמע אפשרי - אבל אם שואלים כמה שאלות קשות, זה נראה פחות מתקבל על הדעת.

5. בנוגע לחשיבות **המדיטציה** ליהדות (פרק 7). הערך הפסיכולוגי של המדיטציה הוא שהיא מגבירה את השליטה של האדם במחשבותיו, במילותיו ובמעשיו. על ידי בירור עצום של השדה המנטלי, האדם מסוגל לאתר בעיות במדויק ולפתור אותן באופן מיקרו-כירורגי.

ניתן להבין כיצד מדיטציה פועלת באמצעות המטאפורה הבאה. דמיינו שאתם עומדים במים שבהם השלכתם אבן יקרה. אם המים סוערים מדי, אינכם יכולים לראות דרכם אל קרקעית הים ולכן לא תוכלו להוציא את התכשיט שלכם. אינכם יכולים להרגיע ולנקות את המים באמצעות הפרעה מכנית. עליכם פשוט להיות סבלניים ולתת להם לשקוע באופן טבעי. לאחר מכן, כשהם שוקעים, תוכלו לראות ולהרים בקלות את התכשיט. באופן דומה, מדיטציה מאפשרת לפעילות המנטלית שלכם להירגע, ולאחר מכן תוכלו לחוש ביתר קלות את נשמתכם ואולי ליצור קשר טוב יותר עם אלוהים.

יתר על כן, כאשר אתם רואים את נשמתכם בצורה ברורה יותר, אתם יכולים לשלוט בה טוב יותר, משום שאינכם מבלבלים אותה עם התופעות המנטליות המקיפות אותה. מדיטציה סדירה מסייעת לפתרון בעיות עבר ולהימנע מבעיות עתידיות. היא מאפשרת להתמודד עם בעיות בזמן הווה, בצורה מדויקת יותר. כאשר אדם פחות מבולבל נפשית ובחושך, הוא הגיוני יותר בגישותיו ופחות מהסס במעשיו. עדיף לא לחטוא כלל מאשר לחטוא ולהצטרך להתחרט ולחזור בתשובה לאחר מכן. מניעה עדיפה על ריפוי. זוהי היגיון פשוט או כלכלה.

ברמה "מטאפיזית" יותר, מדיטציה מורכבת מהכנת האדם לחזרה למקור הרוחני שלו. נשמתנו היא ניצוץ זעיר של הנשמה הגדולה שהוא אלוהים. נשמתנו, שנשלחה לעולם החומרי הזה כדי לעזור לגאולה, מנותקת לרגע ממקורה ומכבידה על ידי חומריות. באמצעות מדיטציה, אנו יכולים לשחזר את טוהרנו הרוחני המקורי, השלווה והריקנות שלנו - וכך אנו יכולים להכין את נשמתנו להתמזג שוב בצורה חלקה עם אלוהים. כשם שהוא חופשי ממשאי המהות והסבך, כך גם אנו מנסים להיות. כשם שהוא שלו

ושקוף, כך גם אנו שואפים להיות. כאשר המוות מגיע, אנו יכולים לקוות שנשמתנו תחזור ביתר קלות למקומה הטבעי בו.

6. **היגיון בהגנה על ציונות** .

7. **נס הנרות של חנוכה: פתרון חדש והגיוני יותר לבעיה.**

ראו את העמודים הבאים לשני מאמרים חדשים אלה...

17. היגיון להגנת הציונים

התקשורת כיום מוטה באופן גורף נגד הציונות וישראל. עמדה זו הפכה לאחרונה ליותר מאופנה גרידא - כיום היא "רוח התקופה", "אקסיומה" פופולרית שאסור אפילו להטיל בה ספק. כפי שאמר לי מכר במהלך מלחמת עזה האחרונה - זהו באמת נטל רגשי עבורנו היהודים לשאת את הרטט השלילי העצום הזה הנובע מרבים כל כך מבני האדם בבת אחת. ואכן, מעולם בהיסטוריה לא היו כל כך מעטים שנואים באופן עיוור על ידי כל כך הרבה. בעבר, שנאה כזו התרכזה בכמה קהילות יותר מאחרות - אך כיום, עקב ההייפ התקשורתי, תזמור האנטישמיות קיבל פרופורציות עולמיות פשוטו כמשמעו.

ישנם כמובן היבטים רבים לנושא זה. מטרתי כאן היא להעיר על כמה מההיבטים *הלוגיים* שלו. אני רוצה להביא לידיעתכם כמה *מהסתירות והכשלים האמפיריים* בטיעונם של מתנגדי הציונות.

ציונות אינה אימפריאליזם ואינה קולוניאליזם . טיעון סטנדרטי של אנטי-ישראלים הוא שהיהודים *גנבו* את הארץ הנקראת כיום ישראל. חשוב להפריך טענה זו משום שהיא נטענת על ידי מתנגדי שמאל לישראל כגורם *להתנגדותם* לה. על בסיס זה הם מציגים את עצמם כמגינים זועמים של צדק ומוסר. הם טוענים שהערבים, או "הפלסטינים", היו שם לפני היהודים, ילידים שחיו בשלום, עסוקים בענייניהם, כאשר הם נכבשו על ידי אימפריאליסטים

זרים (כלומר היהודים) שגררו אותם והתיישבו על אדמתם. טיעון זה לא רק שקרי מבחינה היסטורית, אלא גם אבסורדי מבחינה לוגית.

אילו היהודים היו הולכים לאוגנדה (כפי שהוצע להם בתחילת המאה ה-20), הם היו יכולים להיות מתויגים כפולשים ומתיישבים, שכן לא היה להם קשר היסטורי לארץ זו. אך כאשר היהודים הגיעו לארץ שנקראה אז פלסטין, הם חזרו הביתה, לארץ אבותיהם הישירים. מצבם באותה תקופה היה דומה לזה של הטיבטים הגולים כיום. אם טיבטים אלה רוצים לתבוע בחזרה את ארצם, כעת או בעוד מאות שנים, מי יעז לשלול מהם את זכותם המוסרית ואת בעלותם החוקית על הארץ כולה או לטעון שלאנשים שתפסו את מקומם בינתיים יש תביעה תקפה לכל חלק ממנה?

מבחינה היסטורית, ידוע היטב עוד מימי קדם כי היהודים (או בני ישראל או העברים) ישבו בארץ ישראל מאז שנת 1300 לפנה"ס (החל מיציאת מצרים) או מאז שנת 1700 לפנה"ס (החל מעלייתו של אברהם אברהם ממסופוטמיה). אלו הם תאריכים מסורתיים מקראיים (ישנם היסטוריונים אנטי-ציונים שחולקים עליהם, אך גם אם יופחתו כ-500 שנה, הטיעונים שלנו יעמדו בציפיות, כך שהנושא הזה לא רלוונטי כאן).

כשהגיעו היהודים, היו שם עמים אחרים, שכולם נעלמו מאז מההיסטוריה. – או נהרגו במלחמות או הוגלו לחו"ל (כפי שנהרגו יהודים רבים) על ידי מצרים, אשורים, בבלים, פרסים וכו'. העמים שנכחו שם בכל מקרה לא היו "ילידי הארץ", אלא בעצמם מהגרים או חלקים מעמים שהתפשטו רחוק יותר. לפיכך, הפלשתים (עם לא שמי) כנראה הגיעו מאיי יוון, החיתים (גם הם לא שמים) הגיעו מאנטוליה, האמורים (שמים, כמו אברהם) הגיעו ממסופוטמיה, הכנענים היו חמים על פי התנ"ך או שמים מערב ערב על פי חלק מההיסטוריונים[71], וכן הלאה. כל אלה נעלמו עד לגלות הראשונה, כלומר במאה ה-6 לפני הספירה.

---

[71] שימו לב שהשפות החמית והשמיות קרובות מאוד זו לזו, ומדדים לשוניים ממלאים תפקיד חשוב בתיאוריות של ההיסטוריונים על מוצאם של עמים.

מדינה זו, הנמצאת בצומת של שלוש יבשות, תמיד הייתה כור היתוך של עמים שונים. האנושות, זכרו, תמיד הייתה בתנועה, מאז שהאנשים הראשונים היגרו ממזרח אפריקה. אף אחד מהעמים שקדמו לנוכחות היהודית, שימו לב היטב, לא היה אבותיהם של הערבים ה"פלסטינים" של ימינו. האחרונים הגיעו הרבה יותר מאוחר: חלקם הגיעו ככל הנראה בעקבות הפלישה לארץ ישראל במאה ה-7 לספירה על ידי המוני ערבים שהתאסלמו לאחרונה; אך רבים הגיעו הרבה יותר מאוחר, במאות ה-19 וה-20 (במקביל ליהודים שחזרו מאירופה וממדינות ערב הסובבות אותה).

מקריאת סיפורים "פלסטיניים" עכשוויים, אפשר להניח שהערבים הללו נוצרו *במקום* . אבל זהו כמובן סיפור שנרקם לאחרונה למטרות תעמולה על ידי היסטוריונים מדומה. נוסעים אירופאים ויהודים לארץ הקודש במאה ה-19 העידו כולם על דלדול האוכלוסייה והשממה של הארץ.

אז לשאלה: מי היה כאן ראשון ומי בא אחריו? - התשובה היא ללא ספק: היהודים הגיעו לפני הערבים, כמה אלפי שנים קודם לכן. יתר על כן, משמעותי היה שהיהודים ישבו בארץ הזאת הרבה יותר זמן מהערבים. אם יש עם יליד הארץ הזאת, אז זה ללא ספק העם היהודי. יתר על כן, העובדה שהיהודים שולטים כעת בארץ היא משמעותית. שלושת הגורמים הללו - מי בא ראשון, מי היה שם הכי הרבה זמן ומי עכשיו ריבון - קובעים את עליונות התביעה על הארץ (הארץ כולה) על ידי היהודים בכל הערכה רציונלית והוגנת.

לפני הגעת הערבים, איבדה האומה היהודית את ריבונותה ליוונים, ולאחר מכן לרומאים (אשר שינו את שם המדינה לפלשתינה במאמץ להסתיר את בעלותה היהודית). יהודים רבים הוגלו לאחר חורבן בית המקדש השני בשנת 70 לספירה, אך רבים נשארו (כפי שמעיד, למשל, עריכת התלמוד הירושלמי במאה ה-4). השלטון עבר לידי יורשיו הביזנטיים של רומא ו(בקצרה) לכובשים פרסים, עד שהערבים המוסלמים הגיעו ככובשים ומתיישבים במאה ה-7 , כפי שכבר צוין.

אם יש קבוצה באזור שניתן להאשים באימפריאליזם וקולוניאליזם, הרי אלה הערבים, שעזבו את חצי האי מולדתם והתפשטו בכוח הנשק מהודו לספרד

תוך עשרות שנים. הם עדיין כובשים כיום את רוב האדמות הגנובות הללו - מעיראק ועד מרוקו. לכן אירוני שדווקא אותם אנשים מאשימים יהודים בפשעים הספציפיים הללו . הם טוענים שישראל (או ליתר דיוק, חלקים ממנה) היא "אדמה ערבית כבושה" ומתלוננים על "התנחלויות" בה - אך שוכחים או מסתירים שלא רק ישראל, אלא כל האדמה מחוץ לערב עצמה שהם עומדים עליה כיום היא אדמה שהערבים גנבו מעמים אחרים!

זוהי, כמובן, טעות *לוגית* בטיעונם. עם זאת, ישנה סתירה נוספת, עדינה יותר, שאני רוצה להביא לידיעתכם. אנטי-ישראלים עונים על הטיעונים ההיסטוריים הנ"ל באומרם: "ובכן, אבל כל זה היסטוריה עתיקה - העובדה היא שבאמצע המאה ה-20 ׳ היהודים גירשו את הפלסטינים [כלומר, ערבים] ותפסו את אדמותיהם". מדוע זה לא עקבי? כעת אסביר.

אם נקבל שההיסטוריה היהודית העתיקה אינה רלוונטית ומה שחשוב הוא מי אכן ישב ברוב הארץ כמה עשורים לפני מלחמת העצמאות הישראלית – אז נוכל באותה מידה לטעון שההיסטוריה הערבית האחרונה אינה רלוונטית ומה שחשוב הוא מי אכן יושב ברוב הארץ *כיום* . אם העובדה המוגמרת של השתלטות הערבית על ארץ ישראל במאה ה-7) ומאוחר יותר על ידי כובשים אחרים, לאחרונה הטורקים העות'מאנים המוסלמים [72]) מקובלת מבחינה מוסרית, מדוע העובדה המוגמרת של השתלטות יהודית במאה ה-20 אינה מקובלת מבחינה מוסרית? מי מחליט כמה שנים של החזקה דה פקטו מהוות בעלות חוקית? לפי אילו סטנדרטים אוניברסליים?

ברור שאלו השוללים את זכות קיומה של ישראל משתמשים *בסטנדרט כפול שרירותי* , אשר חותך את ההיסטוריה בדרכים הנוחות לטענות הערביות. אם כוח צודק למעשה במקרה של הערבים, אז הוא צודק באופן הגיוני גם במקרה של היהודים. אם אנחנו הולכים להיות מקיאווליים לגבי זה, עלינו להיות כאלה לכל אורך הדרך. כל עוד היהודים מסוגלים לשמור על עצמאותם משאיפות ההגמוניות הערביות בכוח הנשק, יש להם זכות מלאה על הארץ. אם הם

---

[72] לפני פחות מ-500 שנה. הטורקים העות'מאנים הללו, יש לציין, לא היו ילידי האזור, אלא צאצאים של פולשים למזרח התיכון שמקורם בערבות מרכז אסיה, קרובי משפחה של המונגולים.

טיפשים מספיק כדי לתת לעצמם להיחלש על ידי המלחמה הפסיכולוגית שאויביהם מנהלים נגדם, והם מוותרים על רכושם, איש לא יגן על זכויותיהם.

אבל בכל מקרה, אני לא טוען שכוח הוא הנכון. ליהודים יש זכות טובה ומתמשכת הרבה יותר לארץ ישראל. זוהי *ארץ אבותיהם* , אותה הם ישבו בחלקה לפחות *במשך כשלושת אלפים וחצי שנה* . העובדה שעמים אחרים (כולל הערבים) פלשו לארץ זו מאז הגעתם, ולעתים קרובות הרגו או גירשו רבים מהם אינה מפחיתה מהזכות היהודית, משום שהיו באופן מוכח (באמצעות שפע של עדויות תיעודיות וארכיאולוגיות) כמה יהודים בארץ לאורך תקופה היסטורית זו, ומשום שהיהודים שרדו את ההיסטוריה והמשיכו לתבוע את האדמה הזו. לטיעון זה יש תוקף ללא קשר לאמונות הדתיות של אדם (או היעדרן), שימו לב היטב.

באשר ל"פלסטינים" - כלומר הערבים המוסלמים החיים ב"פלסטין" - יש להוסיף שהם מעולם לא היו עם נפרד, עם היסטוריה ותרבות נפרדות, עד שכמה תועמלנים חכמים המציאו אותם לפני כמה עשורים. הם תמיד התקיימו כערבים בלתי מובחנים, מפוזרים ברחבי המזרח התיכון מאז הפלישה הערבית אליו. האדמה עליה חיו תמיד הייתה חלק מישות פוליטית גדולה יותר או בבעלותה. מעולם לא הייתה אומה ערבית או ריבונות ספציפית על אדמת פלסטין. הריבון האחרון היעיל לפני ישראל היה המנדט הבריטי, ולפני כן הייתה האימפריה העות'מאנית. לכן לערבים אין תביעה לאומית על האדמה.

לא היה קיים סכסוך ערבי-ישראלי אילו הערבים היו עושים את הדבר הנכון מלכתחילה ומורישים את הארץ לבעליה החוקיים, היהודים. על המדינות הערביות הסובבות להזמין את אחיהם לחזור הביתה - במידת הצורך, כל הדרך חזרה למולדתם הערבית המקורית (העשירה כיום בנפט ומסוגלת בהחלט לפרנס אותם). כמעט מיליון יהודים גורשו או נמלטו ממדינות ערב בשנים שסבבו את הקמת מדינת ישראל [73]; ורוב הפליטים הללו (ומיליונים נוספים ממדינות אחרות) נקלטו באהבה על ידי מדינה זו. אין סיבה שהערבים לא יגלו הכנסת אורחים גם לקרובי משפחתם, למען שלום בר-קיימא.

---

73 ראה http://www.justiceforjews.com/narrative.html.

שום דבר טוב לא יכול לצמוח מהנצחת בעיית התביעות הסותרות לאותה אדמה. "פתרון שתי המדינות" המוצע כיום הוא מפת דרכים לגיהנום. רק מתח, שנאה, מלחמה וסבל יכולים לצמוח ממנו. הוא נועד לצמצם ולהחליש את המדינה היהודית עד כדי הבטחת חורבנה הסופי. כולם יודעים שזו התוצאה הרצויה בסתר של אותה "תוכנית שלום" - היא מבטיחה את שלום הקבר (היהודי). באופן רציונלי, לא ניתן לצפות מישראל להתאבד. אלו שרוצים בכנות שלום צריכים לתמוך, להקל ולסייע במימון הפתרון המתבקש של תוכנית בינלאומית המעודדת הגירה מרצון של ערבים.

אנטי-ציונות היא אנטישמיות . מכיוון שלעת עתה, אנטי-ציונים מכחישים בתוקף את היותם אנטישמים, חשוב להדגים את שקילותם. הדרך הפשוטה ביותר לעשות זאת היא לבחון האם התשוקות שעוררו באנטי-ישראלים עקב אירועים בישראל הן פרופורציונליות או לא פרופורציונליות, בהשוואה לתשוקות שעוררו בהם עקב אירועים במקומות אחרים. זוהי פנייה להיגיון הסיבתיות, ענף הלוגיקה הפורמלית שאומר לנו כיצד לזהות סיבות ותוצאות. אם אדם מגיב בצורה שונה לנסיבות דומות, אנו שואלים באופן טבעי מדוע; אם אנו מבחינים בדפוס התנהגות כך שכאשר יהודים מעורבים התגובה היא בכיוון אחד וכשהם אינם מעורבים היא בכיוון אחר, אנו יכולים להסיק באופן סביר שההבדל שנצפה בהתנהגות נובע *מגורם* מבדיל זה.

השאלה היא: האם מתנגדי ישראל הנוכחיים הם פשוט "פרו-פלסטינים" או "הומניטריים" (כפי שהם טוענים) - או שמא הם נוטים להיות אנטי-ישראליים באופן דעה קדומה? אם ישראל לא הייתה יהודית (אלא יצירת קבוצה אתנית אחרת), האם התגובות אליה היו זהות? העובדות האמפיריות הן כדלקמן. כאשר פלסטינים נתונים לסבל דומה או גרוע יותר עקב מעשיהם של ערבים או מוסלמים אחרים (לדוגמה, כאשר אלפים מהם נהרגו בירדן בספטמבר 1970 [74]), זעקת הציבור קטנה בהרבה או לא קיימת כלל. כאשר סבל דומה או גרוע יותר קורה ליהודים בידי פלסטינים (נשים וילדים שנהרגו במכוון על ידי

[74] או לאחרונה (בשנת 2007), במהלך הפצצת מחנה פליטים "פלסטיני" על ידי כוחות לבנוניים שניסו להשמיד קבוצת טרור שם.

טרוריסטים) או לעמים אחרים במקומות אחרים (לדוגמה, המיעוט בדארפור בסודן), שוב זעקת הציבור קטנה באופן ניכר או כמעט אפסית. התגובות לישראל הן ללא ספק חורגות מכל פרופורציה, בהשוואה לתגובות הרגילות.

פערים נצפים שכאלה מוכיחים בבירור ובאופן בלתי מעורער כי רגשות אנטי-ישראליים נובעים מאנטישמיות ולא יותר, שכן אוכלוסייה יהודית רובית היא הסימן המובהק של המדינה היהודית. לא ניתן להפריז בחשיבותו של טיעון זה: הראיות הקיימות מוכיחות את הסיבה האמיתית. למרות כמות האנטי-ישראלים המוחים על האובייקטיביות והשוויון שלהם, מעשיהם מדברים חזק יותר ממילותיהם: המניע הבסיסי שלהם הוא גזענות אנטי-יהודית מובהקת ותגובותיהם מבוססות בבירור על סטנדרטים כפולים.

הם מוחים כי "בוודאי שניתן לבקר את התנהגות ממשלת ישראל מבלי להיות אנטישמי" - אך השאלה שהם אינם עונים עליה, שימו לב היטב, היא: כיצד ייתכן שהביקורת הזו ארסית הרבה יותר מהביקורת כלפי מדינות או עמים אחרים על התנהגות דומה? ביקורת היא לגיטימית - אך ביקורת לא הוגנת, ביקורת המשתמשת בסטנדרטים כפולים, אינה לגיטימית. אם כל בני האדם שווים בליבם, אזי זעמם, כעסם ושנאתם צריכים להיות תואמים לאירועים בפועל. לדוגמה, אם כמה אלפי פלסטינים מתים בפעולות נגד טרור, בעוד 400,000 תושבי דארפור מתים בפעולות טיהור אתני - הרגשות שמעוררים האירועים האחרונים צריכים להיות אובייקטיבית לפחות פי 200 עזים יותר מאשר באירועים הראשונים. אולם ההפך מתרחש. זה מוכיח שמדובר בסטנדרטים כפולים.

ישנם אנטישמים שטוענים באופן מטופש שהם אינם אנטישמים, שכן הם יהודים או ערבים ולכן עצמם שמיים! זהו רק משחק מילים . המילה "אנטישמי" במקור (המאה ה-19) פירושה אנטי-יהודי - אם כעת ישנם סופיסטים המעוניינים לשנות את משמעותה כך שתכלול שנאה לכל השמיים (כדי לדלל את משמעותה), אז ייתכן שנצטרך פשוט להתחיל להשתמש במילה "אנטי-יהודי" במקום זאת. וכמובן, אין להכחיש שחלק מהיהודים אנטי-יהודים (אנו קוראים ליהודים "שונאים את עצמם").

לסיכום , חשוב מאוד שאנשים יכירו את ההיסטוריה המלאה והאמיתית של ארץ ישראל, אשר מצהירה באופן ברור וחד משמעי על זכותם המלאה והצודקת של היהודים אליה. התקשורת מצליחה להציג באופן מעוות את זכויות היהודים קודם כל על ידי זיוף ההיסטוריה. כאשר, כדוגמה, הרשויות המוסלמיות (*הוואקף*) האחראיות כיום על הר הבית בירושלים טוענות ללא בושה שמעולם לא היה בית מקדש יהודי בהר, או אפילו ממלכה יהודית בישראל, והטלוויזיה או העיתונים המרכזיים מדווחים על הצהרות כאלה ללא תגובה, ומרמזים על הסכמה בשתיקה, ההיסטוריה מזויפת במכוון למטרות פוליטיות. אין פלא אם כן שהאדם ברחוב מאמין לקללה שישראל היא "אדמה פלסטינית/ערבית כבושה" וכתוצאה מכך חש עוינות כלפי ישראלים/יהודים.

יש לערער על ההיגיון הפסאודו המוביל אנשים כאלה לדעות אנטי-ישראליות . ברור שמעורבים בכך סטנדרטים כפולים, כפי שהוצג לעיל. זה לא נובע אך ורק מחוסר יושר - במקרים מסוימים, קשה לפרש ולחשוף את הטיעונים המזויפים. למרות זאת, ברור שיש הרבה חוסר יושר שם בחוץ. יש רצון מעוות להטעות את דעת הקהל; רוב העיתונאים, הפרופסורים והפוליטיקאים המעורבים אינם צופים תמימים, אלא אויבים פעילים של ישראל. כפי שכבר ציינו פרשנים אחרים, הם דבקים בדת חילונית חדשה - כזו שבה עם ישראל (" *le juif des nations* ") ממלא תפקיד מרכזי כרשע, שאליה מופנים במכוון תשוקות שליליות.

הצורך המוחלט של ישראל . אנו אכן עדים ל"לינצ'ים" בקנה מידה בינלאומי חסר תקדים - ביקורת בלתי הוגנת ובלתי מתפשרת על ישראל, ללא דאגה לתוצאות ההרסניות, ואף הנאה מהן. באופן אובייקטיבי, זוהי אינה רק תעמולה אנטי-ישראלית; מטרתה הסופית חייבת להיות השמדת העם היהודי בכללותו . ארץ ישראל מארחת כמעט מחצית מאוכלוסיית היהודים בעולם, וזוכה לאהדה ולתמיכת הרוב המכריע של יהודי התפוצות. כפי שמבהירה התעמולה הערבית

[75], הערבים מבחינים מעט מאוד בין הקבוצות. כשהם מדברים על ישראלים, הם קוראים להם פשוט אל-*יהוד*. – היהודים. הם חולמים בגלוי ובמפורש על רצח עם יהודי [76].

אם משהו מוכיח את הצורך של יהודים במדינה עצמאית וחזקה משלהם, אפילו כיום לאחר השואה, הרי זה דווקא קמפיין התקשורת האנטי-ישראלי העולמי הזה. אנו רואים כאן שוב, בקושי חצי מאה לאחר רצח 6 מיליון יהודי אירופה על ידי עמים מתורבתים לכאורה, כמה קל לתקשורת המודרנית להסית את ההמונים נגד יהודים. עיתונאים הם הכוהנים החדשים, המטיפים לשנאה. חלקם עושים זאת במפורש - אך רובם עושים זאת בצורה "פוליטיקלי קורקט" יותר: באמצעות מידע סלקטיבי (כלומר, הסתרת מידע רלוונטי) ובאמצעות דיסאינפורמציה (כלומר, מכירת מידע כוזב) [77]. את המסר "ישראל היא הרעה" ניתן להעביר בקול רם וברור בדרכים שבשתיקה ותת-הכרתיות - באמצעות בחירת תמונות, באמצעות מוזיקת רקע, באמצעות טונאליות הקריינות, באמצעות ניסוח, ותעלולי תעמולה דומים רבים.

לאור הדרך שבה הדברים מתנהלים, אני לפעמים חושש שיום אחד בקרוב, אם לא נהיה זהירים ולא נגיב במרץ למלחמה החדשה הזו נגד היהודים, העולם כולו יקשור קשר למחיקת הגזע שלנו מכוכב הלכת הזה. האומות המאוחדות יצביעו להשמיד אותנו, תוך שימוש בכל מיני טיעונים אדוקים כדי לשמור על מצפון נקי בנושא. הם יגידו שזהו צורך למען שלום עולמי וקידמה בינלאומית . כולם ירגישו הקלה ויהיו מאושרים סוף סוף; תחושת אחדות ומטרה משותפת תשרה את העולם.

---

[75] ראו למשל את האתרים www.pmw.org ו- www.memri.org המספקים דוגמאות רבות – כמו הסרטון הבא מהטלוויזיה המצרית: http://www.youtube.com/watch?v=koGCMT9Pevs .

[76] אפילו תוך האשמה קולנית של ישראל בכוונות רצחניות נגד הערבים הפלסטינים. אבל אין דעות כאלה בקרב יהודים - זוהי המצאה טהורה של אויבי ישראל.

[77] ראו למשל את אתר האינטרנט www.camera.org אשר עוקב אחר חלק מאמצעי התקשורת.

תוקם ותמומן סוכנות שתפקח על המבצע המורכב. התעסוקה תגדל והכלכלה תזכה לעידוד. הצלב האדום והסהר האדום ימונו כדי להבטיח כי סטנדרטים הומניטריים יישמרו למען מטרה ראויה זו. הם יבקרו באתרי הבנייה של מפעלי הרג מודרניים וממוחשבים, ויאשרו את חוסר הכאב וההיגיינה שלהם. אם חלק מהיהודים יעזו להתנגד או למרוד, אמנסטי אינטרנשיונל ושלום עכשיו יתייגו אותם כטרוריסטים. ארגונים לא ממשלתיים רשומים אחרים ידאגו, למען ההגינות, שכל היהודים ייכללו בפתרון הסופי הזה, ואף אחד לא יורשה להתנצר לדתות אחרות או להתווכח על היותו אתאיסט תוקפני בישראל. הכל ייעשה בצורה נקייה ויעילה, תוך בושה להיטלר ולקודמיו האחרים.

אני מקווה שזהו תרחיש קיצוני וסיוטי - אבל מי היה מדמיין את השואה כאפשרית באופן אנושי כמה שנים לפני שהתרחשה? איננו יכולים להתעלם מכך שהאיום הנוכחי של איראן במלחמה גרעינית נגד ישראל נתפס באדישות מוחלטת על ידי הרשויות הפוליטיות בעולם, התקשורת והאוכלוסייה [78]. רבים עשויים לחשוד בתקווה שישראל אכן "תימחק מהמפה". זה לא רק חלום אסלאמיסטי או פלסטיני/ערבי, אלא משאלת לבם של אנטישמים רבים במערב, משמאל ומימין כאחד . מרחץ הדמים בוודאי לא יסתיים שם. ניסיון הפוגרומים בעבר מראה שברגע שאורגיית ההרג מתחילה, קשה לעצור אותה. אף יהודי בעולם, יהיו אשר יהיו נטיותיו הפוליטיות, לא יהיה בטוח.

אנשים בעלי אמונה טובה חייבים להתאחד באופן מלא מאחורי ישראל. מדינה יהודית זו הוקמה למטרה מסוימת, להבטיח את ההגנה העתידית של כל היהודים מפני כל רצח עם. נחיצותו ניכרת גם היום.

---

[78] קחו בחשבון גם את האבסורדים הנובעים ממועצת זכויות האדם הנוכחית של האו"ם. ראו http://www.unwatch.org.

18. נס אורות חנוכה

- פתרון חדש והגיוני יותר לבעיה .

במהלך שמונת ימי חג החנוכה, או חג האורים, יהודים מדליקים נרות בכל ערב. המסורת מספרת כי הסיבה לכך היא שכאשר במאה השנייה לפנה"ס גירשו המכבים את אויביהם הסלווקים מהמקדש, הם רצו לחדש מיד את התפילות הרגילות, כולל הדלקת המנורה היומית. עם זאת, הם מצאו רק מיכל אטום אחד, ובו שמן זית טהור מספיק ליום אחד בלבד. הם ידעו שייקח להם שמונה ימים לחדש את אספקת השמן באופן קבוע [79]. למרות זאת, הם הדליקו את המנורה ובאופן פלא השמן הזמין הספיק לשמונה ימים.

סיפור זה מוזכר בתלמוד, במסכת שבת, עמוד כא ע"ב: "הבקבוק היה שמן ליום אחד בלבד, אך אירע נס, והזין את הנר שמונה ימים ברציפות" [80]. בפירוש לחיבור *ההלכתי המאוחר יותר* בשם ארבע טורים, כרך ב', פרק

---

[79] בית יוסף מסביר את העיכוב של שמונת הימים הללו כ-(א) בשל היותם טמאים לעבודת המקדש והזדקקו לשבעה ימים כדי להיטהר ועוד יום אחד כדי לקטוף ולסחוט זיתים, או (ב) בשל הצורך לשלוח שמן למרחקים ארוכים, מסע של ארבעה ימים לשם וארבעה ימים חזרה.

[80] עולה שאלה בנוגע לניסוח המשפט הזה. האם נושא המילה " הוא האכיל את מנורת הקודש" הוא הבקבוק או השמן? אם נניח שזה הבקבוק, אז התרחיש המתאים ביותר יהיה זה המסומן כמספר שתיים; אך תרחיש זה מוביל לקושי של 7 ימים במקום 8. לכן, עלינו להניח ש"זה" מתייחס לשמן.

תר"ע, סעיף ב', מעלה רבי יוסף קארו (הידוע גם בשם בית יוסף) בעיה לוגית ביחס לאירועים המדווחים הללו. ***אם היה שמן ליום אחד והוא בער באורח נס במשך שמונה ימים, מדוע אנו חוגגים את החג במשך שמונה ימים ולא רק שבעה?*** הוא מציע שלושה תרחישים היפותטיים לפתרון הבעיה [81], אך בבחינה מדוקדקת יותר, שלושתם מתגלים כחסרים במובן מסוים, מה שמטיל ספק בכל העניין. שלושת התרחישים המוצעים וקשייהם הם כדלקמן:

1. אפשרות אחת היא שהכהנים , בהערכת המצב באופן ריאלי, החליטו מלכתחילה למזוג שמינית מהכמות הרגילה של שמן לתוך מנורות המנורה בכל יום, כך שאספקת השמן היומית תספיק לשמונה ימים, אם כי רק לחלק מכל לילה. כפי שקרה, שמינית המידה נשרפה במשך כל הלילה, בכל לילה במשך שמונה לילות. פתרון זה מעניין משום שהוא מציע נס שמונה פעמים. הקושי העיקרי כאן הוא שעל ידי אי-מילוי כלי המנורה, הם כביכול לא מילאו את הדרישה החוקית, או לפחות המסורתית, לטקס זה [82]. ביקורת נוספת שהועלתה היא שמעשה מחושב שכזה היה מרמז על חוסר אמונה לא אופייני (לפחות ביום הראשון, לפני שהנס התגשם לראשונה). הסבר מסורתי נוסף לתרחיש הראשון הוא שהכהנים חילקו את השמן הזמין לשמונה חלקים בציפייה שכל

---

[81] לא ברור היכן אסף בית יוסף מידע זה. רב ששאלתי אמר כי המקורות לשניים מהתרחישים המוצעים נחשבים ככל הנראה מהריטב"א ומהתוספות של הרב פרץ.

[82] ייתכן שהותר להם לעשות זאת מבחינה הלכתית, שכן בית יוסף אינו מגיב באופן שלילי על נוהג זה כאן. ייתכן שהדרישה החוקית למלא את המנורה לפני הדלקתה היא בסך הכל *דרבנן* (רבנית) ולא *דאורייתא* (מקראית). נאמר לי שטקס המנורה אינו נחשב לאחת מתרי"ג *המצוות* . הקטע בתורה העוסק בכך, דהיינו שמות כ"ז, כ'-א', הוא קצר מאוד ואינו עונה על שאלות כאלה. ראה גם רמב"ם, משנה תורה, עבודה, קרבנות יומיים וזבחים נוספים, פרק ג', הלכה ג', המזכיר ניקוי יומי של המנורה. יש צורך להבהיר עניין זה עוד.

חלק יחזיק מעמד באורח פלא כל הלילה; והקושי בפתרון זה הוא שבאופן עקרוני לא ראוי להסתמך במכוון על ניסים.[83]

2. פתרון חלופי שהוצע הוא שהכהנים שפכו את כל השמן שהיה להם ביום הראשון לתוך כוסות המנורה, כנדרש בדרך כלל, ו-(א) הנס היה שפך השמן לא התרוקן כשהם שפכו ממנו שמן אלא נשאר מלא כל הזמן (כמו בנס של אלישע המוזכר במלכים ב' ד', ד'), או שאולי (ב) מפלס השמן בו עלה שוב באורח פלא במהלך הלילה כך שהוא היה מלא שוב בבוקר, או שאולי (ג) הוא התמלא לחלוטין בבוקר לאחר שהשמן בחנוכייה נשרף כדי שיוכלו למזוג ממנה שמן שוב. זה קרה שוב ביום השני, בשלישי וכו' - וכך הם הצליחו לגרום לחנוכייה לדלוף כרגיל במשך שמונה לילות. עם זאת, כאן הקושי העיקרי הוא שתרחיש זה מרמז רק על שבעה אירועים ניסיים: שכן יש לראות את היום הראשון או את היום השמיני כלא ניסיים [84]. במילים אחרות , פתרון משוער זה אינו פותר בפועל את הבעיה שהוצגה בתחילה! (תשובה אפשרית להתנגדות זו תהיה לומר שהיו שמונה ימים של שמן ניסי, ומנה מלאה של שמן נותרה ליום התשיעי - אך אז נוכל לשאול מדוע בוצע נס שמיני מיותר?)

---

[83] מישהו הציע לי שאולי הם מילאו רק כוס חנוכייה אחת בכל לילה, במקום למלא חלקית את כל שבע כוסות החנוכייה בכל יום. עם זאת, לאחר מחשבה נוספת, זו אינה השערה טובה יותר, בכך שהם לא יצליחו למלא לחלוטין את הכוס הזו בכל יום, שכן שמינית מהשמן מדי יום לא יכולה למלא שביעית מהחנוכייה (וזה נכון עוד יותר אם ניקח בחשבון את הנר המערבי הדולק ללא הרף - ראה הערת שוליים מאוחרת יותר בנושא)! שלא לדבר על כך שהדלקת קנים אחד בלבד של החנוכייה בכל לילה כנראה לא תהיה מקובלת הלכתית.

[84] אם (א) הצנצנת לא התרוקנה כשנשפך ממנה שמן, אז הנס התרחש במשך שבעת הימים הראשונים, וביום השמיני לא התרחש נס כזה. אם (ב) הצנצנת התרוקנה כשנשפכה והתמלאה מחדש באופן נס במשך כל הלילה, הנס התרחש גם בשבעת הלילות הראשונים, אך לא ביום השמיני; ואילו אם (ג) הצנצנת התמלאה מחדש באופן נס רק בבוקר, לאחר שכל השמן נשרף, אז הנס התרחש בשבעת הימים האחרונים, לא ביום הראשון.

3. פתרון נוסף שהוצע הוא שהכהנים שפכו את כל השמן שהיה להם ביום הראשון לתוך מנורות המנורה, והנס היה ש-(א) להבות המנורה לא שרפו כלל את השמן, כך שמנה מלאה של שמן הייתה זמינה בחנוכייה למחרת, או שאולי (ב) מפלס השמן עלה שוב בחנוכייה בכל בוקר כאשר כל השמן של הלילה הקודם נשרף. זה קרה שוב למחרת, וכו' - כך שניתן היה להדליק את החנוכייה במשך שמונה לילות כנדרש [85]. פתרון זה הוא מעין פשרה בין שני הקודמים, בכך שהוא מרמז על כך שהדרישה החוקית המשוערת של חנוכייה מלאה נענתה בכל יום (בניגוד לתרחיש הראשון) ושהנס אכן התרחש בחנוכייה (בניגוד לתרחיש השני, אשר דווקא מציב את ייצור השמן העל-טבעי בכד השמן). עם זאת, לפתרון השלישי הזה יש את אותה קושי עיקרי כמו הקודם, דהיינו שהוא מרמז על שבעה אירועים ניסיים בלבד - ולכן הוא אינו פתרון יעיל לבעיה שהוצגה. יש לראות את היום הראשון או את השמיני כלא-נסים, אלא אם כן נקבל (כפי שטען בפניי רב אחד) שהנס השמיני כלל הפסקה בזמן של ייצור הנפט המופלא!

בעודי מהרהר בדברים אלה, הבנתי שיש **פתרון רביעי** , שלמיטב ידיעתי [86]לא נשקל על ידי בית יוסף או פרשנים אחרים – פתרון הגיוני יותר משלושת הפתרון שהציע. זהו:

---

[85] אני מדמיין את (א) המנורות כאילו נשארו מלאות בשמן כל הלילה במשך שבעת הלילות הראשונים, במקום להניח, כפי שנעשה בדרך כלל, את הנס הגלוי יותר ש-(ב) השמן נשרף במהלך הלילה ואז עלה שוב בבוקר. כך או כך, השמן נשרף באופן טבעי בלילה השמיני, ולא עלה שוב בבוקר שלמחרת. בהשערה (א) הנס התרחש לאורך כל הלילה בכל אחד משבעת הלילות הראשונים, ואילו בהשערה (ב) הנס התרחש בסוף כל לילה (כלומר בבוקר) ולכן התרחשו שבעה ניסים החל מהיום השני וכלה ביום השמיני. שימו לב שבמקרה (א) הכהנים היו צריכים לכבות את המנורות בבקרים ולהדליק אותן שוב בערבים, ואילו במקרה (ב) המנורות כובו באופן טבעי והתפילה כללה רק הדלקתן מחדש.

[86] אני מניח שההשערה הזו היא *חידוש* – אם לא, סלחו לי על בורותי וספרו לי עליה!

4. הכהנים **שפכו את כל השמן** שהיה להם ביום הראשון לתוך החנוכייה (כפי שנדרש על פי חוק או מסורתי) ולמחרת בבוקר גילו **שרק שמינית ממנו נשרפה** . לכן הם כיבו את הלהבות והשאירו את השמן שלא נשרף (7/8) במקומו, והדליקו אותו שוב בערב. למחרת בבוקר הם גילו שאותו הדבר קרה וחזרו על עבודתם. ושוב למחרת וביום שאחריו, כך שהשמן המקורי החזיק מעמד שמונה לילות! פתרון חדש זה דומה לראשון, בכך שקצב הבעירה הוא שמינית מהקצב הרגיל ולאחר הלילה הראשון הנרות דולקות למרות שאינן מלאות בשמן, אך הוא טוב יותר מהראשון בכך ש, מלאי אמונה, הם שפכו את מלוא כמות השמן לתוך החנוכייה ביום הראשון ואז נתנו להשם (ה') לדאוג לאירועים הבאים באורח פלא (על ידי האטת תהליך הבעירה הרגיל). שימו לב שעדיין נדרש מהם עבודת קודש בכל יום (כיבוי והדלקת הנרות מחדש). והפתרון החדש הזה טוב יותר מהשני והשלישי בכך שהוא מרמז על שמונה ימים של נס, ולא רק שבעה כמוהם – כך שהוא באמת עונה על השאלה המקורית. זהו פתרון כל כך פשוט, ברור ואלגנטי לבעיה, עד שאפשר לתהות מדוע הפרשנים הקודמים סיבכו את העניינים כל כך!

פתרון רביעי זה נראה לי הסביר ביותר, בהינתן שנס הנרות של חנוכה התרחש. אבל מכר שלי, שמעדיף להישאר בעילום שם, הציע *פתרון חמישי* , שאינו מניח שנס כזה התרחש, כדלקמן:

5. ייתכן שהכהנים השתמשו *בפתילות איטיות יותר* עם שמינית מנה של שמן מדי יום, כמו בתרחיש הראשון , או השתמשו בנר מלא בתחילה, כמו בתרחיש הרביעי! זהו פתרון נחמד, בהנחה שקיצור הפתילות הנדרש היה אפשרי מבחינה הלכתית ופיזית (ושהם הצליחו לחזות במדויק את אורך הפתילה הדרוש כדי לעכב את צריכת השמן). השערה זו מכירה בכך שלא רק משתנה אחד , אלא שניים, משפיעים על צריכת השמן: כלומר, כמות השמן

המשמשת וסוג או אורך הפתילה. כמובן, זה אינו פתרון כה נחמד מנקודת מבט דתית, בכך שהוא שולל את פרמטר הנס שניתן כהנחת יסוד על ידי התלמוד. אם בכל זאת עדיפה הצעה נטורליסטית זו, יש להניח שמה שאנו חוגגים על ידי הדלקת נרות חנוכה הוא פשוט נס הניצחון בקרב, כפי שמוזכר בתפילותינו לאורך כל החג.

יהיה אשר יהיה [87], אני מנצל הזדמנות זו להתפלל שהשם יעשה ניסים רבים לעם היהודי כיום, ובמיוחד להושיע את ישראל מחבריו, מתנגדיו ואויביו הרבים, פנימיים וחיצוניים. נכתב והופץ במהלך חנוכה תש"ע.

(בתודה רבה לרב מנדל פבזנר על הרצאתו האחרונה בנושא זה, אשר החיתה את עניינו בו, ולרב יעקב הולצמן על עזרתו האדיבה במחקר ובתרגום מקורות רלוונטיים.)

כתב אחרית דבר

[87] נושא אחרון להזכיר בסוגריים. לאחר שכתבתי את כל האמור לעיל, גיליתי על "המנורה המערבית" אשר (לפחות לפי דעות מסוימות) הייתה צריכה להידלק ברציפות (כלומר, גם ביום וגם בלילה). זה היה אחד מענפי המנורה - זה שבצד המערבי שלה או זה שבצד המרכזי שלה (תלוי כיצד כיוון המנורה; ראה מנחות צח ע"ב). הבה נבחן בקצרה את ההשלכות של גורם נוסף זה על ההשערות השונות שנדונו לעיל. ככל הנראה, כלי שמן כמו זה שמצאו הכהנים הכיל מספיק שמן ליום אחד של שירות רגיל - כלומר, מספיק גם למנורה המערבית של היום. במקרה זה, בפתרון הראשון הכהנים פשוט חילקו את השמן לחלקים נוספים, אך כל חלק (כולל זה שנועד למנורה המערבית) עשה באורח פלא את עבודתו הרגילה במשך שמונה ימים במקום יום אחד בלבד; ליתר דיוק, המנורה התמידית הייתה מקבלת את מנת השמן שהוקצתה לה פעמיים ביום, בבוקר ובערב. בפתרון השני, כלי השמן תמיד סיפק באורח פלא את השמן הנדרש, כולל זה למנורה המערבית. בפתרון השלישי, כמות השמן המלאה נשפכה בבוקר הראשון לתוך המנורה המתמדת, ובתפילת הערב היא הייתה באורח פלא או עדיין מלאה או שעלתה שוב. בפתרון הרביעי, קצב הבעירה בוודאי היה איטי יותר באופן פלא במנורה המערבית מאשר באחרות, מכיוון שהיא הייתה צריכה לבעור פי שניים, כלומר גם ביום וגם בלילה.

בכתיבת התיאור הנ"ל של נס חנוכה, המניע שלי לא היה להתווכח על מהותו ההיסטורית. זה היה (כמו תמיד) בעיקר ללמד לוגיקה. רציתי לעזור לפענח בעיה לוגית הידועה זה מכבר במסורת היהודית, תוך שמירה על הגבולות שנקבעו לדיונים תלמודיים. השיטה הייתה לדמיין את שלושת הפתרונות החלופיים הידועים בפירוט רב ככל האפשר ולשקול את תוצאותיהם, ולאחר מכן לראות אם ניתן להציע פתרונות נוספים. זה הניב את הפתרון הרביעי. פתרון חמישי, שהוצע על ידי מכר, היה מחוץ לגבולות התלמוד, אך לגיטימי למדי כהסבר מדעי.

עם זאת, בתגובה למאמר הנ"ל, כתבה לי קוראת וטענה שההסבר לחגיגת שמונת הימים היה רק משאלה של המכבים לחגוג באיחור את חגי סוכות ושמיני חג עצרת, אותם החמיצו עקב הלחימה העמוסה. היא הציגה כראיה את מקבים ב' י:6-8 "ויחגגו אותו [את טיהור המקדש] שמונה ימים בשמחה, כדרך חג הסוכות, וזכרו כיצד זמן קצר קודם לכן, במהלך חג הסוכות, הם שוטטו בהרים ובמערות כחיות פרא. לכן, נשאו שרביטים עטורי קיסוס וענפים יפים ועלי תמרים, ויאמרו מזמורי הודיה למי שהצליח לטהר את קדשו. הם גזרו בפקודה פומבית ובצביעו שכל עם ישראל יחגוג את הימים האלה בכל שנה".

אבל לדעתי, אמירה זו אינה סותרת את הסיפור התלמודי. באותה שנה, הם חגגו את סוכות באיחור, אך ברור שלא הייתה כוונתם להעביר את החג המקראי הזה לנצח לכ"ה בכסלו. הפסוק האחרון מבהיר שהם ייסדו חג חדש (כלומר, חנוכה) לשנים הבאות, לזכר אירוע היסטורי זה. לא ניתן לשלול באופן הגיוני, אם כי לא הוזכר כאן, שאחד המניעים שלהם היה להזכיר לנו את הנס המסופר בתלמוד, שאספקת שמן של יום אחד הספיקה כדי לשמור על המנורה בוערת במהלך שמונת הימים הראשונים. כמובן, עדיין נכון למדי שאנו עשויים לפקפק באופן סביר בעצם התרחשותו של נס. אמונה נדרשת כדי להאמין בו.

נכון שספרי המכבים ההיסטוריים אינם מזכירים את הנס המתואר מאות שנים מאוחר יותר בתלמוד, וזה כמובן מחשיד. בבדיקה מעמיקה יותר של

העניין, מצאתי את הדברים הבאים [88]: מקבים א' א' 21 מודיע לנו שהמנורה נגנבה קודם לכן על ידי אנטיוכוס הרביעי אפיפנס: "בגאווה נכנס אל היכל ולקח את מזבח הזהב ואת מנורת האור ואת כל כליה". במקבים א' ד' 49, אנו למדים שלאחר שהמכבים טיהרו את המקדש, "עשו כלי קודש חדשים, והביאו את המנורה, את מזבח הקטורת ואת השולחן אל ההיכל". ככל הנראה, פירוש הדבר שנוצרה מנורה חדשה בשלב זה; זה בוודאי לקח זמן מה לעשות. במקבים א' ד' 50, נאמר לנו: "והקטירו קטורת על המזבח והדליקו את הנרות שעל המנורה, והן יאירו בהיכל". זה אושר במקבים ב' י':ג', הם "הוציאו... אורות".[89]

המרד היהודי נגד השלטון הסלאוקי התרחש בשנים 135-175 לפנה"ס, בערך מאה וחצי לאחר כיבוש יהודה על ידי היוונים תחת אלכסנדר הגדול. לאחר מותו של האחרון, יורשיו חילקו את האימפריה לשניים; המחצית הסלאוקית התבססה בסוריה וכללה את יהודה בשטחה. בית המקדש שוחרר בשנת 165 לפנה"ס, אך המלחמה נמשכה שנים רבות לאחר מכן. סבורים כי ספר המכבים הראשון נכתב זמן קצר לאחר האירועים שהוא מתאר, מתישהו בין השנים 63-135 לפנה"ס, אולי בסביבות שנת 100 לפנה"ס, מה שמעניק לו סמכות ניכרת. נראה כי הוא נכתב במקור בעברית, על ידי יהודי שחי בארץ הקודש; אך רק תרגום יווני שרד. הרבנים לא כללו אותו בקאנון היהודי, למרות שהוא די אדוק ופטריוטי , אולי משום שנראה כי נכתב על ידי צדוקי. ספר המכבים השני נכתב ככל הנראה מאוחר יותר במאה הראשונה לפנה"ס וישירות ביוונית על ידי יהודי שחי במצרים. נראה שזהו תיאור הרבה יותר יד שנייה ומתוקן של אירועים. בהשוואה לספר

---

88 ראה http://www.livius.org/te-tg/temple-treasure/menorah.html.

89 אין בשום מקום בספרים אלה אזכור של ולו שארית שמן אחת או לכך שהשמן שהכיל הספיק לשמונה ימים. אפשר היה לחשוב שנס כזה היה מוזכר. לנוכח ביקורת זו, רב ענה לי פעם שניסים היו כה נפוצים באותם ימים עד שלא הרגיש צורך לתעד אותם. עם זאת, אפשר לענות: איך הוא ידע בוודאות? לומר זאת הוא רק מעשה של אמונה.

הראשון, זהו פחות חיבור היסטורי ויותר חיבור דתי. בקיצור, הוא פחות אמין, אך עדיין נחשב לבעל ערך היסטורי מסוים.

יהיה אשר יהיה, לא מן הנמנע שגם אם היה המחבר הראשון בקיא בנושאים רבים אחרים, ייתכן שהוא עדיין לא היה מודע למידע על נס האורות שעליו דיווח התלמוד מאוחר יותר. ואם זה נכון לגבי המחבר הקודם, זה נכון אף יותר לגבי המאוחר. במילים אחרות, עדיין יש מקום לאמונה בדיווח זה.

הפניות

בר זאב, חי. *Une lecture juive du Coran : Essai* . פריז: ברג אינטרנשיונל, 2005.

בודהידהרמה. *תורת הזן של בודהידהרמה* . רד פיין, תרגום. ניו יורק: נורת' פוינט, 1989.

גולד, סטיבן ג'יי. *סלעי הדורות: מדע ודת במלואם של החיים* . לונדון: הוצאת וינטג', 2002.

היגאיון: מחקרים בלוגיקה רבנית. עורכים: משה קופל ואלי מרצבך. רמת-גן: הוצאת אלומה, 1990-2000.

פרמנדה (ג'ון וילסון). *שנה את דעתך: מדריך מעשי למדיטציה בודהיסטית* . ברמינגהם: ווינדהורס, 1996.

שטיינזלץ, עדין. *הוורד בעל שלושה עשר עלי הכותרת: דיון על מהות הקיום והאמונה היהודית* . מהדורה מורחבת. תרגום: יהודה הנגבי . ניו יורק: בייסיק, 2006.

סוזוקי, שונריו. *תודעת זן, תודעת מתחילים*. ניו יורק: וות'רהיל, 1970.

(הרשימה לעיל אינה מיועדת לשמש כביבליוגרפיה, אלא פשוט מפרטת את הספרים המוזכרים בטקסט.)

עבודותיו של אבי ציון

אבי ציון הוא מחברם של מספר עבודות על לוגיקה ופילוסופיה: לוגיקה עתידית (1990); לוגיקה יהודית (1995); אי-לוגיקה בודהיסטית (2002); פנומנולוגיה (2003); הלוגיקה של סיבתיות (1999, 2003, 2010); רצון ומושגים סיבתיים נלווים (2004); הרהורים (2005); מדיטציות (2006); הרהורים לוגיים ורוחניים (9-2008); לוגיקה קל וחומר (2013). ניתן ללמוד עבודות אלה בחופשיות בכתובת: www.TheLogician.net.

מספר זיהוי אלקטרוני: 978-1495939433